

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Zala Velkavrh

**Kulturni kapital in mesto: analiza bivanjskih preferenc glede na kulturno tipologijo
prebivalcev Ljubljane**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Zala Velkavrh

Mentor: doc. dr. Matjaž Uršič

**Kulturni kapital in mesto: analiza bivanjskih preferenc glede na kulturno tipologijo
prebivalcev Ljubljane**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

ZAHVALA

Hvala osebju Fakultete za družbene vede: mentorju doc. dr. Matjažu Uršiču za kolegialno pomoč in dobre nasvete; izr. prof. dr. Tanji Kamin za namig, kje najti uporabne podatke; prof. dr. Bredi Luthar za dovoljenje za uporabo podatkov; sodelujočim pri raziskavi Kultura in razred za pomoč pri iskanju prave datoteke; izr. prof. dr. Srni Mandič pa za uporaben pogovor.

Za potrpljenje in vzpodbudo se zahvaljujem Tesi in Perotu, nič manj pa tudi Jani, Meti, Janezu, Ani, vsem prijateljem in ne nazadnje tudi Jerotu.

Kulturni kapital in mesto: analiza bivanjskih preferenc glede na kulturno tipologijo prebivalcev Ljubljane

Bivanjske preference oz. stališča o tem, kje in kako želijo ljudje živeti, so odvisne od različnih dejavnikov, med katerimi je tudi kulturni kapital – skupek znanj, okusov in stališč na področju kulture in estetike. Tuje študije kažejo, da je visok, kozmopolitsko usmerjen kulturni kapital povezan s preferenco do bivanja v mestu. S sekundarno analizo kvantitativnih podatkov, pridobljenih v raziskavi *Kultura in razred* (2011), smo primerjali, kako se bivanjske preference, merjene s stališči do mest in preferirano lokacijo bivanja, razlikujejo med petimi kulturnimi tipi, ki predstavljajo različne usmeritve kulturnega kapitala prebivalcev Ljubljane. Pokazali smo, da se bivanjske preference kulturnih tipov razlikujejo. Med kulturnimi tipi obstajajo večje razlike kot med poklicnimi razredi, kar kaže na pomen kulturnega kapitala pri vrednotenju bivanja v mestu. Delno smo lahko potrdili tudi dve hipotezi, ki se nanašata na preferenco do mest med posamezniki s kozmopolitsko usmeritvijo kulturnega kapitala. Ugotavljamo, da je mesto kot lokacija bivanja tudi v Ljubljani najbolj zaželjena med tistimi, ki lahko kulturni kapital v mestih akumulirajo in pretvorijo v druge oblike kapitala. Sklenemo, da bo kulturni kapital v prihodnje še bolj vplival na bivanjske preference prebivalcev Ljubljane, zato morajo ta vidik upoštevati tudi prihodnje študije bivanjskih preferenc.

Ključne besede: kulturni kapital, bivanjske preference, Ljubljana, urbanost, bivanje v mestu.

Cultural capital and the city: an analysis of residential preferences according to cultural typology of residents in Ljubljana

Residential preferences – wishes about where and how people want to live – depend on many factors. One of them is cultural capital: a set of knowledge, taste and opinions in the field of culture and aesthetics. Foreign studies show that high, cosmopolitan-oriented cultural capital is connected to preference for living in the city. We compared residential preferences measured as opinions on cities and preferred location of residence among five cultural types that represent different orientations of cultural capital among residents of Ljubljana. Secondary analysis of quantitative data gathered in the study *Kultura in razred* (2011) shows that residential preferences differ among cultural types. The differences between cultural types are greater than those among occupational classes (ESeC), which suggests that cultural capital is significant in evaluation of urban residence. We were also able to partially confirm two hypotheses on urban preferences among individuals with cosmopolitan-oriented cultural capital. The results show that in Ljubljana, urban residential location is preferred among those who are able to accumulate cultural capital in the city and convert it into other forms of capital. We conclude that the influence of cultural capital on residential preferences in Ljubljana will grow, and therefore this aspect needs to be included in future studies of residential preferences.

Key words: cultural capital, residential preferences, Ljubljana, urbanity, urban residence.

KAZALO VSEBINE

1	Uvod	6
	1.1 Raziskovalna vprašanja	8
2	Ekonomski, socialni in kulturni kapital	9
	2.1 Kulturni kapital	11
	2.1.1 Kritična refleksija koncepta: med legitimno kulturo in omnivornostjo	14
3	Bivanjske preference in stanovanjske odločitve	17
	3.1 Stanovanjska mobilnost kot rezultat bivanjskih preferenc	18
	3.2 Vpliv življenjskega stila na bivanjske preference	21
4	Kulturni kapital in mesto: prostorski vidik družbene stratifikacije	23
	4.1 Vzpon kozmopolitskega okusa in proces gentrifikacije	25
5	Živeti v Ljubljani: stanovanja, razrednost, kultura	29
	5.1 Bivanjske preference prebivalcev Ljubljane	32
	5.1.1 Stanovanjski trg	35
	5.1.2 Potencialna in dejanska stanovanjska mobilnost	36
	5.2 Razrednost, kultura in »urbanost«	40
	5.2.1 Pet kulturnih tipov v Ljubljani in Mariboru	43
6	Raziskava: bivanjske preference kulturnih tipov v Ljubljani	47
	6.1 Problem in namen raziskave	47
	6.2 Metodologija.....	47
	6.2.1 Predstavitev vzorca.....	48
	6.2.2 Predstavitev izbranih spremenljivk za merjenje bivanjskih preferenc	51
	6.2.3 Izbor spremenljivk in testov za preverjanje hipotez.....	51
	6.3 Analiza podatkov	54
	6.3.1 Analiza vzorca z metodami opisne statistike.....	54
	6.4 Rezultati.....	54
	6.5 Omejitve raziskave	68
7	Sklep in diskusija	70
8	Literatura	72

1 UVOD

Bivanjske preference opisujejo, kaj se zdi ljudem pomembno v njihovem domu in njegovi okolici (Skifter Andersen 2011), in vplivajo na to, kako zadovoljni so s trenutnim stanovanjem in z njegovo lokacijo. Poleg številnih drugih dejavnikov, ki omejujejo njihove možnosti, se prebivalci mest na podlagi bivanjskih preferenc odločajo, ali se bodo selili ali ostali v trenutnem bivališču. Poznavanje bivanjskih preferenc prebivalstva je pomembno za lokalne oblasti in za prostorske načrtovalce, ki usmerjajo prihodnji urbani razvoj Slovenije. Podatek o bivanjskih preferencah različnih družbenih slojev je pomembna informacija za razumevanje trenutnih in prihodnjih procesov socio-prostorske segmentacije slovenskega prostora. Študije kažejo, da slovenska družba v splošnem ni naklonjena življenju v mestu (Uršič in Hočevar 2007). Cilj naše naloge je vsaj delno dekonstruirati to sliko enotne slovenske protiurbane ideologije ter raziskati, ali med posameznimi kulturnimi skupinami znotraj slovenske družbe vendarle obstajajo pomembne razlike glede bivanjskih preferenc in ali je znotraj slovenske družbe možno identificirati skupine, ki preferirajo življenje v mestih in območjih z višjo gostoto poselitve.

Kljub relativno visoki dohodkovni egalitarnosti je slovenska družba vse bolj stratificirana. Glede na to, da statistični podatki kažejo na zelo majhne dohodkovne razlike med 90 % prebivalcev Slovenije, je nujno, da v razpravo o neenakosti vključimo tudi kulturni kapital, kot ga je prvi poimenoval francoski sociolog Pierre Bourdieu. Bourdieu predpostavlja, da posamezniki v družbi niso stratificirani zgolj na podlagi ekonomskega kapitala, temveč da se ekonomski kapital prepleta še z dvema nekoliko manj oprijemljivima oblikama kapitala, socialnim in kulturnim kapitalom. Vzajemno delovanje treh oblik kapitala določa posameznikovo pozicijo v tekmovanju za življenjske priložnosti in višji status, pri čemer socialni in kulturni resursi delujejo kot kapital takrat, ko omogočajo distinkcijo oz. razlikovanje med družbenimi skupinami. Koncept kulturnega kapitala je bil od nastanka dalje večkrat kritiziran, a tudi modificiran, da je lahko zaobjel nove sociokulturne pozicije družbenih akterjev. V nalogi se večinoma opiramo na nove izpeljave Bourdieujevega koncepta, ki kažejo, da je kultura še vedno pomembna za vzpostavljanje in ohranjanje družbenih mej. Čeprav je v sodobnih družbah na prvi pogled manj ritualne diferenciacije med statusnimi skupinami, kultura še vedno vzdržuje razredne razlike, označuje razredno pripadnost in pogojuje

življenjske priložnosti posameznika¹ (Luthar 2014a, 12). Naša naloga temelji na predpostavki, da kulturni kapital vpliva tudi na bivanjske preference posameznikov in posledično določa, kje in kako živijo oz. si želijo živeti.

Cilj naloge je dopolniti raziskave, ki preverjajo bivanjske preference prebivalcev Ljubljane, in raziskati, kako se na področje bivanja vpisujejo razlike v kulturnem kapitalu. Če »lokacija bivanja sama po sebi še ne določa dejanske identifikacije oz. dejavne udeležbe prebivalca pri aktivnostih, ki sodijo v urbani način življenja« (Uršič in Hočevar 2007, 9), pa v nalogi predpostavimo, da so preference do življenja v mestu in z njim povezanimi oblikami bivanja odvisne tudi od posameznikove identitete in habitusa in niso zgolj posledica racionalnih, utilitarnih odločitev. Bourdieu je predpostavil, da kulturni kapital utrjuje posameznikov položaj v družbeni hierarhiji. V nalogi bomo poskusili odgovoriti na vprašanje, ali kulturni kapital vpliva tudi na razporeditev posameznikov v prostoru. Opazovali bomo razlike med bivanjskimi preferencami različnih kulturnih tipov prebivalstva, ki so v raziskavi primarno skupinjeni glede na kulturni kapital. Predpostavljamo, da imajo do bivanja v mestih manjše zadržke tiste skupine znotraj slovenske družbe, ki lahko v urbanem okolju uspešno krepijo in uspešno vnovčijo vse tri oblike kapitala, pri čemer posebno veliko vlogo igra kulturni kapital.

Struktura naloge

Po opredelitvi raziskovalnih vprašanj, ki nas bodo vodila tekom naloge, bomo najprej pojasnili Bourdiejev koncept multiplih oblik kapitala. V drugem poglavju bomo na kratko predstavili, zakaj in kako različne oblike kapitala določajo družbeni položaj posameznikov. Opisali bomo tri različne tipe kapitala, kot jih je definiral Bourdieu in s tem bistveno razširil marksistično, precej enodimenzionalno pojmovanje kapitala (Priour in drugi 2008). Poglavje tako predstavi Bourdiejevo definicijo kulturnega kapitala in njegove pojavne oblike. Izvorno opredelitev bomo dopolnili s pomembnimi prispevki sodobnejših sociologov, ki dokazujejo, da je kulturni kapital še vedno aktualno in uporabno orodje za analizo postmodernih, globaliziranih in urbaniziranih družb. Povzeli bomo tudi nekatere kritike koncepta in pokazali, kako se manifestirajo nove dihotomije, ki jih povzročajo razlike v estetskih preferencah, vedenju in

¹ Zgolj zaradi poenostavitve besedila bomo v nalogi uporabljali izraz posameznik, pri čemer opozarjamo, da s tem izrazom označujemo tako moške, ženske, kot tudi druge spole.

okusu. V tretjem poglavju bomo predstavili različne poglede na bivanjske preference. Izpostavili bomo novejša raziskave, ki ugotavljajo, da življenjski stil postaja vse pomembnejši dejavnik stanovanjskih odločitev, hkrati pa bomo opozorili tudi na omejitve teh pristopov, saj možnost odločanja na podlagi življenjskega sloga ni enakovredno dostopna vsem družbenim skupinam. V četrtem poglavju bomo teoretsko povezali razpravo o kulturnem kapitalu in bivanjskih preferencah. Pokazali bomo, da imajo mesta pomembno vlogo za vzpostavljanje novih oblik kulturnega kapitala in hkrati za vzdrževanje starih oblik družbene neenakosti. Peto poglavje se osredotoča na lokalni urbani kontekst Ljubljane in Slovenije. Obravnavali bomo zgodovinske in kulturne vzroke za počasno urbanizacijo Slovenije, nato pa bomo podrobneje predstavili stanovanjske preference prebivalcev Ljubljane in njihove kulturne usmeritve. Pokazali bomo, da znotraj slovenske kulture obstajajo skupine, za katere teza o domačijski, k podeželju usmerjeni kulturi velja, a tudi druge, ki takšno kulturo zavračajo (Luthar 2014b). V šestem poglavju bomo na podlagi sekundarne analize podatkov raziskave *Kultura in razred* (2011)² poskušali pokazati, da se skupine z različnimi orientacijami kulturnega kapitala razlikujejo tudi na področju bivanjskih preferenc. Potrdili oz. ovrgli bomo postavljene hipoteze, povzeli ugotovitve in predstavili omejitve raziskave. V sklepnem, sedmem poglavju, bomo nalogo sklenili s kratko diskusijo.

1.1 Raziskovalna vprašanja

Ključno raziskovalno vprašanje, na katerega želimo odgovoriti v nalogi, se glasi:

Kako kulturni kapital določa bivanjske preference prebivalcev Ljubljane?

V nalogi bomo raziskali razlike v bivanjskih preferencah med prebivalci Ljubljane. Izhajamo iz predpostavke, da je orientacija kulturnega kapitala eden od dejavnikov, ki vplivajo na bivanjske preference prebivalcev v mestu. Študije v mestih z višjo stanovanjsko mobilnostjo že kažejo na to, da kulturni kapital vpliva na lokacijo stanovanja gospodinjstva (npr. Boterman 2012). V Ljubljani je stopnja mobilnosti še vedno zelo nizka, vendar pa lahko pomembne podatke o prihodnjih stanovanjskih procesih v mestu pridobimo z analizo bivanjskih preferenc

² V nalogi večkrat omenjamo raziskavo *Kultura in razred*, ob kateri navajamo letnico 2011, ko je bila raziskava izvedena in analizirana. Na podlagi te raziskave je bilo objavljen zbornik (Luthar 2014a in Luthar 2014b; kurdija 2014) in več znanstvenih člankov (Luthar 2012; Uršič 2015; itd.). Ob posameznih ugotovitvah, ki so nastale na podlagi raziskave, v nadaljevanju naloge vedno navajamo tudi ime avtorja in letnico, raziskavo pa omenjamo takrat, ko jo opisujemo na splošno.

prebivalcev Ljubljane. Izhajamo iz že zastavljene opredelitve kulturnih tipov, zato kulturni kapital obravnavamo kot neodvisno, različne kazalce bivanjskih preferenc pa kot odvisne spremenljivke.

Medtem ko bomo v teoretičnem delu naloge predstavili osnovne pojme, jih povezali med seboj, predvsem pa pokazali na relevantnost vključevanja kulturnega kapitala v študije urbanih sprememb, bomo v drugem, empiričnem delu naloge potrdili oz. ovrgli naslednje teze:

H1: Bivanjske preference prebivalcev Ljubljane se razlikujejo glede na usmeritev njihovega kulturnega kapitala³.

H2: Bivanjske preference prebivalcev Ljubljane se bolj razlikujejo glede na kulturne tipe kot pa glede na poklicne razrede.

H3: Bivanju v mestu so najbolj naklonjeni posamezniki s kozmopolitsko usmeritvijo kulturnega kapitala.

H4: Znotraj srednjega razreda v Ljubljani je možno identificirati dve skupini: eno s suburbanimi in drugo z urbanimi bivanjskimi preferencami.

2 EKONOMSKI, SOCIALNI IN KULTURNI KAPITAL

Izhajamo iz predpostavke, da so človeške družbe stratificirane. Stratificirane sisteme kapitalističnih družb pa strukturira kapital v vseh svojih oblikah, ki reproducira moč in privilegije ter determinira življenjske možnosti posameznikov in posameznic (Huning in Novy 2006, 6). »Kapital«, ki je poleg »habitusa« in »polja« eden od ključnih konceptov Bourdieujeve sociologije, si avtor v grobem interpretira kot »moč« in »resurse« (Granovetter in Swedberg 2011, 89), potrebne za doseg želenega cilja. Bourdieu v delu *Forms of Capital* zavrne po njegovem mnenju poenostavljeno, ekonomistično razlago kapitala, ki obravnava zgolj ekonomski kapital, in vzpostavi razliko med tremi temeljnimi oblikami kapitala: ekonomskim, kulturnim in socialnim. Kapital je akumulirano delo, ki posameznikom in skupinam omogoča apropiacijo družbene energije v obliki dela. Neenakomerna distribucija kapitala predstavlja strukturo družbenega sveta: ovire so vpisane v družbeno realnost, trajno narekujejo njeno delovanje in določajo možnosti za uspeh posameznih praks. Vsaka oblika kapitala ima

³ Različne usmeritve kulturnega kapitala podrobno predstavimo v poglavju 5.2.1.

določeno obliko družbene institucionalizacije. Ekonomski kapital je možno takoj in neposredno pretvoriti v denar in je institucionaliziran v obliki lastninskih pravic; kulturni kapital je pod določenimi pogoji možno pretvoriti v ekonomski kapital in je institucionaliziran v obliki stopnje dosežene, uradno prepoznane izobrazbe; socialni kapital je skupek družbenih obveznosti, obligacij in povezav, ki ga je pod določenimi pogoji možno pretvoriti v ekonomski kapital in ki je institucionaliziran v obliki plemiških nazivov (Bourdieu 2011, 79). Bourdieu predvideva, da je vse tri oblike kapitala možno menjati, torej so konvertibilne. Za razliko od ekonomske menjave, kjer sta dobrini izmenjani v istem trenutku, gre pri menjavi kulturnega in socialnega kapitala za družbeno menjavo, ki se odvija po pravilu bolj subtilne ekonomije časa. Ta je potreben, da se iz enostavnega dolga razvije nespecifična »zadolženost« (Bourdieu 2011, 87). Kljub temu, da so do neke mere konvertibilni, Bourdieu poudarja, da trije tipi kapitala niso enakovredni. Ne glede na to, da je avtor sam razširil pojem kapitala na področje kulture in okusa ter družbenih omrežij, vseeno trdi, da je ekonomski kapital podstat kulturnega in socialnega kapitala. Čeprav za večanje socialnega in kulturnega kapitala potrebujemo predvsem čas, lahko ta čas namenimo le, če nismo podrejeni ekonomski nuji po preživetju (prav tam).

Socialni kapital je v urbani sociologiji dobro poznan pojem, s katerim sociologi največkrat merijo moč družbenih omrežij v lokalnem okolju (npr. v soseski). Bourdieu (2011, 84) socialni kapital definira kot agregat dejanskih in potencialnih resursov, ki so povezani s članstvom v obstojnem omrežju bolj ali manj institucionaliziranih odnosov vzajemnih poznanstev (tj. s članstvom v skupini). Omrežje vsakemu članu zagotavlja kapital, ki je kolektivna last skupine. Odnosi v skupini lahko obstajajo zgolj v praktični obliki izmenjav, ki vzdržujejo skupino, lahko pa so družbeno dogovorjeni in njihov obstoj zagotavlja ime skupine (družinski priimek, šola, pleme, politična stranka ...). Ker odnosi temeljijo na simbolnih izmenjavah, ki vzdržujejo bližino med člani, jih ni mogoče zreducirati na bližino v fizičnem, ekonomskem in celo socialnem prostoru.⁴ Količina socialnega kapitala posameznika je odvisna od velikosti omrežja, ki ga lahko mobilizira, in količine ekonomskega, kulturnega, simbolnega kapitala, ki jo poseduje vsak od tistih, s katerimi je posameznik povezan. Socialni kapital je torej posredno vedno odvisen od ekonomskega in kulturnega kapitala, čeprav ga ni mogoče zreducirati na ti

⁴ Kljub temu, da odnosov med člani skupine ni mogoče zreducirati na fizično bližino, raziskave socialnega kapitala v soseskah nakazujejo, da sama fizična bližina ni povsem zanemarljiv faktor pri določanju količine socialnega kapitala.

dve obliki. Profiti, ki so posledica članstva v skupini, so osnova za solidarnost, ki te profite omogoča (Bourdieu 2011, 84). Obstoj mreže odnosov je odvisen od individualnih ali kolektivnih investicijskih strategij, katerih zavedni ali nezavedni cilj je vzpostavitev tistih družbenih odnosov, ki so neposredno uporabni na kratki ali dolgi rok (prav tam, 85). Odnosi postanejo hkrati nujni in izbirni, dolžnosti do omrežja pa so subjektivno občutene (npr. hvaležnost, prijateljstvo) ali institucionalno zagotovljene. Bourdieu opaža, da so se v modernih družbah namesto skupin z monopolom nad izmenjavami (to so bile npr. družine) vzpostavile institucije, ki favorizirajo legitimne in izključujejo nelegitimne izmenjave tako, da producirajo priložnosti (npr. zborovanja, zabave ...), kraje (soseske, šole, klube ...) in prakse (šport, kulturne ceremonije ...), ki naj združujejo čim bolj homogene skupine posameznikov (Bourdieu 2011, 85). Socialni kapital tako odraža značilnosti socialne strukture, kot so zaupanje, norme in omrežja, ki vpletenim posameznikom prinašajo vzajemne koristi in nižajo transakcijske stroške (Filipovič Hrast in Dekker 2009, 150, glej tudi Cerar 2015, 39). S konceptom socialnega kapitala lahko pojasnimo, kako posameznikom koristita članstvo v skupinah in povezovanje v družbena omrežja. Ne moremo pa razložiti, po kakšnem ključu se skupine in omrežja formirajo. Pri takšni razlagi si lahko pomagamo s konceptom kulturnega kapitala.

2.1 Kulturni kapital

Pojem »kulturni kapital« se v družboslovnih znanostih nanaša na način, na katerega so kulturni procesi implicirani v družbeni stratifikaciji (Priour in Savage 2011, 566). Luthar (2012, 16) opaža, da je zanimanje za kulturni kapital naraslo tako zaradi epistemološkega »kulturnega obrata« v sociologiji kot tudi zaradi novih, »kompleksnih nerazrednih neenakosti« (Pakulski v Luthar 2012, prav tam), ki nadomeščajo razredno neenakost industrijske dobe. Ker »/d/ostop do informacij, znakov in simbolov postane pomemben vidik življenjskih priložnosti« (prav tam), neenaka razporeditev kulturnega kapitala postaja vse bolj pomembna v razpravah o družbeni razslojenosti.

Bourdieu je koncept kulturnega kapitala razvil, da bi z njim pojasnil utelešene dispozicije in resurse razrednega habitusa. Habitus je nabor podedovanih dispozicij, ki usmerjajo oz. pogojujejo premikanje telesa, okuse in sodbe v skladu z razredno pozicijo posameznika (Bourdieu v Bridge 2006b, 1966). Nekateri avtorji se zadovoljijo zgolj s tipologijo kulturnega kapitala, ki jo Bourdieu poda v eseju *Forms of Capital* (2011). Priour in drugi (2008, 49) nasprotno priznavajo, da sociolog v nobenem od svojih del ne poda točne definicije kulturnega

kapitala, vendar to za nadaljnje raziskovanje ne predstavlja večje ovire, saj je Bourdieu koncept skoval predvsem kot praktično orodje, ki mu je omogočilo analizo družbenega sveta⁵. Kljub temu bomo na tem mestu povzeli sestavek, ki po našem mnenju še najbolj opiše kulturni kapital, kot ga razumemo tudi sami. Ko Bourdieu in Passeron (v Prieur in drugi 2008, 47) v študiji izobraževalnega sistema pojasnjujeta, zakaj imajo otroci izobraženih staršev boljši šolski uspeh od njihovih sovrstnikov, zapišeta, da privilegirani posamezniki posedujejo navade, veščine in stališča, ki jim koristijo pri opravljanju šolskega dela, poleg tega pa so podedovali znanje in izkušnje, okuse in specifično »dober okus«, ki jim zagotavlja uspeh. Kulturni kapital je torej skupek znanj, veščin, izobrazbe, materialnih artefaktov, obnašanja in okusa. Tako kot ekonomski kapital je tudi kulturni kapital v družbi neenakomerno porazdeljen. Celo »o/bjektivno in subjektivno estetska stališča na področjih, kot so kozmetika, oblačila ali stanovanjska oprema, so priložnosti, da občutimo ali potrdimo položaj nekoga v družbenem prostoru kot mesto na lestvici, ki ga je treba ohranjati, ali kot distanco, ki jo je potrebno vzdrževati« (Bourdieu 2012, 258). Podobno kot pri ekonomskem kapitalu lahko tudi pri kulturnem opazujemo proces akumulacije in generacijske reprodukcije (Luthar 2014a, 11; gl. tudi Bourdieu 2011). Neenaka distribucija kulturnega kapitala je vir učinkov kapitala, kot sta apropiacija profita⁶ in zmožnost vsiliti takšne zakone delovanja, ki so najbolj ugodni za kapital in njegovo reprodukcijo (Bourdieu 2011, 82).

Kot smo že omenili, Bourdieu v delu *Forms of Capital* (2011) razvije tipologijo kulturnega kapitala in ga loči na utelešeno, institucionalizirano in objektificirano stanje. Uteleženi kulturni kapital se nanaša na trajne dispozicije uma in telesa. Akumulacija kulturnega kapitala v utelešenem stanju se odvija prek kultivacije telesa, kar zahteva časovno investicijo posameznika, ki ta kapital akumulira. V procesu ustvarjanja te oblike kapitala se eksterno bogastvo pretvarja v integralni del osebe, v njen habitus. Objektificirani kulturni kapital obstaja v obliki materialnih kulturnih artefaktov in dobrin: slike, knjige, slovarji, stroji, instrumenti, športni pripomočki itd. Med sodobne kulturne artefakte spadajo tudi računalniki, mobilni telefoni in drugi objekti, skozi katere je kultura (re)producirana danes. Institucionalizirani

⁵ Prieur in drugi (2008) pišejo, da je celotna Bourdiejeva knjiga *Distinction* pravzaprav ilustracija kulturnega kapitala. Ne preseneča nas, da je opredelitev kulturnega kapitala predmet številnih diskusij. Konec koncev za sociologe, antropologe, kulturologe in druge, ki se ukvarjajo z raziskovanjem *kulture*, težavo predstavlja že opredelitev tega temeljnega pojma.

⁶ Oz. »presežne vrednosti«, kot bi to imenoval Marx.

kulturni kapital je uradna izobrazbena kvalifikacija, ki deluje kot oblika objektivacije. Z institucionaliziranimi nazivi se ustvarja razlika med samouki in osebami, ki so pridobile legalno zagotovljeno kvalifikacijo, ki je certifikat kulturne kompetence. Ta oblika kulturnega kapitala omogoča »prepoznavo«, velja kot certifikat kulturne kompetence in mu z zakonom zagotavlja vrednost. Institucionalizirani kulturni kapital omogoča, da primerjamo kvalifikacije nosilcev, hkrati pa omogoča tudi menjavo med ekonomskim in kulturnim kapitalom s tem, da so akademske kvalifikacije monetarno ovrednotene. Bourdieu (2012, 207–208) pokaže, da so kulturne prakse posameznikov močno povezane z izobrazbenim kapitalom oz. doseženo stopnjo izobrazbe in z družbenim poreklom, ki ga je meril z očetovim poklicem.

Logika prenosa med tremi tipi kulturnega kapitala je po Bourdieju sledeča: apropiacija materializiranega kulturnega kapitala je odvisna od utelešenega kulturnega kapitala celotne družine. Materializirani kulturni kapital je mogoče prenesti na naslednje generacije v svoji materialni formi, a za njegovo konzumacijo neobhodno potrebujemo znanja, ki so del utelešenega kulturnega kapitala (Bourdieu 2011, 82). Materializirani kulturni kapital sicer deluje kot avtonomno, koherentno polje s svojimi zakonitostmi, ki presegajo individualno voljo in jih ni možno zreducirati na posameznika ali agregat posameznikov (to si najlažje predstavljamo na primeru umetniškega dela ali tehnološkega pripomočka, kot je televizijski sprejemnik). Vendar pa materializirani kulturni kapital obstaja kot tak zgolj, v kolikor je apropiiran in uporabljen za boje, tako na polju kulturne produkcije kot razrednega boja (Bourdieu 2011, 83). Z drugimi besedami bi lahko rekli, da materialni objekti, ki skupinam ne podeljujejo možnosti za razlikovanje, nimajo vrednosti kot kulturni kapital – posedovanje televizijskega sprejemnika je v slovenski družbi danes tako vsesplošno, da objekt nima več vrednosti kot kulturni kapital, jo je pa imel v 60. letih, ko je bil domači sprejemnik še redka dobrina. Podobno velja za kulturne prakse, ki so del utelešenega kulturnega kapitala. Kot opozarja Luthar (2002, 92), je treba prepoznati »kontekst in pomen praks, stališč, okusov in njihovo kulturno implikacijo, saj njihov pomen variira v času in med skupinami«. Praksa mora omogočati diferenciacijo med skupinami, da jo lahko opredelimo kot kulturni kapital, zato – kot opozarja Luthar (prav tam) – so za raziskovalca, ki poskuša prepoznati različne stile oz. »proces, skozi katerega razlike v etiki in estetiki postanejo družbeno funkcionalne«, nekoristna vprašanja o praksah, ki zahtevajo normativen odgovor ali pa so značilne za celotno populacijo,

kot je npr. gledanje televizije.⁷ Proces, v katerem se kulturni resurs spremeni v kapital, in kakšno vrednost ob tem pridobi, ni determiniran s strani tistega, ki resurs poseduje, temveč ga določajo zunanji dejavniki. Tako kulturni viri, ki niso bili cenjeni, lahko postanejo kapital, ko so priznani s strani določenega števila ljudi (Huning in Novy 2006, 7).

Institucionalizirani kapital omogoča konverzijo med kulturnim in ekonomskim kapitalom, saj zagotavlja določeno monetarno vrednost akademskega kapitala (Bourdieu 2011, 83). Država npr. zagotavlja, da so magistri in doktorji plačani več kot njihovi nižje izobraženi sodelavci. Kljub temu je konverzija akademske kvalifikacije v denar odvisna tudi od redkosti te kvalifikacije (Bourdieu 2011, 84). Danes, ko večina prebivalcev študira oz. ima diplomo, ta ne prinaša več takšnih monetarnih prednosti kot nekoč. Po drugi strani pa bolj, kot je uraden prenos ekonomskega kapitala oviran (npr. zaradi politik enake obravnave pri zaposlovanju), bolj postaja kulturni kapital pomembna determinanta v reprodukciji družbene strukture, saj je prav ta oblika kapitala eden od instrumentov reprodukcije, ki je zmožen zakriti svojo lastno funkcijo (Bourdieu 2011, 88–89).

2.1.1 Kritična refleksija koncepta: med legitimno kulturo in omnivornostjo

Zdi se, da Bourdieu in nekateri sociologi, ki so se raziskovanja kulturnega kapitala lotili za njim, pri opredelitvi kulturnega (in v manjši meri tudi socialnega) kapitala preskakujejo med dvema poloma. Prvi enači kulturni kapital z legitimno kulturo, torej predvideva, da obstaja enoten niz kriterijev, ki določajo, kaj je legitimno in zaželjeno v določeni družbi v določenem trenutku, in posameznike in družbene skupine razvršča v lestvico glede na te vnaprej podane kriterije. Po drugi strani pa Bourdieujeva teorija »polj« predvideva, da posamezniki znotraj polj (npr. umetnost, znanost, šport) tekmujejo za privilegirani položaj, pri tem pa si pomagajo s sredstvi oz. oblikami kapitala, ki so prepoznane kot zaželjene znotraj posameznega polja (gl. tudi Holt 1998). Kulturni kapital na področju športa torej pomeni drugačen okus, vedenje, formalno znanje in posedovanje drugačnih artefaktov kot kulturni kapital na področju znanosti. Ni torej jasno, ali je Bourdieu predpostavljala, da obstaja ena lestvica za vrednotenje kulturnega kapitala, ali je vrst kulturnega kapitala toliko, kolikor je polj, na katerih tekmujejo posamezniki.

⁷ Primer gledanja televizije, ki ga navaja Luthar, je zanimiv. Če je bila morda l. 2002 to res še vedno »catch-all« praksa, predpostavljamo, da bi bil podatek o gledanju televizije in količini gledanja za raziskovalce spet lahko zanimiv, saj je danes negledanje televizije dojeto kot znak dobrega okusa.

Poleg tega je Bourdieu svojo raziskavo kulturnega kapitala opravil v Franciji v 70. letih. Od takrat je bila njegova teorija testirana v različnih družbah in v različnih časovnih obdobjih, rezultati nekaterih kasnejših raziskav pa so se močno razlikovali od Bourdieuevih. To je vodilo do številnih kritik Bourdieueve teorije. Lamont in Lareau (1988) predlagata, da je najbolj izviren vidik njegovega dela trditev, da je kulturni kapital osnova za izključevanje določenih skupin od virov, služb in skupin z visokim statusom. Da bi se izognila zmedi, ki jo povzroča Bourdiejev model, predlagata definicijo kulturnega kapitala kot institucionaliziranih, splošno sprejetih kulturnih signalov visokega statusa (vedenje, preference, formalno znanje, dobrine in reference), ki so uporabljeni za družbeno in kulturno izključevanje, kar po našem mnenju nekoliko poenostavlja potencial Bourdieueve teorije, a olajša delo raziskovalcem, ki želijo uporabiti koncept v empiričnem raziskovanju. Takšne operacionalizacije se v grobem drži tudi raziskava Kultura in razred (2011), iz katere smo pridobili podatke. Tudi če na teoretični ravni predpostavimo, da je koncept kulturnega kapitala dinamičen in se vseskozi spreminja, lahko s kvantitativnimi raziskovalnimi metodami pridobimo le precej statično sliko družbe, ki jo moramo razumeti kot fotografski posnetek, ki pa vendarle predstavlja verodostojen odsev družbene realnosti v določenem času.

Drugi del vplivnih kritik Bourdieueve teorije se nanaša na meje, ki naj bi bile zarisane med kulturnimi razredi. Medtem ko je v Franciji v 70. letih obstajala precej jasna meja med okusom za visoko in nizko kulturo, naj bi se meje med okusi v dobi digitalnih medijev in množične potrošnje globalizirane popularne kulture zbrisale. Empirične raziskave na področju kulturne sociologije so zaznale vznik kulturnega omnivorstva oz. potrošnje tako vsebin nizke kot tudi visoke kulture. Meje med visoko in nizko kulturo so se zbrisale, zato naj bi bila Bourdieueva teorija kulturnega kapitala zastarela in neuporabna. Vloga kulturnega kapitala je v sodobnih družbah nedvomno drugačna: »visoka« kultura ne deluje več kot neizpodbitno sredstvo distinkcije, v vzponu je omnivorski okus za kulturo in poznavalska, relacijska apropiacija kulture, raste pomen znanstvene in informacijske kulture, po drugi strani pa v metropolitanskih središčih nastaja kozmopolitski kulturni kapital (Prieur in Savage 2013), ki je hkrati povsem globaliziran in tesno vezan na lokacijo potrošnje kulture.

Vse zgoraj navedene spremembe pa ne pomenijo, da je koncept kulturnega kapitala danes neuporaben. Zagovorniki teorije kulturnega kapitala izpostavljajo dve pomembni točki: a) nezmožnost identifikacije visoke kulture na način, kot jo je opredelil Bourdieu, še ne pomeni,

da kulturni kapital ne obstaja (Priour in Savage 2011), in b) kulturni omnivorji so predvsem posamezniki z visokim kulturnim kapitalom (DiMaggio v Holt 1998, 19), saj je njihov spekter okusov širši, kar jim omogoča uspešno interakcijo v heterogenih družbenih situacijah. Za kulturno potrošnjo sodobnih elit je tako značilna večvrstnost (omnivornost), za nižje sloje pa enovrstnost oz. univornost kulturne potrošnje in okusa; povedano drugače: sodobne zahodne družbe so prešle v model potrošnje, kjer se glavna razlika kaže med omnivornimi potrošniki z visokim kulturnim kapitalom in univornimi potrošniki z nizkim (Luthar 2014b, 70–71). Holt (1998, 19) trdi, da kulturno omnivorstvo posameznikov z visokim kulturnim kapitalom ni posledica okusa za raznolikost, temveč posledica združevanja več različnih okusov, kot so kozmopolitanstvo, eksotizem, dekomodifikacija, težnja po samoaktualizaciji v prostem času in poznavalstvo, kar privede do raznolikih potrošniških praks in vzorcev. V nasprotju z omnivorji pa skupine z nizkim kulturnim kapitalom konzumirajo omejen obseg kulturnih dobrin, žanrov in praks.

Razredno strukturirane kulturne razlike torej še vedno prevladujejo, le klasična visoka kultura nima več enako pomembnega položaja, kot ga je imela v času Bourdieujevega pisanja. Bourdieu (2012, 221) na nek način tudi sam napove prihod kulturnega omnivorja: ugotavlja, da se »legitimni estetski čut« širi tudi na druga, manj »legitima« dela ali področja, kot je film. Težnja k posploševanju je namreč vpisana v načelo posameznikove dispozicije: zmožnost prepoznavanja legitimnosti kulturnih del je povezana z zmožnostjo prepoznave že znanega, npr. določene slogovne značilnosti, ta dojemljivost pa je tesno povezana z izobrazbenim kapitalom. Kljub temu, da ima teorija kulturnega kapitala skoraj toliko kritikov kot zagovornikov, pritrjujemo Bourdieuju in njegovim zagovornikom, ki trdijo, da »nobena sodba okusa ni nedolžna« (v Priour in Savage 2013, 260). Ljudje s podobnim družbenim položajem in podobnimi praksami kulturnega pozicioniranja se združujejo skupaj: živijo v enakih soseskah, se poročajo med sabo in izbirajo enake šole za svoje otroke (prav tam, 262). Če želimo nek kulturni vir skupaj z Bourdieujem razumeti kot kulturni kapital, mora biti povezan z legitimnostjo, konvertibilnostjo v druge oblike kapitala in dominacijo, te povezave pa mora raziskovalec tudi pokazati (prav tam). Kljub temu, da ima kulturni kapital danes morda drugačne karakteristike in drugačno funkcijo, je še vedno uporabno orodje za analizo sodobnih družb. Kulturne razlike, opozicije in trenja namreč še vedno obstajajo, če kulturni kapital razumemo kot del procesa stratifikacije in ne zgolj kot opisno kategorijo za kulturne preference.

V 5. poglavju bomo pokazali, kako je možno koncept kulturnega kapitala uporabiti za razumevanje odnosa, ki ga do urbanega prostora vzpostavljajo stratificirane družbene skupine.

3 BIVANJSKE PREFERENCE IN STANOVANJSKE ODLOČITVE

Izbira stanovanja, lokacije stanovanja in druge stanovanjske odločitve so med najbolj kompleksnimi odločitvami, ki jih morajo sprejeti prebivalci mest. Razlage teh odločitev so številne, vseskozi pa nove študije poudarjajo, da ima vsaka skupina razlag pomanjkljivosti in ne more v celoti pojasniti, kako se posamezniki odločijo, kje in kako bodo bivali. Poleg dejavnikov, na katere posamezniki ne morejo neposredno vplivati (npr. cene nepremičnin na trgu), in dejavnikov, na katere imajo zelo omejen vpliv (npr. lokacija delovnega mesta ali višina zneska, ki ga lahko namenijo za nakup stanovanja), imajo posamezniki tudi povsem osebne bivanjske preference, ki vplivajo na to, kje bodo živeli. Različne raziskave merijo različne vrste bivanjskih preferenc, ki se lahko nanašajo na tip stanovanja, opremo stanovanja, na vrsto zgradbe in na lokacijo v mestu. V nalogi smo pretežno osredotočeni na preference glede tipa in lokacije stanovanja, ki jih bomo mestoma dopolnjevali tudi s preferencami glede opreme stanovanja. Literatura razlikuje med »izrečenimi« oz. »navedenimi« (angl. *stated preferences*) ter »razkritimi« oz. »ugotovljenimi« bivanjskimi preferencami (angl. *revealed preferences*) (Mandič 1996; Skifter Andersen 2011; Vasanen 2012).⁸ Pri merjenju »izrečenih« bivanjskih preferenc anketiranci sami povedo, kje želijo živeti, kako in zakaj. »Razkrite« preference pa so izid stanovanjskih odločitev in so v osnovi podatek o lokaciji bivanja, te podatke pa je možno analizirati za novo priseljena ali vsa gospodinjstva, ne glede na datum selitve. Obe metodi imata sicer precejšnje metodološke pomanjkljivosti – pri »izrečenih« preferencah ljudje ne upoštevajo, kako uresničljive so njihove želje, pri »razkritih« preferencah pa raziskovalec ne sme sklepati, da je dejanski stanovanjski položaj zadovoljil vse želje gospodinjstva (Skifter Andersen 2011, 23). Mandič (1996, 113) tako opozarja, da je poleg stanovanjskih preferenc treba upoštevati še priložnosti, ki se nanašajo na razpoložljiva stanovanja, in omejitve, ki določajo dosegljivost razpoložljivih stanovanj. Celo pri srednjem razredu, ki naj bi imel zadostne vire za uresničitev preferenc, transakcija želja v dejansko stanje ni premočrtna, kot o konfliktih med različnimi bivanjskimi preferencami, ki se nanašajo na različne dimenzije

⁸ Da bi se vsaj delno izognili zmedi, namenoma navajamo obe obliki prevodov, ki smo jih zasledili v slovenski literaturi. V prihodnje bomo uporabljali zgolj izraza »izrečene« in »razkrite« bivanjske preference, ki ju vpelje Mandič (1996).

kulturnega kapitala, podrobno piše Bridge (2006b). Kljub temu predvidevamo, da je napaka merskih instrumentov najmanjša pri tistih družbenih skupinah, ki lahko navedene stanovanjske preference tudi realizirajo.

Če se prebivalci vendarle odločijo za selitev in torej pride do stanovanjske mobilnosti, na odločitev vplivajo vsi zgoraj omenjeni dejavniki, prebivalci pa se morajo odločiti, katere bivanjske preference so za njih najpomembnejše in kje so možni kompromisi. V primeru, da ne pride do selitve, pa bivanjske preference vplivajo vsaj na to, ali bo gospodinjstvo z življenjem v določenem stanovanju na izbrani lokaciji zadovoljno ali ne. Stanovanjske odločitve je možno pojasniti na različne načine. Prva skupina razlag se nanaša na ekonomske in demografske dejavnike, ki so v klasični literaturi o stanovanjih razumljeni kot najpomembnejši razlogi za odločitev o stanovanju. Poleg dohodkov v gospodinjstvu je pri teh razlagah pomembna tudi faza v življenjskem ciklu gospodinjstva (Vasanen 2012; Karsten 2007). Druga skupina razlag so časovno-geografske razlage lokacije bivanja, ki poudarjajo pomen fizičnih dejavnikov in rutin vsakdanjega življenja. Stanovanjska lokacija tako predstavlja optimizacijo glede na razdaljo in čas, ki ga člani gospodinjstva porabijo, da dosežejo različne prostore aktivnosti (Karsten 2007). Pri tem pomembno vlogo igrajo tudi družbena omrežja in družbena vpetost gospodinjstev v sosesko. Posamezniki, vpeti v družbeno omrežje, si delijo določeno stopnjo podobnosti, zato so omrežja bolj ali manj homogena glede na razredno, etnično pripadnost, gospodinjске razmere in vrednotni diskurz o »dobrem« življenju (prav tam, 85). Tretja skupina razlag se nanaša na življenjske stile in izpostavlja identiteto kot možno razlago za željo po pripadnosti družbenim skupinam in določenim krajem (Vasanen 2012; Karsten 2007). Te razlage kažejo na pomen, ki ga ima kulturni kapital pri izbiri stanovanja in lokacije bivanja.

3.1 Stanovanjska mobilnost kot rezultat bivanjskih preferenc

»Razkrite« stanovanjske preference se kažejo v podatku o lokaciji bivanja, sprememba lokacije pa je posledica stanovanjske mobilnosti. Stanovanjska mobilnost ima številne posledice, ki jih lahko obravnavamo na ravni posameznika (kot t. i. stanovanjsko kariero) ali na ravni prostorskih enot, kot so soseska, mesto ali država (Mandič 1996). Stanovanjska mobilnost je za mesta ključnega pomena, saj pomembno prispeva k spremembam prostorske strukture urbanih regij (Kim v Vasanen 2012, 302), stopnja stanovanjske mobilnosti pa lahko pokaže na

stanje soseške ali celotnega mesta (Cirman in Filipovič Hrast 2007, 78). Selitve imajo na ravni mesta pozitivne učinke, saj urejajo ravnovesje med ponudbo in povpraševanjem po stanovanjih. Po drugi strani pa visoka mobilnost lahko pokaže tudi na degradacijo določene soseške, saj nestabilnost prebivalstva otežuje grajenje socialnega kapitala in nakazuje na slabe razmere v soseški, ki se bodo le stežka izboljšale, če prebivalci ne investirajo v to – prehodno – stanovanjsko okolje (prav tam). Stanovanjske spremembe so v središču študij o življenjskem ciklu sosešk, stanovanjski segregaciji, revitalizaciji, gentrifikaciji in reurbanizaciji kot tudi v središču »postsocialističnega diskurza o socio-prostorski diferenciaciji na mikroravni« (Haase in drugi 2012, 319). Vse te raziskovalne smeri za izhodiščno točko implicitno ali eksplicitno jemljejo stanovanjsko mobilnost. Kljub temu pa sprememba prebivalstva v soseški sega prek stanovanjske mobilnosti, kar se razkrije, ko raziskujemo, zakaj prebivalci ostanejo v določeni soseški in se ne izselijo iz nje (prav tam). Mandič (1996, 106) stanovanjsko mobilnost vrednoti kot pozitiven pojav: na mikroravni posamezniku oz. gospodinjstvu omogoči optimalno zadovoljevanje stanovanjskih potreb, na družbeni ravni pa mobilnost omogoča razporejanje gospodinjstev po obstoječem skladu stanovanj in stanovanja se tako izrabijo na najboljši možen način.

Pacione (2009, 202–203) ugotavlja, da se večina raziskovalcev strinja, da je najpomembnejši razlog za intraurbano selitev večine prebivalcev stanovanje, kar potrjujejo tudi raziskave iz Ljubljane (npr. Cirman in Filipovič 2007). Pri tem so pomembni tako velikost stanovanja, kakovost in oblikovanje enote kot tudi menjava statusa iz najemniškega v lastniškega ali obratno. Značilnosti soseške in dostopnost stanovanja so pri selitvi sekundarnega pomena, saj so gospodinjstva pripravljena sprejemati kompromise, npr. glede potovalnega časa do službe, če za to dobijo večje stanovanje za ugodno ceno. Kljub temu pa lokacijski dejavniki niso vedno sekundarni, temveč za nekatere skupine predstavljajo primarne bivanjske preference (Karsten 2007; Boterman 2012). Kot bomo pokazali, to do neke mere velja tudi v Ljubljani.

Po klasični teoriji mobilnosti, ki jo npr. zastopa Mandič (1996, 108–109), je razkorak med dejansko in želeno stanovanjsko potrošnjo posledica sprememb v življenjskem ciklu gospodinjstva in dvigu njegovih plačilnih sposobnosti. Selitev tako gospodinjstvu omogoči napredovanje po stanovanjski lestvici. Nekoliko bolj kompleksen je model pričakovanih

vrednosti (angl. *value expectancy model*), ki sta ga razvila Golledge in Stimson (v Pacione 2009, 203–204) in ki predpostavlja, da je selitev rezultat naslednjih dejavnikov:

- značilnosti posameznikov in gospodinjstva (npr. faza v življenjskem ciklu, število članov glede na razpoložljiv prostor),
- družbenih in kulturnih norm (npr. pravila obnašanja),
- osebnih značilnosti (npr. odnos do tveganja, zmožnost prilagajanja na spremembe),
- strukture priložnosti (npr. zaposlitvenih, priložnosti za vertikalno mobilnost),
- informacij (oz. njihovega obsega in točnosti).

Ti dejavniki (poleg nekaterih nepričakovanih dogodkov, kot je sprememba števila članov gospodinjstva) vplivajo na cilje in na pričakovan rezultat mobilnosti. Za našo nalogo je pomembno, da model prepoznava pomen kulturnih norm, navad, običajev in pravil, ki lahko motivirajo željo po selitvi. Posamezniki teh znakov ne berejo nujno racionalno (kot bi predpostavljala ekonomistična perspektiva), kar na primer pojasni, zakaj določeni posamezniki preferirajo določeno soseseko nad drugo kljub podobnim »objektivnim« lastnostim.

Kljub temu, da so kazalci stanovanjske mobilnosti zelo pomembni za razumevanje sprememb prebivalstva v mestu, pa razkrite bivanjske preference, merjene kot stanovanjska mobilnost, ne upoštevajo posameznikov, ki opravljajo izboljšave na mestu, v obstoječem stanovanju (in ki jih je v Sloveniji veliko – glej Mandič in Cirman 2006), in tistih, ki si selitve ne morejo privoščiti. Kot opozarja Pacione (2009, 206), v vsakem mestu obstajajo številna gospodinjstva, ki imajo tako omejene možnosti za selitev, da imajo vedenjski modeli za njih zelo majhno pojasnjevalno moč. To so na primer revni, starejši, brezposelni, prehodni prebivalci mest, enostarševske družine in brezdomne osebe. Tako na primer v evropskih mestih raziskave zaznavajo visok delež »nezadovoljnih ujetih« gospodinjstev v stanovanjih v blokovskih soseskah.⁹ Ta gospodinjstva niso zadovoljna s trenutno stanovanjsko situacijo, a nimajo možnosti za selitev. Na nepremičninskih trgih Srednje vzhodne Evrope je takšno stanje posledica izjemne prevlade lastniških stanovanj, ki otežuje iskanje stanovanjskih alternativ (Kovács in Herfert 2012, 334).

⁹ Povprečno 14,4 odstotka v raziskavi Musterd in Van Kempen (v Kovács in Herfert 2012, 334) in kar 17,6 odstotka v raziskavi Kovács in Herfert (prav tam).

3.2 Vpliv življenjskega stila na bivanjske preference

Vse več raziskovalcev opozarja, da odločitve o izbiri stanovanja in lokacije bivanja niso tako utilitaristično neposredne, kot so to predvidevale klasične teorije o stanovanjski izbiri. Novejše raziskave ugotavljajo, da na trenutne stanovanjske preference vpliva posameznikova stanovanjska biografija, da so stanovanjske odločitve vse bolj povezane s potrebo po razlikovanju (distinkciji) na podlagi identitete in da lahko življenjskostiške odločitve pojasnijo nekatere – z vidika ekonomske in behavioristične teorije »neracionalne« – odločitve v stanovanjski karieri. Bivanjske preference in stanovanjske odločitve je torej možno pojasniti tudi drugače, skozi perspektivo kulture. Stanovanjske odločitve so namreč povezane s (postmoderno) potrebo po razlikovanju na podlagi identitete. Kulturne razlage stanovanjske potrošnje se osredotočajo na subjektivne preference in specifične zahteve, ki zadevajo tako nivo stanovanja kot nivo soseske. Kulturne perspektive bivanjskih preferenc raziskujejo, kako stanovanjska potrošnja in lokacijske odločitve prispevajo h konstrukciji identitete in kako prekrivajoča se družbena omrežja formirajo sosesko kot del izjavljanja o sebstvu (Kährlik in drugi 2012, 50). Predpostavka o družbeni konstrukciji stanovanjskih identitet se opira na Bourdieujevo razumevanje distinkcijskega značaja vsakdanjih družbenih praks in potrošniških dobrin, ki jih konzumirajo gospodinjstva (Karsten 2007, 84–85). Če je stanovanje tako kot druge potrošniške dobrine vsaj delno izraz sebstva (jaza), je eden od kazalcev identitete tudi kraj bivanja (Savage in drugi v Karsten 2007, 85) in to navkljub dejstvu, da so danes razlike med urbanim, suburbanim in ruralnim prostorsko zabrisane. Kljub temu, da se razlage razlikujejo, raziskave kažejo, da podobni ljudje gravitirajo k podobnim območjem znotraj urbanega (in suburbanega) prostora, kar povzroča stanovanjsko segregacijo (Atkinson v Kährlik in drugi 2012, 50).

Avtorji, omenjeni v tem poglavju, se eksplicitno ali implicitno opirajo na raziskovanje življenjskega sloga, ki je pogosto razumljen kot izraz osebnega okusa in preferenc. Življenjskostiški pristop služi kot dodatno orodje tradicionalne socio-demografske diferenciacije prebivalcev, saj upošteva dejavnike, kot so subjektivni vrednotni vzorci, namere in preference (Pisman 2011, 2). Na življenjski slog vplivajo vrednote in sistemi verjetja, pripadnost posameznikov določenim družbenim skupinam in njihov družbeni položaj, ti dejavniki pa se pogosto izražajo v načinih razmišljanja in vedenja (Kährlik in drugi 2016, 4). Posebej izrazito je razlikovanje med urbanim in suburbanim (oz. celo protiurbanim)

življenjskim slogom, ki ga raziskovalci opisujejo z razlikami v ekonomskem in kulturnem statusu in različnim dojemanjem varnosti in raznolikosti (Pisman 2011, 4). Življenjski slog je povezan s preferenco do urbanega okolja, življenje v mestu pa je odraz socialne vpetosti v urbano življenje (Karsten 2007; Vasanen 2012). Tako je »urbanost« vse manj razumljena kot nuja in vse bolj reflektivna izbira (Uršič in Hočevar 2007, 22).

Kljub temu, da so procesi suburbanizacije, širitve mest in praznjenja mestnih središč prizadeli številna evropska mesta, se ponekod tok selitev že obrača nazaj proti mestu, pomembno vlogo pri tem pa ima življenjski slog selilcev. Nekatere družine srednjega razreda se tako ne izselijo iz središč mest v hiše v predmestju kljub zadostni količini ekonomskega kapitala. Ta proces je v kontinentalni Evropi bolj očiten v mestih višje na urbani hierarhiji (npr. Amsterdam (Boterman 2012)), a je prisoten tudi v mestih nižje na urbani hierarhiji (npr. Tartu (Estonija) in Češke Budějovice (Kährlik in drugi 2016) ter Rotterdam (Karsten 2007)). Da gre pri izbiri stanovanjske lokacije vse bolj za vprašanje izbire življenjskega stila posameznika in vse manj za prisilo po načinu življenja, ugotavljata tudi Uršič in Hočevar (2007, 9). Pri tem avtorja na slovenskih urbanih območjih opažata paradoksalne situacije in napetosti med posamezniki in skupnostmi, ki želijo uveljavljati individualne načine življenja in bivanja. Kljub temu, da kazalci za postsocialistična mesta Srednje vzhodne Evrope večinoma še vedno kažejo, da se večina prebivalstva seli iz središč mest na suburbana obrobja, nekatere novejšje študije že ugotavljajo selektivno migracijo v urbana območja (za središče Ljubljane Haase in drugi 2010; za ostala mesta glej Haase in drugi, 2012; Kährlik in drugi, 2016). Raziskave v drugih državah Srednje in Vzhodne Evrope (Češka, Poljska, Estonija, Madžarska) kažejo, da se v središčih postsocialističnih mest naseljujejo (oz. ostajajo) skupine prebivalcev, ki si urbani način življenja zavestno izberejo, njihova odločitev pa je v različni meri posledica življenjskega obdobja, življenjskega sloga, pretekle stanovanjske biografije, zavedanja prostora in finančnih virov, ki so jim na voljo (Kährlik in drugi 2016; Haase in drugi 2012; Kovács in drugi 2012).

Kljub temu, da je vključitev življenjskega sloga kot dejavnika vpliva na stanovanjske preference dobrodošla, je ob tem treba prepoznati tri ovire, ki onemogočajo nekritično apliciranje koncepta življenjskega sloga na raziskovanje stanovanjske mobilnosti, stanovanjskih odločitev in stanovanjskih preferenc. Prvič, povezava med stanovanjskimi preferencami in stanovanjsko mobilnostjo ni premočrtna, saj ima posameznik ponavadi več

stanovanjskih preferenc, ki so lahko konfliktne (Skifter Andersen 2011; Vasanen 2012), ali pa se kljub drugačnim preferencam prilagodi ponudbi na trgu. Če je majhnih stanovanj več v središču mest, se bo tja selilo več mladih ljudi brez družin ne glede na njihove siceršnje preference. Strukturni dejavniki tako zapletejo odnos med življenjskostilskimi in demografskimi dejavniki, ki jih pogosto ni mogoče povsem ločiti. Drugič, za realizacijo urbanega (ali katerega koli drugega) življenjskega sloga je potreben kapital, ta pa je lahko ekonomski, socialni ali kulturni. Konstrukcija potrošniške identitete je tudi na področju stanovanjske potrošnje bistveno bolj dostopna srednjemu razredu, ki ima zadostne vire, da sploh lahko sprejema stanovanjske odločitve (Karsten 2007, 86), in je stanovanjsko mobilno po lastni izbiri. Zato nas ne sme presenetiti, da se bivanjske preference večine ujemajo z idealom višjega srednjega sloja – večina ljudi namreč želi živeti podobno kot pripadniki dominantnega razreda. Samostojna enodružinska hiša je v številnih evropskih družbah najbolj priljubljena stanovanjska preferenca, saj je tak tip stanovanja tradicionalno povezan z življenjskim slogom družine višjega srednjega razreda, bogastvom in visokim statusom (Ærø 2006, 118). Ærø (prav tam) ugotavlja, da se podatki njegove raziskave ujemajo z Bourdiejevimi konceptom hierarhiziranega prostora, v katerem med razredi vlada družbena distanca in v katerem je za vse družbene skupine najbolj privlačen življenjski slog višjega srednjega razreda, ki predstavlja skupino z visokim kulturnim kapitalom, ki poseduje legitimno kulturo. S tem je povezan tudi tretji zadržek, ki ga podrobneje obravnavamo v naslednjem poglavju. Problematična je lahko že sama uporaba pojma življenjski slog, saj ta zakriva dejstvo, da ljudje bivajo različno ne zgolj zato, ker so se tako odločili, temveč tudi zato, ker nimajo enakega dostopa do življenjskih priložnosti. Urbani življenjski slog oz. urbanost kot način življenja zaobjema ».../ določeno raven odpovedovanja in prilagajanja, ki jo je mogoče kompenzirati tudi z nematerialnimi 'dobrinami', kot so večja heterogenost, gostota in številčnost prebivalstva, raznovrstnost storitev in visoka intenzivnost vsakodnevnih življenjskih impulzov/,« (Uršič in Hočevar 2007, 119). V nematerialnih dobrinah prepoznavamo elemente kulturnega kapitala, ki ga lahko predstavniki urbanega srednjega razreda akumulirajo v mestu. Ta proces bomo podrobno predstavili v naslednjem poglavju.

4 KULTURNI KAPITAL IN MESTO: PROSTORSKI VIDIK DRUŽBENE STRATIFIKACIJE

Pokazali smo, da je med pomembnimi silami, ki pomembno vplivajo na smer urbanega razvoja, tudi prebivalstvo mest. Agregat stanovanjskih odločitev posameznih gospodinjstev se odraža

v socio-prostorski strukturi mestnih sosesk (Pacione 2009, 207). Sprememba urbanega okolja, kot je fizični in socialni propad sosesk, njihova regeneracija ali gentifikacija, je skupna sprememba prebivalstva in posledično spremenjeni vzorci uporabe prostora (Hasse 2012, 319), različne skupine prebivalcev pa posedujejo različne količine in oblike kapitala. Na nivoju mest in sosesk so bili v akademskem raziskovanju kot v urbanih politikah dolgo časa poudarjeni predvsem učinki ekonomskega in socialnega kapitala (Bridge 2006a, 719; Huning in Novy 2006). Da ekonomske teme še vedno dominirajo znanstveno raziskovanje in urbane politike, nas ne sme presenetiti, če skupaj z Bourdieujem (2011) predpostavljamo, da ekonomski kapital predstavlja podstat in pogojuje druge oblike kapitala. Kljub temu pa tudi pri razumevanju urbanih sprememb vse več pozornosti dobiva kulturni kapital. Urbani prostor je prostorsko in družbeno segmentiran. Na odločitev, kje v urbanem prostoru bo nastanjeno posamezno gospodinjstvo, vplivajo vse tri oblike kapitala, specifično pa na bivanjske preference prebivalcev pomembno vpliva kulturni kapital. Bridge (2006a) razlikuje med tremi ključnimi smerni raziskovanja kulturnega kapitala v soseskah: življenjskostilski, participatorni in pristop družbene distinkcije, ki ga zastopa Bridge in ki ga bomo tudi podrobneje predstavili.

Med avtorji, ki jih Bridge umešča v življenjskostilsko smer, so priljubljeni koncepti, kot so kulturni resursi, alternativne definicije kulturnega kapitala, kot je kreativni kapital, ki ga primarno sestavljajo posamezniki, ki spadajo v »kreativni razred« (Florida 2003). Florida, ki je med leti 2001 in 2004 razvijal tezo o vplivu kreativnosti na urbani razvoj in urbano kompetitivnost, predvideva, da kulturna raznolikost in toleranca ter stopnja »boemskosti« vplivajo na uspeh mest (Florida 2003; Bridge 2006a, 720). Za evropski kontekst je pomembnejši Landry (v Bridge 2006a), ki je raziskoval vpliv kulturnih aktivnosti na regeneracijo evropskih mest. Landry kulturni kapital razume kot vsoto vseh kreativnih dobrin, ki jih poseduje mesto, npr. na področju umetnosti, medijev in oblikovanja, in kulturnih virov, kot so festivali, običaji in konvencije. Pri življenjskostilskem pristopu kulturni kapital predstavlja intrinzično vrednost kreativnih sredstev glede na njihovo konvertibilnost v ekonomski kapital in glede na ekonomski uspeh mesta v globalnem tekmovanju mest za prevlado (Bridge 2006a, 722). Bridge (2006a, 721) opozarja, da tako Florida kot Landry kulturni kapital razumeta kot nabor zanimivih kreativnih in umetniških sredstev, ki ga lahko uporabi in v svoj prid izkoristi celotna soseska/skupnost/mesto, zanemarjata pa stratifikacijski oz. distinkcijski aspekt kulturnega kapitala. Del virov postane tudi grajeno okolje in njegove arhitekturne in zgodovinske karakteristike, ki so razumljene kot premoženje celotnega mesta,

hkrati pa so najbolj zanimive za novi srednji razred, ki v veliki meri sestavlja kreativni razred, ki poganja »kreativno mesto«.

Participatorni pristopi so druga smer raziskovanja, ki jo opredeljuje Bridge. Participatorni pristopi presojujejo, kako lahko lokalno kulturno dogajanje vpliva na krepitev družbene solidarnosti ter premagovanje anonimnosti in izolacije. Kulturni kapital je razumljen kot sredstvo za krepitev socialnega in človeškega kapitala, ki naj deluje kot sredstvo regeneracije soseske. Primer takšnega raziskovanja je evropska raziskava »Kultura in soseske« iz l. 1998, ki poudarja pomen kulturnih prostorov in lokalnih kulturnih politik za zdravo življenje soseske. Tako življenjskostilski kot participatorni pristopi kulturni kapital obravnavajo kot vir, ki ga je možno graditi oz. večati na ravni soseske in mesta in od katerega imajo korist vsi, kar je vprašljiva, če ne že problematična predpostavka (Bridge 2006a, 721–722).

4.1 Vzpon kozmopolitskega okusa in pojav gentrifikacije

Tretja smer raziskovanja vpliva kulturnega kapitala v mestu, ki jo Bridge zastopa tudi sam, je pristop družbene distinkcije, ki tudi najbolj dosledno povzema Bourdieujevo izvirno pojmovanje kulturnega kapitala. Ta smer raziskovanja kulturnega kapitala na nivoju mesta ne razume kot generaliziranega, vsem dostopnega družbenega vira, ampak predvsem kot vir razrednega razlikovanja. Prav tako kulturne dobrine niso skupna družbena dobrina, temveč izvirajo iz distinktivnega družbenega vrednotenja, ki ni skupno vsem razredom (Bridge 2006a, 722).

Kulturni kapital sam po sebi seveda ni nujno vezan na urbano okolje, kljub temu pa mesta kot kulturna vozlišča ponujajo največjo ponudbo kulturnih dejavnosti in tudi v Sloveniji omogočajo največjo možnost za uprizarjanje distinkcije (Luthar 2014a), zato predvidevamo, da je življenje v mestnih naseljih bolj pomembno za posameznike z visokim kulturnim kapitalom, saj ima tukaj kulturni kapital večjo »menjalno vrednost«. V mestih nastajajo nove oblike kulturnega kapitala, ki se odmikajo od tradicionalne visoke kulture, poleg tega pa so z urbanim okoljem povezane tudi kozmopolitske usmeritve dominantnih slojev (Prieur in Savage 2013; Luthar 2014b). Prieur in Savage (2013, 259–260) ugotavljata, da je prav zmožnost višjih slojev, da izstopijo iz referenčnega okvira nacionalne kulture, danes pomemben kulturni označevalec razreda. Pri tem se opirata na raziskave kulturnega kapitala, ki so zaznale razliko

med lokalnim in kozmopolitskim okusom in ki so bile opravljene v tako različnih državah, kot so ZDA, Danska, Finska in Srbija, kjer se razlika med kozmopolitskim in domačijskim okusom še posebej izrazito kaže kot razlika med ruralnimi in urbanimi prebivalci. Prav razlika med kulturnimi tipi, katerih okus je usmerjen nadnacionalno, in tistimi, katerih okus je usmerjen v lokalno, »domačijsko« kulturo, označuje največji kulturni prepad tudi v Sloveniji (Luthar 2014b), kar bomo podrobno predstavili v nadaljevanju naloge. Pri tem je treba opozoriti, da je kozmopolitski okus v veliko ozirih omejen in da ne črpa iz zakladnice vseh globalnih kultur, temveč se večinoma usmerja predvsem na kulturno produkcijo v velikih, globalno pomembnih mestih. Referenčni okvir torej postane kultura metropolitanskih centrov, zato lahko govorimo tudi o urbanem kozmopolitskem okusu (Savage in Hanquinet 2013). Ta »nastajajoči kulturni kapital« (angl. *emerging cultural capital*) ima spreminjajoč, relacijski in kontekstualen značaj, to pa pomeni, da je prostorska dimenzija kulturnega kapitala bolj poudarjena, kot je bila. Z estetizacijo vsakdanjega življenja se spreminja tudi odnos posameznikov do materialnosti, mesta pa postanejo centralna za potrošnjo in razkazovanje dobrin ter so hkrati »živeta« kot estetsko izkustvo. Zato lokacija in specifično mesto kot kontekst kulturne potrošnje pridobiva osrednjo vlogo v akumulaciji kulturnega kapitala in postaja pomemben označevalec identitete (Savage in Hanquinet 2013). Mesta so postala pomembna za formacijo kulturnega kapitala, ker je vse bolj pomembno aktivno sodelovanje, vključenost in poznavanje tistih lokacij in prostorov, kjer se »dogaja«. Ta način konzumacije kulture je zamenjal umik in retrospekcijo, ki sta skladno s kantovskim pojmovanjem estetike dolgo časa veljala za edini pravi, predpisan način konzumacije visoke kulture (prav tam).

Poleg vzpona kozmopolitskega okusa je med pomembnimi vzroki za močnejšo vlogo mest pri formaciji kulturnega kapitala tudi gentrifikacija. Bridge (2006a in 2006b) trdi, da sta prav distribucija in kroženje kulturnega kapitala tisti ključni sili, ki vplivata na usodo mest v metropolitanskih območjih po svetu, predvsem v okviru sprememb, ki jih povzročata gentrifikacija (glej tudi Ley 2003; Butler in Robson 2003; Bridge 2006a in 2006b; Boterman 2012).¹⁰ »Gentrifikacija je proces socio-prostorske spremembe, pri katerem rehabilitacija stanovanj v delavskih četrtih s strani relativno premožnih prišlekov vodi v premestitev nekdanjih prebivalcev, ki si ne morejo več privoščiti naraščajočih cen stanovanja, ki spremljajo

¹⁰ Na tem mestu ne navajamo številnih drugih teoretikov gentrifikacije, npr. Zukin (1990), ki kulturni kapital razumejo precej drugače kot Bourdieu oz. ga ne omenjajo eksplicitno.

regeneracijo /,/« (Pacione 2009, 211–212). Povedano splošneje: gentrifikacija je »produkcija urbanega prostora za postopoma vse bolj premožne uporabnike« (Hackworth v Slater 2006, 744). Gentrifikacijo je možno raziskovati z dveh zornih kotov, z vidika ponudbe in povpraševanja. Potrošniška teorija gentrifikacije proces pojasnjuje v kontekstu postindustrijske družbe, sprememb poklicne strukture prebivalstva (porast služb v kreativnem sektorju, znanosti in storitvenem sektorju na splošno) ter z diverzifikacijo in individualizacijo življenjskih slogov. Medtem ko so raziskave stanovanjskih odločitev in bivanjskih preferenc pogosto vrednotno nevtralne in slednjih večinoma ne povezujejo s strukturnimi neenakostmi in družbeno stratifikacijo, je večina literature o gentrifikaciji kritična do prostorske in socialne neenakosti, ki jo proizvajata visoka stanovanjska mobilnost srednjega in višjega razreda ter njuna zmožnost uresničevanja stanovanjskih preferenc. V tem kontekstu je Bourdiejeva teorija habitusa aplicirana na analizo vzpostavljanja družbenih struktur prek estetskih dispozicij, sociokulturnih praks (npr. potrošnje) in ustvarjanja novih, na prostor vezanih identitet (Huber 2011, 225). Položaj »novega srednjega razreda« oz. »gentrifikatorjev« znotraj družbene strukture je definiran prek kulturnih praks in reproduciran skozi njihov razredni habitus (Davidson v Huber 2011, 225). Raziskave sosesk, kamor se seli del srednjega razreda, tako kažejo, da teh prostorov ne karakterizira zgolj (klasična dohodkovna ali poklicna) razredna diferenciacija, temveč tudi habitus, utemeljen na skupni estetiki in okusu prebivalcev (Pacione 2009, 212). Zato je pomembno, da razlik v bivanjskih preferencah ne primerjamo zgolj glede na ekonomske, temveč tudi glede na kulturne razlike. Soodvisnost kulturnega, ekonomskega in socialnega kapitala je namreč ključna za razumevanje sodobnih procesov urbane prenove, pri katerih se fizična prenova stanovanjskega fonda in javnih prostorov pogosto odvija vzporedno z vzpostavljanjem novega srednjega razreda in kulturnimi spremembami območja.

Vzpon kozmopolitskega okusa in širitev procesa gentrifikacije kažeta, da je koncept kulturnega kapitala uporaben za razumevanje stanovanjskih preferenc, stanovanjskih odločitev in posledic, ki jih prinaša sprememba prebivalstva za mesto. Za to navajamo dva ključna argumenta:

- 1.) V primerjavi s sorodnimi koncepti, npr. kulturnimi preferencami, kulturno potrošnjo in kulturnimi viri (angl. *cultural resources*), je kulturni kapital bolj ustrezen, saj Bourdiejeva teorija že predvideva transakcijo kulturnega kapitala v ekonomski kapital. Zaradi konvertibilnosti teh dveh oblik kapitala je možno lažje razumeti, zakaj

določene skupine zavestno izberejo življenje v mestu in bivanje v določenih soseskah, kar se na koncu odraža tudi v cenah nepremičnin na območju. Kot predvideva stopenjski model gentrifikacije, so v procesu gentrifikacije investicije kulturnega kapitala sprva visoke in s časom padajo, medtem ko so investicije ekonomskega kapitala sprva nizke in s časom naraščajo (Bridge 2006b, 1965), saj cene nepremičnin v gentrificirani soseski narastejo.

- 2.) Poleg tega, da upoštevamo, da je kulturni kapital konvertibilen, s sledenjem Bourdiejevi definiciji predvidevamo tudi, da je kulturni kapital porazdeljen neenakomerno. Tako se izognemo poenostavljenim razlagam o pozitivnih vplivih kulturne infrastrukture na prebivalce mest. Kulturni kapital ni dobrina, ki bi bila uniformno produktivna za mesto ali sosesko, temveč se lahko različne oblike kulturnega kapitala konsolidirajo ali razpršijo ter na ta način vplivajo na življenjski cikel različnih delov mesta in ustvarijo družbene distinkcije znotraj njih in med njimi (Bridge 2006a, 719). Bourdiejeva teorija nam omogoča, da pojasnimo, zakaj dvig kakovosti življenja za eno družbeno skupino pogosto pomeni padec kakovosti za drugo (prav tam, 722).

Kljub temu, da so študije gentrifikacije trenutno najbolj priljubljene, pa tudi najbolj elaborirane raziskave razrednosti in bivanjskih preferenc v mestu, se strinjamo s Slaterjem (2006, 742–743), ki opozarja, da se tovrstne raziskave v veliki meri osredotočajo na konstitucijo in prakse gentrifikatorjev iz srednjega razreda, predvsem na njihovo odločitev za selitev v prej zapostavljene soseske. Slater (prav tam) kritično dodaja, da se številni raziskovalci gentrifikacije osredotočajo na formacijo habitusov srednjega razreda, ob tem pa pogosto spregledajo nižji razred in njihove vzorce mobilnosti, ki so jim pogosto vsiljeni. Avtor se v prispevku nanaša predvsem na raziskave gentrifikacije v anglosaksonskih mestih, kjer je ta proces tudi bistveno hitrejši in bolj očiten zaradi dinamičnega stanovanjskega trga, globalno pomembne pozicije mest, visoke stratifikacije družbe in visoke stanovanjske mobilnosti prebivalcev.

Čeprav se želimo izogniti fokusu na srednji razred, vendarle predvidevamo, da bomo največje razlike glede na preference do urbanega okolja zaznali prav med kulturnima skupinama znotraj srednjega razreda. Primer takšne raziskave je npr. Botermanova (2012) študija stanovanjske

mobilitnosti amsterdamskih parov srednjega razreda, ki pričakujejo oz. so dobili prvega otroka, ki kaže, da je kulturni kapital pomemben dejavnik pri odločanju o prihodnji lokaciji stanovanja. Po drugi strani Haase in drugi (2010) celo na primeru Ljubljane opozarjajo, da bi bilo bolj ustrezno govoriti o reurbanizaciji, demografskem procesu, ki zajema relativni prirast raznolike populacije v mestu glede na mestno zaledje in stabilizacijo stanovanjske funkcije v mestu. Proces reurbanizacije se lahko, ne pa nujno, prekriva s procesom gentrifikacije, saj obravnava stanovanjske odločitve zelo različnih skupin prebivalcev. Vrsta podatkov, ki jih bomo uporabili v raziskavi, nam ne omogoča, da bi se osredotočili na razlike med posameznimi soseskami (ki so pogosto uporabljene kot osnovna prostorska enota v raziskavah gentrifikacije), hkrati pa tudi nimamo dovolj podatkov, da bi respondente delili na tiste, ki so se v mesto preselili pred kratkim (kar je ključen kazalec reurbanizacije), zato bomo morali vprašanje, ali govoriti o gentrifikaciji ali reurbanizaciji, pustiti odprto. Na tem mestu je ključnega pomena dejstvo, da se avtorji z zelo različnim ozadjem strinjajo glede rastočega pomena mesta in predvsem zgoščenega jedra mesta kot stanovanjske lokacije. Predpostavljamo, da bodo stanovanjske preference skupin z različnimi orientacijami kulturnega kapitala pomembno vplivale na propadanje oz. revitalizacijo določenih ljubljanskih sosesk. Bourdiejeva teorija kapitalov lahko v kontekstu urbanih študij opozori na heterogenost lokalnih kontekstov in poti razvoja sosesk in hkrati opozarja na odnose moči znotraj soseske, v katere so vpletene različne družbene skupine (Huning in Novy 2006, 16). Predvsem v kontekstu Ljubljane kot postsocialističnega mesta z izredno visokim deležem lastniških stanovanj in nizko stopnjo mobilnosti ne smemo pozabiti, da so posamezniki lahko družbeno mobilni tudi, če niso prostorsko mobilni. Tudi prebivalci, ki se ne preselijo, vendarle spreminjajo sosesko, njeno družbeno sestavo, opremo in storitve, ki se nahajajo v njej.

5 ŽIVETI V LJUBLJANI: STANOVANJA, RAZREDNOST, KULTURA

Ljubljana kot glavno mesto zaseda vrh urbane hierarhije v Sloveniji in se od drugih slovenskih mest močno razlikuje tako v ekonomskem in kulturnem, kot tudi v stanovanjskem smislu. Kljub temu je bil tudi razvoj Ljubljane pogojen z urbanim razvojem celotne države. Da bi razložili njeno pozicijo, moramo najprej pojasniti značilnosti počasnega urbanega razvoja Slovenije. Slovenija je z 49,7 % med državami z najmanjšim deležem urbanega prebivalstva v Evropi. Manj urbanega prebivalstva imajo zgolj Liechtenstein, Bosna in Hercegovina ter Moldavija, slovenski delež pa je primerljiv s precej manj razvitimi državami, kot so Indonezija,

Liberija in Turkmenistan (The World Bank v Vehovar in Tiran 2016, 92). Kljub temu, da ni možno izolirati zgolj ene vrste razlogov, nekateri avtorji stanje pojasnjujejo z zgodovinskimi razlogi. Ti so povezani z razvojem nacionalne kulture, ki naj bi vzpodbujala odklonilen odnos do življenja v mestu. Bivanjske preference Slovencev naj bi izvirale v vzorcih bivanja, ki so nastali v preteklih zgodovinskih obdobjih, se ohranili v prostorskih strukturah in se še danes odražajo v negativnem odnosu do rabe in organizacije urbanega prostora ter v načinu življenja v mestih (Uršič in Hočevar 2007, 119).

Že pred začetkom industrializacije je imela Slovenija slabo »urbano podlago«, ki se je kazala v majhnem številu mest in nizki stopnji urbanizacije. Uršič in Hočevar (2007, 14–15) opazata, da je bila industrializacija, zaradi katere so se močno povečala številna evropska mesta, v Sloveniji manj intenzivna, zato je v slovenskih mestih prišlo do manj intenzivnega porasta prebivalstva. Pretežno podeželski prebivalci so v obdobju industrializacije ohranili zadržanost do mest kot lokacije bivanja, kar je upočasnilo urbanizacijske procese tudi po drugi svetovni vojni. Takrat je v državah z diferencirano ekonomsko strukturo prevladoval trend metropolizacije, za katerega je sprva značilna koncentracija prebivalstva in ekonomskih dejavnosti v mestu, ki ji zaradi prenatrpanosti ter socialne in ekonomske diferenciacije sledi faza širitve mesta v zaledje. V Sloveniji je bila zaradi socialistične družbene ureditve, manjše razvitosti in drugih posebnosti metropolizacija manj izrazita, nadomestil pa jo je socialistični koncept policentričnega urbanega razvoja in industrializacije podeželja (prav tam). Poleg tega je na »urbani primanjkljaj« poleg pozne industrializacije in policentričnega razvoja vplivala tudi zasebna, neformalna gradnja enodružinskih hiš, ki je bila izrazita v 70. letih prejšnjega stoletja in prisotna tudi v večjih mestih (Vehovar in Tiran 2016, 92). Trend suburbanizacije se je še okrepil po letu 1990, k čemur je prispeval nedinamičen trg nepremičnin, vzpon avtomobilskega prometa in nekatere prostorske vrednote, ki jih bomo podrobneje predstavili v nadaljevanju poglavja (Uršič in Hočevar 2007). Na suburbana območja so se v Sloveniji po l. 2000 selile predvsem srednje in mlajše generacije, predvsem mlade družine z otroki (prav tam, 99), torej ekonomsko najbolj vitalne skupine prebivalcev.

Z zgodovinskim razvojem urbanih območij je povezana druga vrsta vzrokov, ki izvirajo iz nizke diferenciacije slovenske družbe in majhnega obsega meščanskega srednjega sloja (Luthar 2014b; Uršič 2015). Pomanjkljiva urbanizacija Slovenije se je odrazila tudi v razredni strukturi

družbe, ki je manj diferencirana od zahodnoevropskih družb in ima majhen višji in višji srednji razred. Majhno število meščanstva, ki je pripadalo omenjenima razredoma, je pomenilo, da je manj ljudi vzpostavljalo oz. vzdrževalo kulturne in bivanjske vzorce, značilne za gosto naseljena urbana območja. Hkrati je imelo meščanstvo majhen vpliv na procese izoblikovanja nacionalne zavesti, ki je bolj utemeljena na idealu podeželskega prostora. Kulturni elementi, povezani z urbanim načinom življenja, so bili dojeti kot tuji in ogrožujoči za slovensko kulturo. V mestih je bilo več nemško govorečega prebivalstva, zato so bile podeželske skupnosti dojete kot osnovne družbenokulturne enote, na katerih temelji slovenska kultura (Uršič 2015, 239–240). Če je imel srednji sloj majhno vlogo v procesu urbanizacije, pa tega ne moremo trditi za suburbanizacijo. Podobno kot v drugih evropskih mestih je imel v Sloveniji po l. 1990 naraščajoč in vrednotno vedno bolj notranje diferenciran srednji sloj prebivalstva v evropskih mestih pomembno vlogo v fazi suburbanizacije. Velikemu delu srednjega sloja ni ustrezal prostorsko zgoščen način življenja, saj ga je povezoval z nizko kvaliteto in manjšo varnostjo bivanja ter preveliko heterogenostjo populacije. Dohodki so srednjemu sloju omogočali selitve na manj gosto poseljena območja v obliki samostojecih bivališč v bližini mest, bodisi z nakupom ali najemom le-teh. Kljub temu mesta nikoli niso bila povsem zapuščena. Za našo nadaljnjo razpravo pa je zelo pomembno, da je diferenciacija znotraj srednjega sloja postopno pripeljala do kristalizacije zelenih bivanjskih in življenjskih stilov. Življenje v mestu je vsaj do določene mere postala individualna izbira in ne več vnaprej dana nuja (Uršič in Hočevar 2007, 14–15), poraja pa se vprašanje, kdo izbere mesto in zakaj.

Dosedanje raziskave bivanjskih preferenc prebivalcev Slovenije kažejo na pretežno odklonilne odnos do bivanja v velikih mestih, območjih z večjo gostoto poselitve in stanovanjih, ki se nahajajo v takšnih območjih. Uršič in Hočevar (2007, 71) ugotavljata, da »/.../ mesta za Slovence sicer igrajo pomembno vlogo kot vozlišča določenih storitev, institucij in dostopa do pomembnih dobrin, vendar so manj pomembna v bivanjskem smislu, tj. kot prostori omogočanja in izražanja posebnega življenjskega stila, ki odstopa od življenjskih vzorcev na podeželskih območjih«. Mesto naj bi predstavljalo manj kvalitetno življenjsko okolje v primerjavi s podeželjem. Ankete na nivoju Slovenije tako kažejo, da bi anketiranci raje živeli na podeželju, v vaseh in v predmestjih kot pa v manjših mestih, še najbolj šibke pa so preference do bivanja v središčih večjih mest (Uršič in Hočevar 2007, 72). Raziskave kažejo tudi, da bi kar 92 odstotkov Slovencev bivalo v hiši z vrtom ali hiši na samem, če bi imeli to možnost, kar naj bi kazalo na zavračanje bivanja v območjih z gosto poselitvijo. Avtorja ta

fenomen pripisujeta »slovenskemu tipu avtarkičnega (samooskrbnega) individualizma«, ki naj bi bil nasproten »urbanemu individualizmu«. V navezavi na suburbanizacijske tendence dela srednjega razreda opozarjamo, da je ta rezultat možno interpretirati tudi drugače. Ærø (2006, 118), ki je v raziskavi v danskem mestu Aarhus prišel do rezultatov, podobnih slovenskim, uniformne preference po družinski hiši na območju z nizko gostoto poselitve ne pripisuje nacionalni kulturi, temveč učinku razrednih distinkcij. Ta tip bivanja je namreč tradicionalno povezan z življenjskim slogom višjih slojev in je tako povezan z bogastvom in dobrim statusom. Bivanjska preferenca je po njegovem tudi odraz privlačnosti življenjskega sloga višjih slojev. Čeprav je možno argumentirati, da je v Sloveniji praksa »neformalne« gradnje družinskih hiš s pomočjo sorodnikov in sosedov, ki je bila močno razširjena predvsem v 70. letih 20. stoletja, bivanje v hiši omogočila tudi nižjim slojem prebivalstva, pa lastna hiša z vrtom tudi pri nas vendarle predstavlja statusni simbol.

Uršič in Hočevar (2007, 86–87) na podlagi vrednotnih vzorcev, povezanih z rabo prostora in prostorskimi praksami prebivalcev Slovenije, sklepata, da je v Sloveniji tudi v prihodnje možno pričakovati nizko stopnjo pripravljenosti za življenje v večjih mestih z večjo gostoto prebivalstva in z višjo stopnjo heterogenosti, pri čemer naj bi življenje v mestih zavračali celo obstoječi prebivalci mest. Bivanjske preference Slovencev kažejo naklonjenost podeželju in neurbanemu okolju in na »nerflektiran individualizem v povezavi z domačijstvom« (Uršič in Hočevar 2007, 87; glej tudi Uršič 2015). Domačijstvo, ki ga avtorja definirata kot pretirano navezanost na domače okolje in tradicijo, vpliva na zavračanje tujih, za domačo kulturo nenavadnih in eksotičnih elementov. Kot bomo pokazali v nadaljevanju naloge, znotraj slovenske kulture obstajajo skupine, za katere teza o domačijski kulturi velja, a tudi druge, ki takšno kulturo zavračajo. Tudi Uršič in Hočevar priznavata, da vsesplošno zavračanje urbanosti v Sloveniji ne pomeni, da urbana območja ne obstajajo ali da ni segmenta prebivalstva, ki živi urbani način življenja (čeprav dodajata, da ni nujno, da sploh bivajo v mestih). V Sloveniji obstajata tako prourbana kot protiurbana prostorska ideologija, vendar dosedanje raziskave kažejo, da je protiurbana ideologija močnejša (prav tam, 120).

5.1 Bivanjske preference prebivalcev Ljubljane

O bivanjskih preferencah prebivalcev Ljubljane najdemo zelo malo raziskav, če pa obstajajo, so podatki stari (npr. raziskava Stanovanje v Sloveniji 2005), včasih pa tudi nereprezentativni

za celotno mesto (npr. Uršič 2005). Zato poudarjamo, da je oris, ki ga podajamo na tem mestu, v veliko ozirih pomanjkljiv. V Ljubljani je v zadnjih desetih letih prišlo do velikih sprememb, ki jih lahko na tem mestu zgolj bežno omenimo: gospodarska kriza, pok nepremičninskega balona in zaustavitev gradbenih projektov; neprodana stanovanja v »nasedlih« projektih novogradnje; povečevanje števila turistov in vzpon oddajanja zasebnih stanovanj turistom (AirBnb); prenova starega mestnega jedra, pa tudi povsem nedavni ponovni zagon gradnje novih stanovanj (GURS 2017, 10). Podatki, pridobljeni pred gospodarsko krizo, so zato le delno uporabni za pojasnjevanje današnje situacije. To pa nas ne odvrča od raziskovalne teme, temveč pomanjkanje relevantnih virov vidimo kot dodaten razlog za raziskovanje stanovanjskih preferenc v Ljubljani, ki je kot glavno mesto Slovenije vse bolj pomembna tako z nacionalnega kot nadnacionalnega vidika. Da bi čim bolj celovito predstavili kontekst, v katerem bomo raziskovali vpliv kulturnega kapitala na bivanjske preference, obstoječe podatke o bivanjskih preferencah na tem mestu dopolnjujemo s podatki o socio-prostorski segregaciji, stanovanjskem trgu in (potencialni) stanovanjski mobilnosti.

V Ljubljani – političnem, ekonomskem in kulturnem središču države – trenutno živi skoraj 289.000 prebivalcev, število prebivalcev v občini pa po padcu na 260.000 l. 2001 ponovno narašča od l. 2005 (Rebernik 2013, 6). Leta 2015 je velikost povprečnega gospodinjstva v Ljubljani znašala 2,2 člana, kar je 0,3 manj od slovenskega povprečja (SURS 2017). Poleg tega je delež enočlanskih gospodinjstev znašal 42 % vseh gospodinjstev, kar je 10 % več od slovenskega povprečja (prav tam).¹¹ Gospodinjstva so torej manjša od slovenskega povprečja in tudi zato so relativne stanovanjske površine glede na prebivalca v Ljubljani bolj ugodne kot v drugih slovenskih mestnih naseljih (Filipović in Mandič 2007, 63). Deleži skupin, ki so ranljive na stanovanjskem področju (enostarševske družine, starejši, družine z otroki do 18 let), so v Ljubljani podobni kot drugje v Sloveniji – nekoliko manj je družin z otroki do 18 let, nekoliko več je starejših oseb.

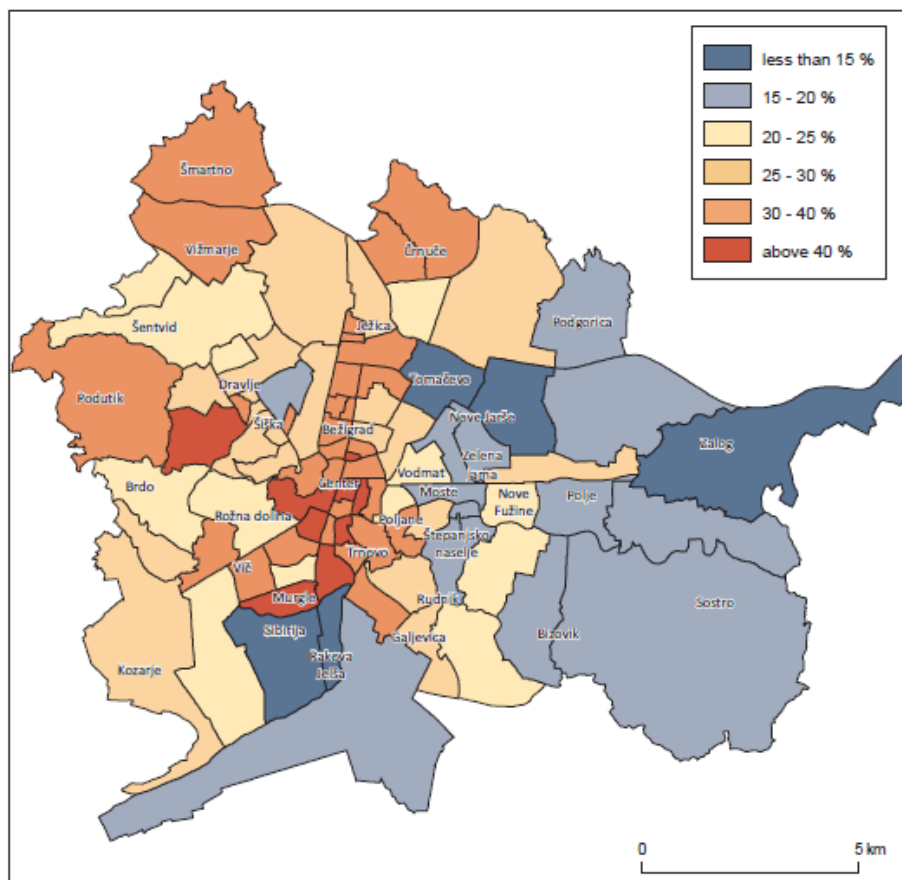
Za velik del Ljubljane je značilna ».../ dokaj povprečna in relativno heterogena socio-ekonomska struktura prebivalstva /.../«, ki je rezultat ».../ specifičnega urbanega razvoja

¹¹ L. 2011, na katerega se nanašajo podatki iz raziskave Kultura in razred, je bil delež enodružinskih gospodinjstev v Ljubljani 40 %, kar pomeni, da delež enočlanskih gospodinjstev v zadnjih letih ostaja približno enak (SURS 2017).

in nizke družbene stratifikacije v prejšnjem, socialističnem socio-ekonomskem sistemu /,/
(Rebernik 2013, 23). Delež revnih je v Ljubljani nižji kot v vseh drugih naseljih v Sloveniji (Filipović in Mandič 2007, 63). Kljub temu se socio-geografska struktura mesta počasi spreminja, proces socio-prostorske diferenciacije pa postaja vse bolj opazen (Rebernik 2013, 23). Rebernikova analiza (prav tam) kaže, da so skupine z nizkimi dohodki in pripadniki etničnih manjšin skoncentrirani v soseskah ilegalno zgrajenih enodružinskih hiš na obrobju mesta (Rakova Jelša, Sibirija), starejših (oz. nekdanjih) predmestjih (npr. Zelena jama) in v nekaterih blokovskih soseskah, a tudi v nekaterih delih starega mestnega jedra. Populacija z visokim socio-ekonomskim statusom se nahaja v več delih mesta, primarno pa v središču in v nekaterih novih soseskah enodružinskih hiš (npr. Koseze). To so tudi predeli, ki imajo dobre stanovanjske pogoje in visok stanovanjski standard.

Izobrazba je institucionaliziran vidik kulturnega kapitala, hkrati pa tudi eden od elementov socio-prostorske diferenciacije v mestu. Podatki v Rebernikovi (2013) raziskavi kažejo, da se izobrazbena struktura ujema s siceršnjim socio-ekonomskim položajem prebivalcev. Okoliši, ki imajo največji delež prebivalcev z visoko izobrazbo, so tako tudi tisti, kjer živijo najbolj premožni ljudje (Slika 5.1). Velja tudi obratno, saj so socialno deprivirana območja tudi območja, kjer ima največji delež ljudi zgolj osnovno izobrazbo. Tesno ujemanje med dohodki in izobrazbo kažejo tudi izsledki raziskave Kultura in razred (Luthar 2014b), ki jo bomo podrobno obravnavali v prihodnjem poglavju.

Slika 5.1: Delež prebivalstva Mestne občine Ljubljana z visoko izobrazbo po popisnih okoliših (2011)

Vir: Statistični urad Republike Slovenije v Rebernik (2013).

5.1.1 Stanovanjski trg

Stanovanjski trg v Ljubljani ima nekatere značilnosti, po katerih se razlikuje od drugih evropskih prestolnic, po drugi strani pa tudi od drugih manjših mest v Sloveniji. Skozi zgodovino so se s širitvijo mesta v Ljubljani razvila precej razpoznavna morfološka območja, ki predstavljajo bivanjski kontekst Ljubljane in ki jih navajamo po približnem kronološkem redu: srednjeveško mestno jedro, nekdanja predmestja, novi del mestnega središča, soseške vil, stare delavske soseške, blokovska naselja (v katerih se nahaja velik del vseh stanovanj), soseške enodružinskih hiš in urbanizirana vaška naselja (Rebernik 2013, 6).¹² Sklad stanovanj v Ljubljani vsebuje manj novih stanovanj kot druga naselja v Sloveniji, stanovanja pa so v povprečju manjša kot drugod, vendar, kot smo že omenili, so tukaj manjša tudi gospodinjstva. Kljub temu, da je delež lastniških stanovanj v primerjavi z drugimi evropskimi prestolnicami zelo visok, je delež najemnih tržnih stanovanj dvakrat višji kot drugje v Sloveniji, neprofitnih stanovanj pa je manj kot v drugih mestih (Filipović in Mandič 2007, 63). Možno je, da so

¹² Za podrobnejšo morfološko členitev glej tudi Tiran in drugi (2016).

zabeleženi deleži najemnih stanovanj celo manjši od realnega stanja, saj ocenjujemo, da je tudi v Ljubljani precej močen trend pollegalnega in ilegalnega oddajanja stanovanj najemnikom in podnajemnikom, ki ga zaznavajo študije v drugih postsocialističnih mestih (Haase in drugi 2012, 321).

Za Ljubljano je značilno veliko neskladje med ponudbo in povpraševanjem po stanovanjih, ki je posledica pomanjkanja novogradenj po l. 1991. Cene stanovanj so v prestolnici visoke zaradi večanja števila gospodinjstev in hkratnega pomanjkanja stanovanj (Cirman in Filipović 2007, 79). Gospodarska kriza je sicer pomembno vplivala na padec cen stanovanj, vendar je v tem času padla tudi kupna moč številnih gospodinjstev, zato nižje cene niso močno izboljšale stanovanjske mobilnosti. Poleg tega podatki o trgu nepremičnin v l. 2016 kažejo, da so cene stanovanj ponovno rastle in so bile samo še za petino nižje od cenovnega vrha, ki so ga cene stanovanj v Ljubljane dosegle l. 2008, tik pred začetkom krize (Geodetska uprava Republike Slovenije¹³ 2017, 8). Znake oživljanja kaže tudi trg hiš v Ljubljani, cene hiš pa so bolj nihale kot cene stanovanj in so bile za 36 odstotkov nižje kot l. 2008 (prav tam, 10). Zanimivo je, da se razlike med cenami stanovanj v posameznih ljubljanskih četrtih ne razlikujejo močno, kar lahko prispeva k ohranjanju dokaj heterogene strukture prebivalstva. Najvišje cene so v Centru (11 odstotkov nad mestnim povprečjem), najnižje pa v Mostah (6 odstotkov pod povprečjem) (GURS 2017, 9). Kljub temu je možno, da je relativna razlika v cenah večja, saj nimamo podatkov o velikosti stanovanj, s katerimi bi lahko dodatno osvetlili razlike v ceni. Lansko leto so bila relativno (glede na razmerje med velikostjo in ceno) najdražja manjša stanovanja, tj. garsonjere in enosobna stanovanja. Relativno najcenejša so bila srednje velika (dvo- in trisobna), ki po številu predstavljajo skoraj dve tretjini vseh prodanih rabljenih stanovanj v Ljubljani. Največja, štiri- in večsobna stanovanja, so relativno dražja od srednje velikih. Največ takšnih stanovanj se proda v središču mesta, kjer so cene najvišje, ali pa gre za novejša ali obnovljena nadstandardna stanovanja na dobrih lokacijah (GURS 2017, 9), ki so dostopna le zelo premožnim.

5.1.2 Potencialna in dejanska stanovanjska mobilnost

Stanovanjska mobilnost (selitev posameznika oz. gospodinjstva v drugo stanovanje) je v primerjavi z drugimi evropskimi državami v Sloveniji zelo nizka. Razlogi so številni, eden od

¹³ V nadaljevanju zaradi preglednosti besedila za Geodetsko upravo Republike Slovenije uporabljamo krajšavo GURS.

njih pa je verjetno tudi lastniška struktura stanovanj. Podobno kot v drugih državah, ki so po koncu socialističnega obdobja dopustile privatizacijo večine stanovanj, je tudi pri nas delež lastniških stanovanj zelo visok.¹⁴ Stopnja mobilnosti, izračunana kot delež prebivalcev, starejših od 15 let, ki so v letu 2011 spremenili naslov stalnega ali začasnega prebivališča znotraj istega naselja ali se preselili v drugo naselje, je znašala 6,2 % (Ministrstvo za infrastrukturo in prostor 2012, 18). Ob tem je treba poudariti, da so prebivalci mest pravilo ma bolj mobilni od prebivalcev na podeželju, najemniki pa bolj mobilni od lastnikov stanovanj (Mandič 1996, 116), kar potrjujejo tudi maloštevilne raziskave, ki kažejo, da je stanovanjska mobilnost v Ljubljani višja kot drugod po Sloveniji. L. 2005 je tako na območju Ljubljane 21 % prebivalcev napovedalo, da je v prihodnjih petih letih zelo verjetna selitev v drugo stanovanje (Cirman in Filipović 2007, 78). Delež prebivalcev Ljubljane, ki se želi preseliti, je za tretjino višji od slovenskega povprečja.

Cirman in Filipović (prav tam, 79) ugotavljata, da so selilci v Ljubljani predvsem premožnejši, ki so še dodatno podprti z družinskimi viri. Gospodinjstva, ki se nameravajo preseliti, imajo višji ekvivalentni dohodek od tistih, ki so napovedali, da ne bodo zamenjali lokacije stanovanja, poleg tega pa so to tudi gospodinjstva, ki so zmožna prihraniti več denarja od povprečja ljubljanskih gospodinjstev. To potrjujejo tudi izsledki starejših raziskav iz posameznih ljubljanskih sosesk, ki hkrati kažejo, da imajo potencialni selilci tudi najvišjo stopnjo izobrazbe (Uršič 2005). Več kot tri četrtine gospodinjstev, ki so l. 2005 napovedala selitev, načrtujejo, da bo njihov prihodnji stanovanjski status lastniški (Cirman in Filipović 2007, 79, lasten preračun). To so tudi gospodinjstva z najvišjim ekvivalentnim dohodkom na člana gospodinjstva. Podatki kažejo, da je prihodnji uporabniški status selivcev, kot tudi sama odločitev o mobilnosti, večkrat posledica finančnih omejitev kot pa posledica lastne odločitve. Gospodinjstva, ki so napovedala verjetno stanovanjsko mobilnost v Ljubljani, so tako tista, ki si še dodatno izboljšujejo svoj že tako dober stanovanjski položaj. Najmanj možnosti za mobilnost v Ljubljani imajo finančno šibka gospodinjstva z nizkim ekvivalentnim dohodkom na člana gospodinjstva in brez zaledne finančne pomoči družine (prav tam, 84–85).

¹⁴L. 2015 je bilo 91 % stanovanj v Sloveniji v lasti fizičnih oseb (SURs). Hkrati je delež najemnikov z 9 % med najnižjimi v Evropi, javnih najemnih stanovanj pa je zelo malo (Vehovar in Tiran 2016, 92–93).

Med anketiranci, ki so selitev napovedali kot zelo verjetno, jih je 66 % napovedalo selitev znotraj istega kraja. Med anketiranci, ki načrtujejo selitev znotraj istega kraja, je polovica anketirancev načrtovala selitev na obrobje Ljubljane – izven predelov, kjer prevladujejo večstanovanjske zgradbe, na obrobje mest, kjer prevladujejo individualne enodružinske hiše (Cirman in Filipović 2007, 79). Kot drugod po Sloveniji tudi v Ljubljani stanovanjske aspiracije prebivalstva kažejo na privlačnost suburbanega in razpršenega podeželskega bivanjskega prostora in individualne družinske hiše kot preferiranega tipa bivališča. Podatki iz Ljubljane pritrjujejo Kosovi (2006, 106) tezi, da je temeljni motiv preseljevanja Slovencev predvsem zamenjava stanovanjskega tipa, ne pa lokacije, in da je »lokalizem« v Sloveniji še vedno močno prisoten. Pomanjkanje stanovanj v Ljubljani zavira stanovanjsko mobilnost, saj ljudje v mestu ne najdejo stanovanj, ki bi ustrezala njihovim življenjskim ciljem in »vrednostnim pričakovanjem«, zato se krepi težnja po selitvi v okolico mesta (Uršič 2005, 37). Rebernik (2013, 23) opaza, da je suburbanizacija in selitev prebivalcev iz središča mesta, ki se je začela že v 70. letih prejšnjega stoletja, še vedno intenzivna in povzroča koncentracijo skupin z višjimi dohodki v nekaterih suburbanih predelih. Po drugi strani pa avtor pomembno opozarja tudi na tokove, ki potekajo v smeri mesta: v nekaterih delih mesta se namreč odvija proces reurbanizacije in gentrifikacije (Rebernik 2013, 23). Haase in drugi (2010, 451–452) so tako na podlagi podatkov iz let 2002–2005 ugotavljali, da so se v center Ljubljane (v staro mestno jedro in središče mesta okrog Miklošičevega parka) priselili večinoma mladi. Delež selitev v mesto je bil velik glede na visok delež lastniških stanovanj, večina selilcev (kar štiri od petih) pa je bila študentov. Pri tem je zanimiv in zaradi finančne krize nezanemarljiv tudi podatek, da je v Stanovanjski anketi 2005 13 % anketirancev iz Ljubljane napovedalo selitev v večje mesto, kar neizogibno pomeni, da se nameravajo preseliti v tujino. Mobilnost torej poteka tako v smeri iz središča na obrobje mesta kot tudi v obratni smeri, kar podpira tezo, da so centralne urbane lokacije izražena bivanjska preferenca nekaterih skupin in da je izbira mesta kot lokacije bivanja zavestna izbira, toliko bolj zato, ker so cene stanovanj in najemnin bližje središču mesta višje kot cene na obrobju mesta.

5.1.2.1 Bivanjske preference

Različne raziskave merijo različne vrste bivanjskih preferenc, ki se lahko nanašajo na tip stanovanja, opremo stanovanja, na vrsto zgradbe in na lokacijo v mestu. Bivanjske preference je možno opazovati tako na nivoju lokacije kot na nivoju stanovanja kot bivalne enote. Prebivalci Ljubljane kot zelo pomembne značilnosti »dobrega stanovanja« navajajo lokacijo v

varni soseski, v dobro ohranjenem območju, z dobrimi povezavami javnega prevoza, z razumno ceno in z dobrimi možnostmi za nakupovanje (Haase in drugi 2010, 453), torej preference, ki so zelo utilitarne narave. Po drugi strani Uršič (2005, 38) pokaže, da kulturni običaji, navade in želje pogojujejo tudi bivanjske preference prebivalcev Ljubljane, kar rezultira v nekaterih »neracionalnih« oz. neutilitarnih izbirah. Nekatere ljubljanske soseske z relativno dobrim stanovanjskim in bivalnim standardom so tako med prebivalci neupravičeno stigmatizirane, najbolj izrazito Fužine, Moste in Štepanjsko naselje. Rezultati iste ankete so hkrati pokazali, da bi največji del (47 %) anketirancev želel živeti v centru Ljubljane, tudi če bi lahko prosto izbirali (Uršič 2005, 38). Haase in drugi (2010) opozarjajo, da je lahko preferenca po življenju v središču mesta dejanska preferenca, pragmatična adaptacija na potrebe in omejitve oz. kompromis med željami in zahtevami. Kljub temu pa izsledki njihove raziskave, ki je zajemala tudi dve območji v centru Ljubljane, kažejo, da se je velik del gospodinjstev, ki vodijo tok reurbanizacije, preselil znotraj meja mesta (in ne iz ruralnega v urbano okolje), kar izraža zavestno željo po življenju v središču mesta in ne na njegovem obrobju. V Ljubljani bivanje na centralni lokaciji bolj cenijo dolgoletni prebivalci kot tisti, ki so se preselili pred kratkim (prav tam, 454), kar je izjema v primerjavi z drugimi evropskimi mesti (Leipzigom, Bologno in Leónom), ki jih še obravnava raziskava. Kljub temu, da nam zgornji podatki že nekaj povedo o bivanjskih preferencah, moramo opozoriti na dejstvo, da so vsi zgornji podatki zajeti iz iste raziskave (Re-Urban Mobil) iz l. 2004, ki je zajemala zgolj gospodinjstva v središču Ljubljane.

Poleg tega, da se nanašajo zgolj na prebivalce iz središča Ljubljane, je pomanjkljivost zgornjih podatkov tudi, da na podlagi dostopnih analiz ne moremo sklepati, kako se bivanjske preference razlikujejo glede na družbene sloje. To pomanjkljivost odpravlja Uršič (2015, 241), ki na podlagi podatkov raziskave *Kultura in razred* (2011) ugotavlja, da pripadniki vseh štirih socio-ekonomskih razredov v Ljubljani in Mariboru, kot jih opredeljuje raziskava, podobno vrednotijo neprimerne elemente pri opremljenosti hiše in stanovanja. Ob vprašanju o tem, kaj za njih predstavlja slab okus na področju hiše in opreme stanovanja, vsi razredi močno izpostavljajo neprimeren estetski videz fasad slovenskih hiš, neprimerno, kičasto opremo stanovanja ter nečistočo in neurejenost bivalnih prostorov. Ob tem avtor (prav tam) opozarja, da pri tem razredi izražajo vrednote »skupne kulture«, ki kot dominantna ideologija igra »ključno vlogo pri ohranjanju družbenega reda in integracije« (Featherstone v Uršič 2015, 241). Tako moramo razredni konsenz na področju bivalne kulture, ki ga je zaznala raziskava, razumeti predvsem

kot izraz težnje po neizstopanju in odklanjanju javno izraženega individualizma (prav tam, 242). To težnjo po neizstopanju Uršič povezuje tudi z lokacijskimi preferencami anketirancev, ki večinoma odklanjajo življenje v velikih, gosto naseljenih mestih, ki od prebivalcev zahtevajo določeno mero strpnosti do kulturne, etnične in simbolne heterogenosti ter toleranco prometa, hrupa in drugih impulzov, ki so posledica goste naselitve v mestih. Raziskava prav tako ni pokazala večjih razlik med stališči prebivalcev Ljubljane in Maribora ter prebivalci ostalih območij v Sloveniji (prav tam, 244) in to kljub dejstvu, da je bila raziskava v mestih opravljena kar sedem let kasneje. Uniformnost mnenj na področju bivalnih preferenc kaže na utrjenost »protiurbanih vrednot«.

Tabela 5.1: Odnos anketirancev do bivalnih značilnosti velikih mest po posameznih razredih (povprečne ocene - od 1 (ne strinjam se) do 5 (popolnoma se strinjam))

	spodnji r.	srednji r.	višji srednji r.	zgornji r.
Slovenija je pretirano podeželska država, zato bi bilo koristno in vznemirljivo, če bi imeli kakšno res veliko mesto.	2,61	2,34	2,35	2,14
Velika mesta so zanimiva za občasne obiske, ne pa da bi tam človek stalno živel.	3,70	3,59	3,65	3,34
Dobro je, da v Sloveniji nitako velikih mest kot drugje v tujini, ker bi bili ljudje tako še bolj odtujeni drug od drugega.	3,66	3,68	3,40	3,59

Vir: Luthar in drugi v Uršič (2015, 243).

Tabela 5.1 kaže na majhne razlike med poklicnimi razredi na področju bivanjskih preferenc. Uršič (2015) to uniformnost pripisuje predvsem značilnostim slovenske »skupne kulture«, ki prevladujoče podpira domačijske, protiurbane vrednote. V nasprotju a tem predvidevamo, da bo skupinjenje na podlagi kulturnega kapitala pokazalo bolj razgibano podobo slovenske družbe. Naša raziskava obstoječe ugotovitve dopolnjuje s podatki o tem, kateri del prebivalcev vendarle preferira življenje v mestih in kako se kulturno ločuje tako od dominantne skupne kulture kot tudi od ostalih kulturnih skupin na območju Ljubljane.

5.2 Razrednost, kultura in »urbanost«

Najpomembnejša, pa tudi najbolj aktualna raziskava, ki je bila v Sloveniji opravljena na področju kulturnega kapitala, je opisana v zborniku *Kultura in razred*, ki ga je uredila B. Luthar. Avtorji so na podlagi anketnega vprašalnika, ki je bil izveden na reprezentativnem vzorcu prebivalcev Ljubljane in Maribora, analizirali formacijo političnih habitusov, kulturnih tipov

na podlagi kulturnega okusa, družbeno strukturiranost medijskega občinstva in družbeno strukturiranost praks oz. razredne distinkcije na različnih področjih vsakdanjega življenja (šport, telo in zdravje, prehranjevanje, partnerski odnosi). Zbornik torej obravnava raznolika področja oz. – po Bourdieuju – polja, znotraj katerih lahko posamezniki uporabijo različne oblike kapitala, prek katerih tekmujejo za prestiž, boljše življenjske priložnosti in privilegiran položaj. V nadaljevanju bomo na kratko predstavili najpomembnejše ugotovitve analize kulturnih tipov (Luthar 2014b), ki je ključna za razumevanje prepletenosti kulturne in razredne stratifikacije slovenske družbe.

Avtorji so razred opredelili po shemi Esec 4, ki jo je uvedel Goldthorpe in ki ljudi deli glede na poklic oz. položaj na delovnem mestu. Na ta način so razločili 4 razrede, in sicer na spodnji razred, spodnji srednji razred, srednji razred in in višji srednji oz. zgornji razred,¹⁵ med katerimi pa meje niso tako izrazite kot v drugih evropskih državah. Razlog je zgodovinski: razredna klasifikacija je v Sloveniji namreč šibkejša kot v državah, kjer družbene razlike temeljijo na fevdalno-imperialni preteklosti, manjša pa je tudi diferenciacija med statusnimi skupinami (Luthar 2014a, 14–15). Vse do 20. stoletja je bilo meščanov in industrijske elite v Sloveniji malo, prevladovali so mali kmetje. Med prvo in drugo vojno je možno govoriti o homogenizaciji v revščini (Lazarevič v Luthar 2014a, 17), v času Jugoslavije pa je bila razlika med najvišjimi in najnižjimi dohodki v Sloveniji manjša kot v drugih državah republike. Luthar (prav tam) ugotavlja, da egalitarizem v Sloveniji deluje tudi kot družbena ideologija, saj se je velika večina samoumestila na sredino 10-stopenjske lestvice družbenih razredov, ne glede na to, kakšna je njihova stopnja izobrazbe, poklicni razred ali kulturne preference.

Še največja razlika pri samoumeščanju na družbeno lestvico nastane glede na izobrazbo, torej glede na institucionalizirani kulturni kapital, iz česar Luthar (2014a, 18) sklepa, da ta pomembneje vpliva na percepcijo položaja v družbeni hierarhiji kot poklicni razred ali ekonomski položaj. Glede na to, da statistični podatki kažejo na zelo majhne dohodkovne razlike med 90 % prebivalcev Slovenije, je nujno, da v razpravo o neenakosti vključimo tudi kulturni kapital. Kljub ekonomski egalitarnosti podatki namreč kažejo, da se v Sloveniji

¹⁵ 1. spodnji razred: rutinski delavci in nižji uslužbenci, ki opravljajo nefizična dela; 2. spodnji srednji razred: uslužbenci, samozaposleni; 3. srednji razred: srednji vodstveni delavci, strokovnjaki in 4. višji srednji oz. zgornji razred: višji vodstveni delavci, najvišje zaposlitvene kategorije.

institucionalizirani kulturni kapital (merjen s stopnjo dosežene formalne izobrazbe) akumulira in reproducira ter da prihaja do izobrazbene homogamije (porok med partnerji z enako izobrazbo) (Luthar 2014a, 20–21). V kontekstu široke dostopnosti visokošolskega izobraževanja v Sloveniji avtorica ustrezno predvideva, da se distinkcijska vloga izobrazbenega kulturnega kapitala zmanjšuje, ob tem pa se verjetno povečuje diferenciacija med posameznimi visokošolskimi programi. Teza, ki jo postavi Luthar (prav tam), je, da se zaradi relativnega ekonomskega egalitarizma in prevladujočega egalitarističnega diskurza, ki v medijih po mnenju avtorice meji na populizem, proces diferenciacije odvija na nivoju kulturnih distinkcij. Kulturni kapital bi bil v razmerah nizkih dohodkovnih razlik lahko najbolj pomemben za srednji razred. Prav zaradi majhnih ekonomskih razlik je vloga kulturnih resursov pri reproduciranju neenakosti posebej pomembna. Ta teza se precej razlikuje od Uršičeve (2015) teze o skupni kulturi na področju bivanjskih preferenc, ki smo jo predstavili v prejšnjem poglavju.

Na podlagi identifikacije petih kulturnih tipov, ki jih bomo v nadaljevanju podrobno predstavili, Luthar (2014b, 96) ugotavlja, da se družbene meje, vzpostavljene prek kulturnih distinkcij, ne kažejo kot meja med visoko legitimno in množično popularno kulturo. Osrednje meje potekajo znotraj popularne kulture: med »kvazi domačijsko-komercialno kulturo«, ki izraža lokalizem in antikozmopolitizem, »množično pop kulturo« in »visoko' ali urbano popularno kulturo«. Iz te delitve izhajata »dva globoko konfliktna pomenska sistema, ki se artikulirata tudi skozi politiko vsakdanjega življenja«. Gre za delitev na lokalne in na internacionalne oz. kozmopolitske kulturne preference, pri čemer je pasivnost v kulturi povezana z lokalnimi preferencami.¹⁶ Liberalnost, toleranca in »urbana popularna kultura« so značilne za višji srednji razred, neliberalna, avtoritarna stališča in »domačijsko-komercialna kultura« pa prevladujejo med predstavniki nižjega in nižjega srednjega razreda (Luthar 2014b). Prav ta zaznana meja med kozmopolitsko/urbano in domačijsko kulturo nas napeljuje k misli, da med različnimi kulturnimi tipi obstajajo tudi pomembne razlike v bivanjskih preferencah.

¹⁶ Zanimivo in po našem mnenju ne povsem naključno je, da je podobno razliko med lokalno in kozmopolitsko usmeritvijo zaznala tudi Filipovič Hrast (2009, 501) v raziskavi medsoseskkih odnosov v dveh ljubljanskih soseskah: »Tudi v našem primeru bi lahko govorili o kozmopolitih in lokalcih, pri čemer so kozmopoliti tisti, ki visoko cenijo delo (in tisti z višjimi dohodki) in morda zato nimajo časa ali želje, da bi se bolj posvečali sosedskim odnosom in življenju v lokalni skupnosti; lokalci pa imajo intenzivnejše stike v soseski in pozitivno vrednotijo te odnose. Vse to pa ima lahko tudi negativne posledice, kot je manjšanje socialnega kapitala lokalnih skupnosti in manjšanje možnosti za kolektivno delovanje na lokalni ravni. Videti je namreč, da lokalno okolje manj zanima ravno posameznike, ki imajo morda največje kompetence in vire, da bi v njem kaj spremenili oz. izboljšali.«

5.2.1 *Pet kulturnih tipov v Ljubljani in Mariboru*

Luthar (2014b) različne kulturne tipe identificira glede na okus oz. estetske preference ter glede na znanje oz. poznavanje izbranih del legitimne visoke in popularne kulture s področij glasbe, likovne umetnosti, literature, filma in televizije. Ti podatki so kasneje dopolnjeni še s podatki o posedovanju kulturnih artefaktov, kulturnih praksah ter drugih neodvisnih spremenljivkah, med katerimi so izobrazba, starost, poklicna/razredna pripadnost, politična usmeritev ter vrednote in stališča. Za skupinjenje je bila uporabljena metoda voditeljev (angl. *K-means*), metodologija pa je v prispevku podrobno opisana (Luthar 2014b, 75–80) in jo bomo podrobneje predstavili v naslednjem poglavju.¹⁷ Izsledki predstavljene raziskave v precejšnji meri sledijo operacionalizaciji kulturnega kapitala, ki jo zagovarjata Lamont in Lareau (1988), saj so znaki visokega statusa, o katerih so se izrekli respondenti, družbeno prepoznani kot takšni (glej poglavje 2.2.1). Avtorica na podlagi nehierarhičnega skupinjenja identificira pet kulturnih tipov z različnimi usmeritvami kulturnega kapitala: intelektualno-urbani, konvencionalno-sredinski, komercialni, domačijski in pasivni domačijski tip. V nadaljevanju zgoščeno predstavljamo značilnosti vseh petih kulturnih tipov in dodajamo naša predvidevanja glede usmeritve njihovih bivanjskih preferenc.

Elita A oz. intelektualno-urbani kulturni tip

Na področju glasbenega okusa ta skupina preferira klasično glasbo in tisto popularno glasbo (rock, alter rock, jazz, etno), ki spada v t. i. visoko popularno kulturo, hkrati pa močno zavrača domačijske in komercialno-domačijske žanre (narodnozabavno glasbo ter slovenski in jugoslovanski turbofolk). Za ta tip je značilen antitelevizijski sentiment, nizko vrednotenje pop in domačijske televizijske kulture, po drugi strani pa visoko znanje in vrednotenje »sodobne umetnosti«. To je npr. edini tip, kjer je Warholovo sliko Campbell's Soup Cans prepoznalo 45 % respondentov, pri vseh drugih tipih pa se ta delež giblje med 7 in 0 %. Respondenti v tem tipu so najbolj aktivni na področju kulturnih praks, saj med vsemi največ obiskujejo klasične koncerte, galerije, gledališče ter rock in pop koncerte. Močno nadpovprečno obiskujejo tudi kino in lokale. V tej skupini ima najvišji delež anketirancev višjo oz. visoko izobrazbo. Bolj podpirajo liberalne stranke (LDS, Zares) in močno nadpovprečno pozitivno vrednotijo

¹⁷ Na podlagi istih podatkov je bilo že opravljeno tudi drugačno skupinjenje kulturnih profilov po metodi MCA (multikorespondenčni analizi), ki jo je uporabil tudi Bourdieu. Avtorica (Trdina, 2016) v disertaciji identificira šest kulturnih profilov, ki pa so kljub (dobrodošli) vključitvi nekaterih dodatnih podatkov (npr. o vsakdanji kulturi) zelo podobni tipom, ki jih je opredelila Luthar.

»drugačnost« (strinjajo se, da druge narodnosti v Sloveniji prispevajo k večji kulturni pestrosti; podpirajo pravice homoseksualcev do poroke in posvojitve) in izrazito zavračajo tradicionalno vlogo žensk. Pri tem kulturnem tipu je korelacija med kulturnimi preferencami in poklicnim razredom močna, saj se približno 80 % respondentov uvršča v srednji ali višji srednji/zgornji poklicni razred (prav tam, 88). Dohodki v gospodinjstvu intelektualno-urbanega tipa srednjega razreda so približno šestkrat višji od dohodka obeh domačijskih tipov, kar je bistveno večja razlika, kot jo je za l. 2011 kazal Ginijev koeficient dohodkovne neenakosti.¹⁸ Hkrati je ta tip nadreprezentiran v Ljubljani in bistveno manj v Mariboru. Pomemben je podatek, da kljub nadpovprečnim dohodkom 38,9 % respondentov tega tipa živi v lastni hiši, kar je manj kot pri najnižjih, domačijskih tipih, kjer je ta delež 42-odstoten (Luthar 2014b, 81–89).

Intelektualno-urbani kulturni tip je skupina z največ kulturnega in ekonomskega kapitala. Glede na njihovo aktivno udeležbo v številnih kulturnih praksah in kozmopolitski okus pričakujemo, da bodo bivanjske preference tega tipa najbolj naklonjene bivanju v mestu.

Elita B oz. konvencionalno-sredinski tip

V primerjavi z elito A ima ta skupina na prvi pogled bolj omnivoren okus, v katerem Luthar (2014b) prepoznava sredinski oz. »middlebrow« okus. Hkrati visoko vrednotijo klasično in pop glasbo, nižje od intelektualno-urbanega tipa pa alternativne glasbene žanre. Nizko vrednotijo domačo in tujo sodobno umetnost (NSK, Warhol ...), visoko pa klasično umetnost (Grohar, van Gogh, Kobilica). V znanju na področju glasbe, vizualne umetnosti in literature zaostajajo za intelektualno-urbanim tipom, a vseeno posedujejo več znanja kot drugi trije kulturni tipi. Luthar njihovo navidezno omnivorskost interpretira kot sredinsko konvencionalnost, saj gre za t. i. »midkult« – povprečno kulturo s pretenzijo za visoko konvencionalno kulturo. Za ta kulturni tip je značilna potrošnja popularizirane visoke kulture, ki je skladna z rituali uprizarjanja statusa, sicer pa je precej neeksperimentalna. Ta kulturni tip ni zelo tesno povezan z razredom, operacionaliziranim na podlagi poklica, kljub temu pa je nadreprezentiran srednji razred. Nadpovprečen delež respondentov, ki spadajo v konvencionalno-sredinski tip, je dosegel visoko izobrazbo. Podpirajo »tradicionalne« stranke

¹⁸ Ginijev koeficient se vedno meri za gospodinjstva in je za l. 2015 znašal 30,3 % pred socialnimi transferji, pri čemer pokojnine niso del socialnih transferjev (SURs). Pomembno je opozoriti, da Ginijev koeficient meri zgolj dohodkovno, ne pa tudi premoženjske neenakosti med gospodinjstvi.

tako z leve kot desne plati političnega spektra (SD, SDS), v svojih stališčih glede etničnih in spolnih manjšinskih kultur ter vloge žensk pa so sicer nadpovprečno liberalni, a bolj zadržani od intelektualnega tipa. So aktivni udeleženci v kulturnih praksah, saj nadpovprečno obiskujejo kino, klasične koncerte, galerije in gledališče, povprečno pa pop in rock koncerte ter lokale (Luthar 2014b, 83–89).

Glede na tradicionalen okus konvencionalno-sredinskega kulturnega tipa predvidevamo, da je to skupina znotraj srednjega razreda, ki tudi na bivanjskem področju izraža konvencionalne znake dobrega okusa in si prizadeva za doseg splošno sprejetih statusnih simbolov (Ærø 2006). Predpostavljamo, da bodo respondenti tega tipa izražali tipične suburbane bivanjske preference, da bodo preferirali življenje v okoljih z nižjo gostoto prebivalstva in da bodo izražali zadržke do bivanja v velikih mestih.

Komercialni tip

Komercialni tip pomembno določa starost, saj je polovica predstavnikov tega tipa stara do 30 let, kar pomeni, da gre za razredno subkulturo mladih, ki jo določa tako generacija kot tudi razred. Predstavniki komercialnega tipa preferirajo vse žanre komercialne glasbe, visoko ocenjujejo žanre urbane popularne glasbe in elektronike, nizko pa vrednotijo žanre klasične visoke in visoke popularne glasbe (z izjemo rocka in alternativnega rocka) ter domačijske žanre. Podobno je na področju televizijskega okusa, kjer so podelili visoke ocene komercialnim oddajam, nizke pa programu visoke TV-kulture in domačijskim oddajam. Respondenti tega tipa so najvišje ocenili pop glasbo in televizijsko serijo CSI, najnižje pa klasično glasbo in televizijske novice. Podobno kot pri drugih kulturnih tipih se tudi pri komercialnem tipu okus ujema z znanjem. Ta skupina ima omejeno znanje tako na področju literature kot tudi umetnosti in nizko ocenjuje vse literarne žanre in dela likovne umetnosti. Predstavniki komercialnega tipa posedujejo največje število glasbenih albumov in filmov, prenesenih z interneta, in hkrati najmanjše število knjig. Med vsemi tipi največ hodijo v kino in v lokale, več kot druge skupine (razen intelektualnega tipa) na pop in rock koncerte in med vsemi najmanj na koncerte klasične glasbe ter zelo redko v galerije. Komercialni tip je razporejen med vse poklicne razrede skoraj povsem enako kot celoten vzorec raziskave, kar pomeni, da gre za množično komercialno kulturo nižjega in nižjega srednjega razreda, ki prevladujeta tudi v vzorcu. V skupini so nadreprezentirani moški, nekoliko presenetljivo pa so nadreprezentirani tako volilci LDS kot

SNS. Hkrati je nadpovprečen delež neetničnih Slovencev iz republik nekdanje Jugoslavije. Stališča predstavnikov komercialnega tipa o etničnih in spolnih manjšinah ter vlogi žensk so zelo blizu povprečja celotnega vzorca (Luthar 2014b, 81–90).

Predstavnike komercialnega tipa pomembno določata dve značilnosti: generacijska pripadnost, ki se izraža v nizki starosti respondentov, in usmeritev k množični, globalni pop kulturi. Mladost je povezana z višjo stanovanjsko mobilnostjo in večjo preferenco do življenja v središču mesta (Haase in drugi 2010; Kährlik in drugi 2016), po drugi strani pa tudi z močnejšo vpetostjo v mednarodne kulturne tokove, zaradi katerih se krepijo preference do nelokalnega življenjskega stila in bivanja na urbanih območjih (Uršič 2015). Zato predvidevamo, da bodo predstavniki komercialnega tipa nadpovprečno naklonjeni bivanju v mestu in z mestom povezanimi stanovanjskimi preferencami ter nenaklonjeni bivanju na podeželju.

Domačijski tip in pasivni domačijski tip

Ta dva tipa obravnavamo skupaj, saj predvidevamo, da razlikovanje med njima ne bo pomembno prispevalo k obravnavi bivanjskih preferenc. Oba tipa izkazujeta veliko pasivnost glede kulture: tako na področju okusa in znanja kot tudi praks. Domačijskima tipoma je skupno, da najvišje ocenjujeta narodnozabavno glasbo in turbofolk. Predstavniki obeh domačijskih tipov imajo najnižje indekse znanja na področju kanonizirane kulture, zelo nizko stopnjo udeležbe v vseh kulturnih praksah (najnižji odstotki za obisk kina, rock in pop koncertov, lokalov, le galerije in klasične koncerte komercialni tip obiskuje še nekoliko manj). Razlika med domačijskima tipoma se kaže v televizijskem okusu in spolni sestavi. Pasivni domačijski tip podpovprečno ocenjuje skoraj vse kulturne artefakte razen televizijskih informativnih žanrov in ne kaže zanimanja za nobeno obliko kulture, ki jo je merila raziskava. Domačijski tip pozitivno ocenjuje vse televizijske žanre. V domačijskem tipu so nadreprezentirane ženske, pasivni domačijski tip pa je nadreprezentiran v Mariboru. Za oba domačijska tipa je značilen nizek delež respondentov z višjo ali visoko izobrazbo in višja povprečna starost kot pri drugih tipih. Pri obeh tipih sta nadpovprečno reprezentirana spodnji in spodnji srednji poklicni razred (približno 80 % vseh predstavnikov se uvršča v ta dva razreda), respondenti pa se na lestvici razredne samouvrstitve samouvrščajo nižje od drugih. Gre za volilce DeSUS (domačijski tip) in SNS (pasivni domačijski tip). Oba tipa močnejše od drugih zavračata drugačnost (ne strinjajo se, da druge narodnosti prispevajo k večji kulturni pestrosti; ne podpirajo pravic

homoseksualcev do poroke in posvojitve) in od vseh najmočnejše podpirajo tradicionalno vlogo žensk. Pri obeh domačijskih tipih je nadpovprečen tudi delež neetničnih Slovencev iz republik nekdanje Jugoslavije.¹⁹ Respondenti domačijskih tipov imajo najnižje dohodke in najnižji kulturni kapital, Luthar (2014b) pa predpostavlja, da se predstavniki domačijskih tipov samouvrščajo relativno visoko na razredno lestvico zaradi lastništva nepremičnine. Ta dva tipa namreč v večji meri kot drugi stanujeta v lastni enodružinski hiši (42 % respondentov) kot drugi, ki imajo sicer višje mesečne dohodke, imata pa tudi najvišje stanovanjske kvadrature na osebo. Folkloristični okus obeh domačijskih tipov se povezuje z antikomopolitsko dispozicijo, ki deluje tudi kot etična drža; vpliv spola, generacije in etnične pripadnosti podpira razredne razlike bolj kot pri drugih tipih. Pasivnost je povezana z lokalnim. Kljub temu, da pasivnost respondentov obeh domačijskih tipov morda ni tolikšna, kot jo kažejo rezultati ankete (vprašalnik ni meril praks, kot so popravila hiše, ukvarjanje z avtomobilom, vrtnarjenje, gasilstvo, obiskovanje sorodnikov ...), odgovori kažejo, da domačijska tipa nimata znanja o legitimni (pop in visoki) kulturi niti okusa zanjo in nimata dostopa do moči, ki je povezana z obvladovanjem legitimne kulture.

Kulturne usmeritve obeh domačijskih tipov izražajo pretirano navezanost na domače okolje in tradicijo, kar vpliva na zavračanje tujih, za domačo kulturo nenavadnih in eksotičnih elementov (Uršič in Hočevar 2007; Uršič 2015). Zato predvidevamo, da bodo respondenti obeh tipov med vsemi tipi najbolj izrazito izražali preference do bivanja na podeželju in negativno vrednotili bivanje v mestih.

6 RAZISKAVA: BIVANJSKE PREFERENCE KULTURNIH TIPOV V LJUBLJANI

6.1 Problem in namen raziskave

Če povzamemo študije, ki smo jih predstavili v prejšnjem poglavju, lahko ugotovimo, da med prebivalci Ljubljane obstajajo pomembne razlike glede usmeritve kulturnega kapitala (Luthar 2014b), da na območju Ljubljane poteka proces socio-prostorske segregacije (Rebernik 2013) in da so selitve prebivalstva v mestu in njegovi okolici povezane s strukturnimi dejavniki, kot

¹⁹ Kar je pomembno, saj ima praktična (oz. bolje rečeno prakticirana) nacionalnost vrednost kot kulturni kapital samo takrat, ko umanjka (Luthar 2014, 90).

je stanovanjski trg (Cirman in Filipović 2007; Filipović in Mandič 2007), pa tudi z ideologijami in vrednotnimi sistemi, ki pogojujejo bivanjske preference ljudi (Uršič in Hočevar 2007). Kljub vsemu pa ostaja neraziskano vprašanje, kako je z bivanjskimi preferencami povezan kulturni kapital.

Z raziskavo želimo empirično preveriti, kako kulturni kapital določa bivanjske preference prebivalcev Ljubljane. Glede na to, da se med kulturnimi tipi, ki jih je identificirala Luthar (2014b), kažejo velike razlike v izobrazbi, dohodku in svetovnonazorski orientaciji, pričakujemo, da bodo tudi razlike v njihovih bivanjskih preferencah večje, kot če prebivalce skupinimo zgolj glede na razrede, definirane s poklicem, ki ga opravljajo. Na raziskovalno vprašanje »*Kako kulturni kapital določa bivanjske preference prebivalcev Ljubljane?*« bomo poskušali odgovoriti tako, da bomo potrdili oz. ovrgli naslednje hipoteze:

H1: Bivanjske preference prebivalcev Ljubljane se razlikujejo glede na usmeritev njihovega kulturnega kapitala.

H2: Bivanjske preference prebivalcev Ljubljane se bolj razlikujejo glede na kulturne tipe kot pa glede na poklicne razrede.

H3: Bivanju v mestu so najbolj naklonjeni posamezniki s kozmopolitsko usmeritvijo kulturnega kapitala.

H4: Znotraj srednjega razreda v Ljubljani je možno identificirati dve skupini: eno s suburbanimi in drugo z urbanimi bivanjskimi preferencami.

6.2 Metodologija

Hipoteze bomo potrdili oz. ovrgli na podlagi sekundarne analize kvantitativnih podatkov, pridobljenih z anketnim vprašalnikom v okviru raziskave *Kultura in razred* (Luthar in drugi 2011). Neuman (2014, 384) sekundarno analizo opiše kot široko oznako za statistično analizo anketnih podatkov, ki jih raziskovalec ni zbral sam, s primarnim raziskovanjem. Zaradi širše dostopnosti podatkov je postala metoda zelo priljubljena v zadnjih dveh desetletjih. Med največjimi prednostmi metode so cenovna dostopnost, možnost primerjave podatkov med skupinami, družbami in v času, možnost replikacije; hkrati pa raziskovalcem omogoča, da raziščejo teme, ki v izvorni raziskavi niso bile obravnavane (prav tam). Na našo odločitev za izbiro sekundarne analize kot metode raziskovanja je najbolj vplival prav slednji argument: raziskava *Kultura in razred* vsebuje zelo podroben nabor vprašanj o kulturnem kapitalu,

vsebuje tudi nekatera zanimiva vprašanja o bivanjskih preferencah in bivanjski kulturi, ki so bila do sedaj le malokrat obdelana (glej Uršič 2015). Poleg tega uporaba profesionalno zbranih in pripravljenih podatkov zagotavlja visoko veljavnost našega dela, ki je ne bi mogli zagotoviti, če bi sami izvedli novo anketo.

Da smo lahko primerjali, kako se bivanjske preference respondentov razlikujejo glede na količino in orientacijo njihovega kulturnega kapitala, smo izhajali iz skupin, nastalih na podlagi idealnotipskih kulturnih razredov oz. tipičnih formacij estetskega okusa (Luthar 2014b), ne pa iz družbeno-ekonomskih skupin, kot so npr. poklicni razredi. Kljub temu, da predvsem pri skupinah z najvišjim in najnižjim kulturnim kapitalom prihaja do velikega ujemanja med poklicnimi razredi in kulturnimi tipi (prav tam, 88), predpostavljamo, da bo izhajanje iz kulturnih tipov pokazalo večje razlike med skupinami, kot se kažejo glede na poklicno stratifikacijo. Odvisne spremenljivke za našo analizo predstavljajo vprašanja o bivanjskih preferencah.

Luthar (2014b) je v raziskavi kulturni kapital operacionalizirala na set vnaprej določenih spremenljivk, ki merijo okus, znanje in prakse na področju kulture, pri čemer je največji poudarek na glasbi, likovni umetnosti, literaturi, filmu in televiziji. Kulturni tipi so bili določeni z metodo voditeljev (angl. *K-means*). Ta metoda spada med nehierarhične metode lokalne optimizacije in je zmožna v skupine razvrščati tudi večje število enot, pred uporabo metode pa se mora raziskovalec odločiti, v koliko skupin razvršča enote (Ferligoj 1989, 92–93). Tako dobljene skupine (angl. *clusters*) predstavljajo novo spremenljivko, ki bo v naši raziskavi služila kot glavna neodvisna spremenljivka. Te podatke je Luthar kasneje dopolnila še s podatki o posedovanju kulturnih artefaktov, kulturnih praksah, demografskih značilnostih, poklicni/razredni pripadnosti, politični usmeritvi ter vrednotah in stališčih in z njihovo pomočjo konstruirala pet distinktivnih kulturnih tipov, ki smo jih podrobno opisali v poglavju 5.2.1. V analizi smo delali s podatki (Luthar in drugi 2011), ki so imeli novo spremenljivko – *clusterje*, sestavljene na podlagi kulturnih preferenc – že vnešeno.²⁰ Ta sestavljena spremenljivka predstavlja za našo raziskavo ključno neodvisno spremenljivko. Podobno, a preprostejšo operacionalizacijo kulturnega kapitala najdemo tudi v nekaterih študijah, ki se

²⁰ Podatke nam je s privolitvijo dr. Luthar posredovala Maja Mrzel iz Centra za raziskovanje družbene blaginje, UL FDV.

eksplicitno ukvarjajo s stanovanjsko mobilnostjo in bivanjskimi preferencami (npr. Boterman 2012). V nadaljevanju torej govorimo o kulturnih tipih, a opozarjamo, da so sestavljeni zgolj na podlagi kulturnih preferenc. Ker smo za potrebe naše raziskave izolirali vzorec za Ljubljano, se sicer lahko delno opiramo na demografske, vrednotne in politične poteze, ki jih je za posamezne tipe prepoznala Luthar (2014b), ne moremo pa z gotovostjo trditi, da so vse značilnosti enake, če mariborski del vzorca izločimo.²¹

Po opredelitvi odvisnih spremenljivk, s katerimi smo merili bivanjske preference in ki so podrobneje predstavljene v nadaljevanju, smo morali sprejeti še odločitev, na kakšen način bomo preverjali, ali postavljene hipoteze držijo ali ne. Za preverjanje treh od štirih postavljenih hipotez smo izbrali inferenčne statistične metode. Ker imamo opravka z nenormalno porazdelitvijo podatkov in ordinalnimi spremenljivkami, smo uporabili za to primerne neparametrične teste (glej Siegel 1956): Kruskal-Wallisov H test in Mann-Whitneyjev U test, ki temeljita na primerjavah med vsotami rangov, za preverjanje enega od podvprašanj pa smo lahko uporabili Pearsonov hi-kvadrat. Prag statistične pomembnosti smo določili pri $p < 0,05$. Določili smo, da za preverjanje ene od hipotez zadoščajo metode opisne statistike. Za izvedbo enostavnejših statističnih operacij je bil uporabljen prosto dostopni program PSPP, za izvedbo zahtevnejših statističnih testov pa program SPSS.²²

Ob uporabi statističnih testov, ki temeljijo na statistični pomembnosti (t. i. p-vrednosti), se zavedamo, da hipotez ne moremo potrditi oz. zavreči zgolj z navajanjem p-vrednosti. Številni nedavni prispevki svarijo pred nevarnostmi zlorabe p-vrednosti v sodobni znanosti. Kot opozarja Colquhoun (2014, 1): »Če uporabljaš $p = 0,05$, da namigneš na novo odkritje, se boš zmotil vsaj v 30 % primerov«. Avtor (prav tam, 3) nadaljuje, da statistična pomembnost z vrednostjo $p = 0,05$ pove zgolj, da obstaja 5-odstotna možnost, da smo izmerili razlike, vsaj tako velike kot naše, na podlagi naključja, ne eliminira pa možnosti drugih napak. Pri poročanju rezultatov analize se bomo držali naslednjih navodil, ki jih poda Colquhoun (prav tam, 12): rezultatov s $p < 0,05$ ne označujemo z izrazom »statistično značilni«; pri interpretaciji

²¹ Edini kulturni tip, ki prevladujoče prihaja iz Maribora, je pasivni domačijski tip.

²² Pomoč pri izdelavi zapletenejših statističnih testov je nudilo podjetje Statistika.si.

rezultatov se držimo pravila, da p-vrednosti pod kritično mejo pomenijo zgolj, da si podatki zaslužijo temeljitejši vpogled; da gre za odkritje, lahko trdimo šele pri $p < 0,001$.

6.2.1 Predstavitev vzorca

Podatki, uporabljeni v analizi, izhajajo iz raziskave Kultura in razred iz l. 2011. Podatke o vzorcu povzemamo po Kurdija (2014, 243–244). Populacijo ankete so sestavljale osebe, starejše od 18 let, s stalnim prebivališčem v mestnih občinah Ljubljana in Maribor. Vzorčni okvir raziskave je predstavljal Centralni register prebivalstva. Za vzorec raziskave je bil izbran enostavni naključni vzorec (SRS). Zbiranje podatkov je potekalo od 1. 12. 2010 do 15. 2. 2011. Podatki so bili obteženi za spol in starost, da ustrezneje odražajo strukturo izbrane populacije. Kot smo argumentirali v 6. poglavju, predpostavljamo, da so ekonomske, (poklicno-)razredne in kulturne razlike v Ljubljani večje kot v drugih slovenskih krajih, zato je smiselno, da se v raziskavi omejimo zgolj na analizo odgovorov respondentov iz Ljubljane. Vzorec za Ljubljano smo izolirali tako, da smo izbrisali vse enote iz Maribora in ustvarili novo bazo podatkov.

6.2.2 Predstavitev izbranih spremenljivk za merjenje bivanjskih preferenc

Različne raziskave pri merjenju bivanjskih preferenc uporabljajo različne spremenljivke (glej npr. Haase in drugi 2010; Skifter Andersen 2011). Pri analizi bivanjskih preferenc smo omejeni na vprašanja, ki so bila vključena v raziskavo Kultura in razred. Kljub temu, da poglobitni namen raziskave ni bilo ugotavljanje bivanjskih preferenc, je možno iz nje izbrati zadovoljivo število vprašanj, ki nam pomagajo ugotoviti, kakšna so stališča anketirancev do mest in bivanja v urbanih naseljih. Za analizo smo izbrali spremenljivke, ki merijo:

a) odnos do bivanja v starem mestnem jedru:

»Prebivanje v starem mestnem jedru je primerno za tiste, ki si ne morejo zagotoviti kaj boljšega.« (1 = 'sploh se ne strinjam; 2 = 'ne strinjam se'; 3 = 'niti-niti'; 4 = 'se strinjam'; 5 = 'popolnoma se strinjam');²³

b) odnos do mest v Sloveniji:

b1) »Slovenija je pretirano podeželska dežela, zato bi bilo koristno in vznemirljivo, če bi imeli kakšno res veliko mesto.«

b2) »Že Ljubljana je preveliko mesto, da bi se človek počutil varnega.«

²³ Vprašalnik je anketirancem pri vseh vprašanjih, ki merijo stopnjo strinjanja, ponudil tudi možnosti 8 = 'ne vem' in 9 = 'brez odgovora'; pri vprašanju o preferiranem tipu naselja (d) pa še 7 = 'vseeno mi je'. Te vrednosti smo iz analize izvzeli, zato jih v nadaljevanju ne omenjamo.

b3) »Dobro je, da v Sloveniji ni tako velikih mest kot drugje v tujini, ker bi bili ljudje tako še bolj odtujeni drug od drugega.«

Za vse zgornje izjave velja: 1 = 'sploh se ne strinjam; 2 = 'ne strinjam se'; 3 = 'niti-niti'; 4 = 'se strinjam'; 5 = 'popolnoma se strinjam'.

c) odnos do velikih mest:

»Velika mesta so zanimiva za občasne obiske, ne pa da bi tam človek stalno živel.« (1 = 'sploh se ne strinjam; 2 = 'ne strinjam se'; 3 = 'niti-niti'; 4 = 'se strinjam'; 5 = 'popolnoma se strinjam')

d) preferiran tip naselja, v katerem bi živel respondent:

»Kje bi najraje živeli, če bi sami izbirali?« (1 = 'na samem, zunaj naselja'; 2 = 'v majhni vasi'; 3 = 'v večji vasi'; 4 = 'v manjšem mestu'; 5 = 'v večjem mestu')

6.2.3 Izbor spremenljivk in testov za preverjanje hipotez

Za vsako hipotezo smo določili, katere odvisne spremenljivke bomo opazovali. Za ničelno hipotezo pri vseh hipotezah velja, da razlik med kulturnimi tipi ni.

H1: Bivanjske preference prebivalcev Ljubljane se razlikujejo glede na usmeritev njihovega kulturnega kapitala.

Neodvisno spremenljivko predstavljajo kulturni tipi. Za preverjanje te hipoteze smo primerjali stopnjo strinjanja z dvema trditvama o mestih v Sloveniji (b1 in b3) in z eno trditvijo o življenju v velikih mestih (c). Ker smo želeli primerjati pet skupin in ker porazdelitev podatkov ni normalna, smo za testiranje hipoteze uporabili Kruskal-Wallisov H test, s katerim med seboj primerjamo povprečja rangov. Hipotezo bomo potrdili, če bo p-vrednost za zgornje tri spremenljivke pod 0,05.

H2: Bivanjske preference prebivalcev Ljubljane se bolj razlikujejo glede na kulturne tipe kot pa glede na poklicne razrede.

Neodvisni spremenljivki sta kulturni tip in poklicni razred (ESeC), ki predstavljata dva možna načina skupinjenja istega vzorca. Opazovali bomo razlike med vrednostmi testov za tri odvisne spremenljivke, ki smo jih opazovali pri H1 (b1, b3 in c). Hipotezo H2 bomo potrdili, če bodo rezultati statističnih testov različni, in sicer:

- če bodo $p < 0,05$ za kulturne tipe (kar pomeni, da med kulturnimi tipi verjetno obstajajo razlike glede bivanjskih preferenc)
- in bodo $p > 0,05$ za poklicne razrede (kar pomeni, da med razredi verjetno ni razlike glede bivanjskih preferenc).

Pri testiranju H2 bomo uporabili enak postopek kot pri H1, le da v tem primeru neodvisno spremenljivko predstavljajo tudi poklicni razredi. Rezultate Kruskal-Wallisovih H testov za kulturne tipe in poklicne razrede bomo primerjali med seboj in na ta način poskušali potrditi oz. ovreči postavljeno hipotezo.

H3: Bivanju v mestu so najbolj naklonjeni posamezniki s kozmopolitsko usmeritvijo kulturnega kapitala.

Hipotezo bomo potrdili, če ugotovimo, da:

- elita A oz. intelektualno-urbani tip večkrat kot ostali tipi poda odgovor 'v večjem mestu' na vprašanje o preferirani lokaciji bivanja (d);
- ima elita A najnižje stopnje strinjanja pri stališčih o bivanju v starem mestnem jedru (a), Ljubljani (b2), mestih v Sloveniji (b3) in velikih mestih (c).
- ima elita A najvišjo stopnjo strinjanja o koristnosti in vznemirljivosti velikega mesta v Sloveniji (b1).

Za potrditev H3 bomo izhajali zgolj iz podatkov, pridobljeni z deskriptivnimi statističnimi metodami.

H4: Znotraj srednjega razreda v Ljubljani je možno identificirati dve skupini: eno s suburbanimi in drugo z urbanimi bivanjskimi preferencami.

Neodvisni spremenljivki predstavljata oba kulturna tipa srednjega razreda, elita A (intelektualno-urbani tip) in elita B (konvencionalni tip). Hipotezo bomo potrdili:

- če bodo razlike v odgovorih med obema elitama na vprašanja o bivanju v starem mestnem jedru (a), mestih v Sloveniji (b1, b3) in bivanju v velikih mestih (c) takšne, da bodo p-vrednosti pod 0,05 in bo elita A izkazovala večjo naklonjenost življenju v mestu, elita B pa manjšo;

- če bodo razlike glede preferiranega tipa naselja (d) takšne, da bo $p < 0,05$ in bo elita A izkazovala večjo preferenco do bivanja v večjem mestu, elita B pa do bivanja v manjših mestih in vaseh.

Ker želimo preveriti razlike v povprečjih med dvema skupinama, ker imamo opravka z odvisnimi spremenljivkami na ordinalnem nivoju in ker porazdelitev podatkov ni normalna, bomo za testiranje prvega dela H4 uporabili Mann-Whitneyjev U test. Za testiranje drugega dela H4, ki se nanaša na preferiran tip naselja (in ki je spremenljivka na nominalnem nivoju), bomo uporabili test hi-kvadrat za preizkus enake verjetnosti.

6.3 Analiza podatkov

Analiza podatkov je obsegala naslednje korake:

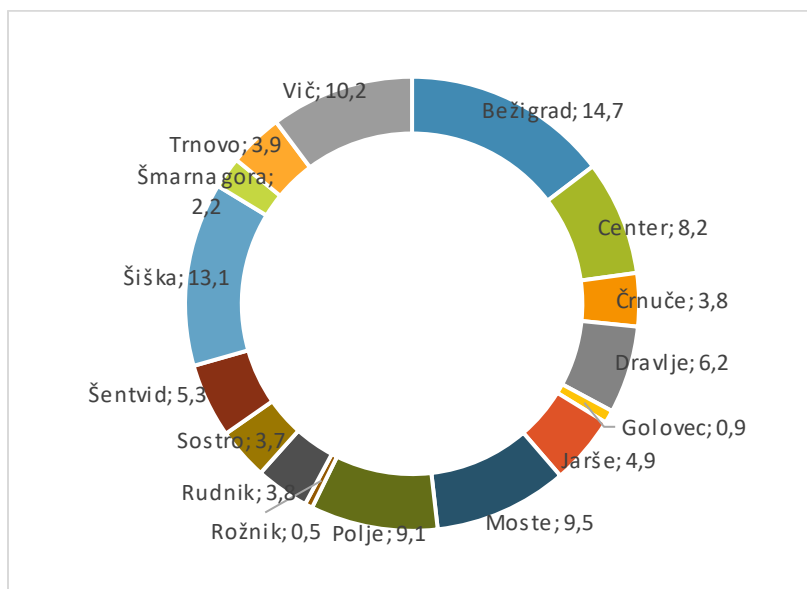
- priprava ustreznega vzorca za Ljubljano;
- analiza vzorca z metodami opisne statistike;
- testiranje hipotez z metodami inferenčne in opisne statistike;
- interpretacija rezultatov in potrditev oz. zavrnitev postavljenih hipotez;
- oblikovanje sklepov in odgovor na splošno raziskovalno vprašanje.

6.3.1 Analiza vzorca z metodami opisne statistike

Vzorec za Ljubljano obsega 409 oseb, od tega 198 moških in 211 žensk. Starostno gre za raznoliko skupino: 21 % anketirancev je mlajših od 30 let, 30 % je starih med 30 in 45 let, 29 % med 46 in 60 let in 20 % starejših od 61 let. Luthar (2012, 29) pokaže, da spol in starost skupaj z etnično pripadnostjo najbolj vplivajo na kulturne preference in potrošnjo v nižjih poklicnorazrednih kategorijah. V primeru elit A in B, ki posedujeta največ ekonomskega in kulturnega kapitala, pa spol in starost ne igrata velike vloge.

Zastopanost respondentov po četrtnih skupnostih je zelo razpršena, od tistih v središču do tistih na samem obrobju mesta, kar pomembno izboljša pojasnjevalno vrednost podatkov v primerjavi s starejšimi raziskavami, ki so bile osredotočene na eno samo sosesko, npr. Uršič 2005 ter Haase in drugi 2010 (Graf 6.1). Največ respondentov prihaja iz četrtnih skupnosti Bežigrad (14,7 %), Šiška (13,1 %), Vič (10,2 %) in Moste (9,5 %).

Graf 6.1: Četrtni skupnosti, iz katerih prihajajo anketiranci, v % (n = 409)

V vzorcu so zastopani vsi štirje poklicni razredi EseC. Največji delež respondentov (37,5 %) se uvršča v spodnji razred. 19,9 % vzorca spada v spodnji srednji razred, 21,3 % v srednji razred in 21,2 % v zgornji srednji razred (Tabela 6.1).

Tabela 6.1: Zastopanost anketirancev glede na poklicne razrede (EseC) (n=312)

Poklicni razredi v Ljubljani		
	N	%
Spodnji razred	117	37,5
Spodnji srednji razred	62	19,9
Srednji razred	67	21,3
Višji srednji razred	66	21,2
Skupaj	312	100,0

Za nadaljnje analize je pomembno, da so respondenti iz Ljubljane dokaj enakomerno zastopani tudi v skupinah, pridobljenih na podlagi kulturnega kapitala (Tabela 6.2). V skupino z največ kulturnega kapitala, elito A (oz. intelektualno-urbani tip, kot ga kasneje poimenuje Luthar 2014), se uvršča 20,2 % anketirancev, v elito B (oz. konvencionalni tip (Luthar 2014)) 20 % anketirancev, v komercialni tip 22 %, v domačijski tip pa 26 % anketirancev. Najnižji je delež respondentov v pasivnem domačijskem tipu (11,8 % oz. 48 respondentov). Nizek delež respondentov v pasivnem domačijskem tipu za analizo ne predstavlja večje ovire, saj

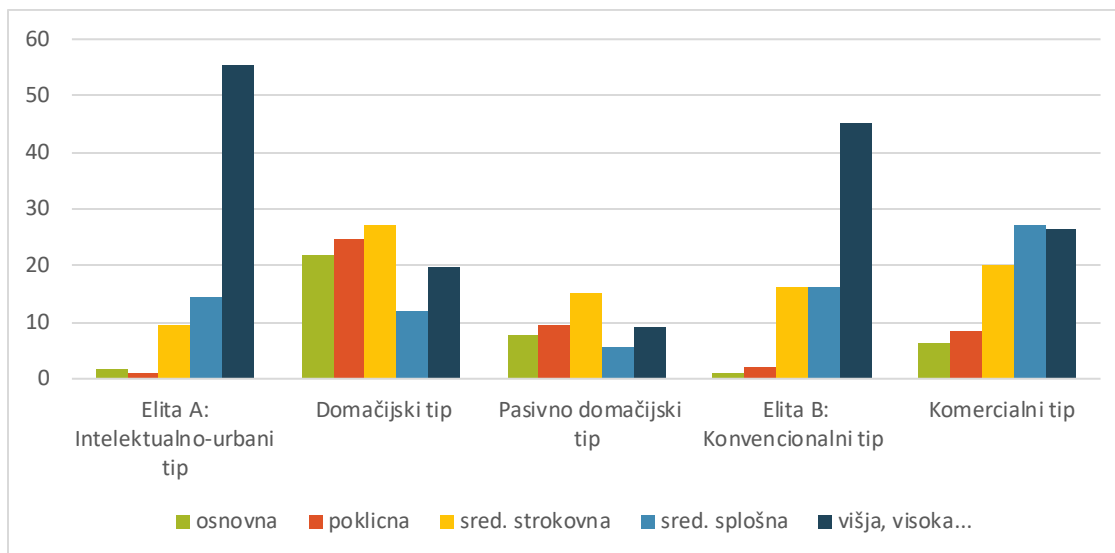
predpostavljamo, da imata oba domačijska tipa zelo podobne bivanjske preference, zato bomo rezultate za oba domačijska tipa vedno analizirali skupaj.

Tabela 6.2: Zastopanost vzorca glede na klasifikacijo v kulturne tipe (n = 409)

Kulturni tipi v Ljubljani		
	Frekvenca	Odstotek
Elita A oz. intelektualno-urbani tip	82	20,2
Domačijski tip	106	26,0
Pasivni domačijski tip	48	11,8
Elita B oz. konvencionalni tip	82	20,0
Komercialni tip	90	22,0
Skupaj	409	100,0

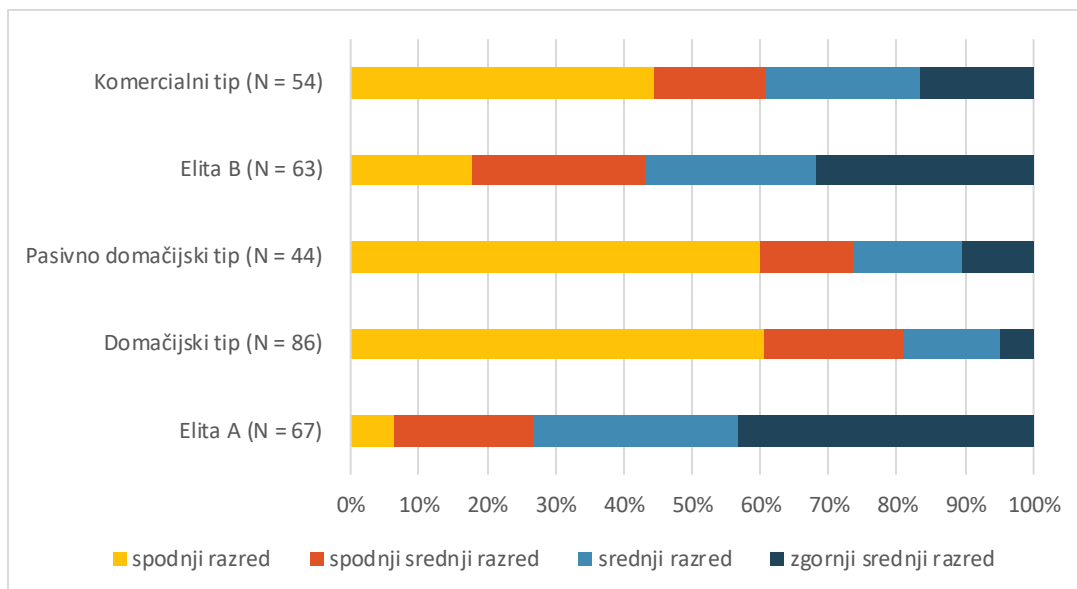
Formalno izobrazbo Bourdieu (2011) označi za eno od dimenzij kulturnega kapitala, Luthar (2014b) pa je ne vključi v konstrukcijo kulturnih tipov, temveč jo analizira ločeno. Vzorec za Ljubljano kaže velike razlike v izborazbeni strukturi kulturnih tipov. Medtem ko je višjo oz. visoko izobrazbo doseglo 56 % respondentov elite A in 45 % respondentov elite B, se ta delež pri kulturnih tipih z nižjim kulturnim kapitalom giblje od 9 % pri pasivnem domačijskem tipu do 27 % pri komercialnem tipu (Graf 6.2).

Graf 6.2: Izobrazbena struktura kulturnih tipov, v % (n = 405)

Kulturne preference so povezane z razrednimi pozicijami subjektov. Vzorec kaže tesno ujemanje med poklicnimi razredi in kulturnimi tipi. Pripadniki najvišjih razredov posedujejo tudi največ kulturnega kapitala, pripadniki spodnjih razredov pa posedujejo manj (legitimnega) kulturnega kapitala. Elito A oz. intelektualno-urbani kulturni tip sestavlja 6 % pripadnikov spodnjega razreda, 21 % pripadnikov spodnjega srednjega razreda, 30 % pripadnikov srednjega razreda in 43 % pripadnikov zgornjega srednjega razreda. Podobno sestavo z nekoliko večjim deležem spodnjega srednjega razreda ima elita B oz. konvencionalni tip (18 % spodnji razred, 25 % spodnji srednji razred, 25 % srednji razred, 32 % zgornji srednji razred). Bistveno večje deleže pripadnikov spodnjega razreda (60 %) najdemo v obeh domačijskih tipih. Pri domačijskem tipu so deleži pripadnikov spodnjega srednjega razreda 21 %, srednjega razreda 14 % in zgornjega srednjega razreda 5 %. Podobno sestavo ima pasivni domačijski tip. Komercialni tip ima še najbolj mešano sestavo s 45 % pripadnikov spodnjega razreda, 16 % spodnjega srednjega razreda, 23 % srednjega razreda in 17 % zgornjega srednjega razreda (Graf 6.3).

Graf 6.3: Sestava kulturnih tipov po poklicnih razredih ESeC, v % (n = 314)

Za boljšo ilustracijo smo preverili še nekatere druge značilnosti vzorca, ki se nanašajo predvsem na značilnosti stanovanja respondentov. 48 % respondentov živi v hiši, od tega 30 % v hiši z vrtom v naselju, 10 % v hiši na samem in 8 % v vrstni hiši. Med osebami, ki živijo v hiši, jih 37 odstotkov živi v celotni hiši, 11 % pa v stanovanju v družinski hiši z ločenim vhodom. 52 % respondentov živi v večstanovanjski zgradbi, od tega 20 % v stanovanjski zgradbi z do 20 stanovanji, 19 % v bloku z več kot 20 stanovanji in 12 % v bloku z več kot 50 stanovanji. Med njimi 47 % anketirancev živi v eno- ali večsobnem stanovanju, 5 % pa v garsonjeri (Tabela 6.3).

Tabela 6.3: Zastopanost vzorca glede na tip zgradbe in tip stanovanja

Tip zgradbe, kjer živi anketiranec (n = 400) (%)		V kakšnem tipu stanovanja živite? (n=409) (%)	
hiša z vrtom v naselju	29,95	eno- ali večsobno stanovanje	46,79
hiša na samem	10,18	družinska hiša	37,11
vrstna hiša	7,6	stanovanje v družinski hiši z ločenim vhodom	10,59
stan. zgradba z do 20 stanovanji	19,9	garsonjera	4,51
blok z več kot 20 stanovanji	19,47		
blok z več kot 50 stanovanji	12,47		
drugo	0,43	drugo	1,01
Skupaj	100	Skupaj	100

Skoraj dve tretjini (64 %) anketirancev je lastnikov ali solastnikov stanovanja, v katerem so stalno prijavljeni. 20 % anketirancev je prijavljenih v stanovanju, katerega lastniki so sorodniki

ali partner/-ica. 11 % anketirancev je podnajemnikov, 5 % pa jih ima v najemu kadrovske oz. neprofitno stanovanje (Tabela 6.4). Kljub temu, da je bilo vprašanje o stanovanjskem statusu v obeh raziskavah zastavljeno nekoliko drugače, primerjava skupnih deležev najemnikov (tržnega, neprofitnega in službenega stanovanja) v raziskavah *Kultura in razred (2011)* in *Stanovanjska anketa 2005*, iz katere sta izhajali Filipović in Mandić (2007), kaže, da je delež najemnikov v Ljubljani v tem času ostal precej isti. Na prvi pogled je delež lastnikov oz. solastnikov v raziskavi precej nižji kot l. 2005, vendar se je delež lastnikov zmanjšal zgolj na račun večjega deleža anketirancev, ki živijo v stanovanju, katerega lastniki so sorodniki oz. partner/-ka (Tabela 6.4).

Tabela 6.4: Primerjava stanovanjskega statusa anketirancev za l. 2011 in 2005

2011: Stanovanje oz. bivališče, v katerem ste stalno prijavljeni ... (n = 408) (%)*		2005: Stanovanja po tipu stanovanjske oskrbe in lastništvu (n = 644) (%)**	
ste lastnik ali solastnik	63,77	lastnik, solastnik	78,1
lastniki so sorodniki (mama, oče ...) ali partner/-ica	20,26	uporabnik, ki ne plačuje najemnine	7
ste podnajemnik	10,88	najemnik tržnega/službenega stanovanja	10,7
imate v najemu (recimo neprofitno, kadrovske stanovanje)	4,61	najemnik neprofitnega stanovanja	3,9
drugo	0,47	drugo	0,3
Skupaj	100	Skupaj	100

* Luthar in drugi (2011), lasten izračun.

** Filipović in Mandić (2007, 58).

6.4 Rezultati

V nadaljevanju predstavljamo rezultate sekundarne analize kvantitativnih podatkov, ki jih pojasnjujemo v navezavi na obstoječo literaturo.

H1: Bivanjske preference prebivalcev Ljubljane se razlikujejo glede na usmeritev njihovega kulturnega kapitala.

Kruskal-Wallisov H test je pokazal, da med kulturnimi tipi verjetno obstajajo razlike glede stališč o mestih in bivanju v njih za vse tri opazovane trditve. Stališča v odgovorih na trditev »Slovenija je pretirano podeželska dežela, zato bi bilo koristno in vznemirljivo, če bi imeli kakšno res veliko mesto« (b1) se med kulturnimi tipi razlikujejo ($H = 20,587$, $df = 4$, $p < 0,001$),

pri čemer povprečje rangov za elito A znaša 185,17, za domačijski tip 180,13, za pasivni domačijski tip 180,30, za elito B 192,46 in za komercialni tip 244,75. Podobno lahko trdimo tudi za trditev »Dobro je, da v Sloveniji ni tako velikih mest kot drugje v tujini, ker bi bili ljudje tako še bolj odtujeni drug od drugega« (b3). Stališča kulturnih tipov se razlikujejo ($H = 33,795$, $df = 4$, $p < 0,001$), povprečje rangov pa znaša 172,56 za elito A, 243,75 za domačijski tip, 210,77 za pasivni domačijski tip, 194,28 za elito B in 167,27 za komercialni tip. Kruskal-Wallisov H test je pokazal, da se razlikujejo tudi stališča kulturnih tipov glede trditve »Velika mesta so zanimiva za občasne obiske, ne pa da bi tam človek stalno živel« (c) ($H = 33,795$, $df = 4$, $p < 0,001$). Najnižje povprečje rangov ima v tem primeru elita A (158,74), sledijo komercialni tip (162,90), elita B (214,82), pasivni domačijski tip (219,13), najvišje povprečje rangov pa ima domačijski tip (235,67). V vseh zgornjih primerih višje povprečje rangov pomeni večjo stopnjo strinjanja s trditvijo (Tabela 6.5).

Rezultati statističnih testov torej kažejo, da lahko trdimo, da med kulturnimi tipi najverjetneje obstajajo razlike glede treh stališč, ki se nanašajo na preference do mest. Razliko, ki smo jo zaznali, lahko interpretiramo tudi kot empirični indic za obstoj prourbanih in protiurbanih ideologij (kot jih imenujeta Uršič in Hočevar (2007, 120)) na območju Ljubljane. Na podlagi teh ugotovitev lahko H1 potrdimo. Poleg tega zgornji rezultati kažejo, da slovenska »skupna kultura«, ki prevladujoče podpira domačijske, protiurbane vrednote (Uršič 2015), morda vendarle ni tako enotna, kot so to kazale predhodne študije (npr. Uršič in Hočevar 2005).

Tabela 6.5: Povprečja rangov kulturnih tipov za izbrane trditve o mestih

		N	Povprečje rangov
Slovenija je pretirano podeželska dežela, zato bi bilo koristno in vznemirljivo, če bi imeli kakšno res veliko mesto.	Elita A oz. intelektualno-urbani tip	78	185,17
	Domačijski tip	105	180,13
	Pasivni domačijski tip	49	180,30
	Elita B oz. konvencionalni tip	77	192,46
	Komercialni tip	85	244,75
	Skupaj	394	
Velika mesta so zanimiva za občasne obiske, ne pa	Elita A oz. intelektualno-urbani tip	80	158,74
	Domačijski tip	104	235,67

da bi tam človek stalno živel.	Pasivni domačijski tip	50	219,13
	Elita B oz. konvencionalni tip	78	214,82
	Komercialni tip	84	162,90
	Skupaj	396	
Dobro je, da v Sloveniji ni tako velikih mest kot drugje v tujini, ker bi bili ljudje tako še bolj odtujeni drug od drugega.	Elita A oz. intelektualno-urbani tip	78	172,56
	Domačijski tip	106	243,75
	Pasivni domačijski tip	50	210,77
	Elita B oz. konvencionalni tip	79	194,28
	Komercialni tip	85	167,27
	Skupaj	398	

H2: Bivanjske preference prebivalcev Ljubljane se bolj razlikujejo glede na kulturne tipe kot pa glede na poklicne razrede.

Po enakem postopku kot pri H1 smo preverili, ali razlike v bivanjskih preferencah, ki so jih pokazali Kruskal-Wallisovi H testi med kulturnimi tipi, obstajajo tudi, če vzorec razdelimo na drugačne skupine, in sicer na poklicne razrede po lestvici ESeC, kot je to storil Uršič (2015). Rezultat testa ($H = 2,519$, $df = 3$, $p = 0,472$) kaže, da za trditev »Slovenija je pretirano podeželska dežela, zato bi bilo koristno in vznemirljivo, če bi imeli kakšno res veliko mesto« ni mogoče ugotoviti razlik med poklicnimi razredi. Povprečja rangov pri tej trditvi znašajo 153,11 za spodnji razred, 157,29 za spodnji srednji razred, 149,80 za srednji razred in 135,59 za zgornji srednji razred. Razlik ni mogoče ugotoviti niti za trditev »Dobro je, da v Sloveniji ni tako velikih mest kot drugje v tujini, ker bi bili ljudje tako še bolj odtujeni drug od drugega« ($H = 1,158$, $df = 3$, $p = 0,763$). Povprečja rangov tu znašajo 155,83 za spodnji, 154,37 za spodnji srednji, 144,33 za srednji in 145,30 za zgornji srednji razred. Podobno je s trditvijo »Velika mesta so zanimiva za občasne obiske, ne pa da bi tam človek stalno živel« (c). Z uporabljeno statistično metodo ni mogoče ugotoviti razlik med poklicnimi razredi ($H = 7,392$, $df = 3$, $p = 0,060$). Povprečje rangov za spodnji razred znaša 165,95, za spodnji srednji razred 144,46, za srednji razred 150,15, za zgornji srednji razred pa 131,43 (Tabela 6.6).

Opravljeni Kruskal-Wallisovi H testi, pri katerih je p-vrednost višja od 0,05, kažejo, da razlik med poklicnimi razredi ni mogoče ugotoviti za nobeno od treh testiranih trditev. Z istimi statističnimi testi smo pri preverjanju H1 pokazali, da med kulturnimi tipi najverjetneje

obstajajo razlike glede stališč, ki se nanašajo na preference do življenja v mestu. Pozitivni rezultati statističnih testov za kulturne tipe in negativni za poklicne razrede kažejo, da glede bivanjskih preferenc najverjetneje obstajajo večje razlike med kulturnimi tipi kot med poklicnimi razredi, zato lahko H2 potrdimo. Pri interpretaciji tega rezultata je pomembno še enkrat opozoriti, da kulturni tip in poklicni razred ne tvorita dveh distinktivnih skupin znotraj vzorca, temveč gre za dva različna načina skupinjenja posameznikov, ki sestavljajo isti vzorec. Kot poudarja Luthar (2014b), se različne dimenzije družbene stratifikacije vzajemno dopolnjujejo pri oblikovanju družbene pozicije posameznikov. Tudi graf 6.3 kaže, da so v primeru našega vzorca poklicni razredi in kulturni tipi povezani. Kljub temu pa potrditev H2 kaže na to, da klasični sociološki razred ni edina sila, ki usmerja posameznikove odločitve. Bivanjske preference, ki se kažejo v odnosu do mest, usmerjata tudi kulturni kapital in z njim povezan življenjski slog. Razlikovanje med urbanim in suburbanim ali ruralnim življenjskim slogom je namreč povezano tako z razlikami v ekonomskem kot kulturnem statusu (Pisman 2011, 4).

Tabela 6.6: Povprečja rangov poklicnih razredov ESeC za izbrane trditve o mestih

		N	Povprečje rangov
p1e/ Slovenija je pretirano podeželska dežela, zato bi bilo koristno in vznemirljivo, če bi imeli kakšno res veliko mesto.	Spodnji razred	112	153,11
	Spodnji srednji razred	60	157,29
	Srednji razred	62	149,80
	Zgornji srednji razred	64	135,59
	Skupaj	298	
p1f/ Velika mesta so zanimiva za občasne obiske, ne pa da bi tam človek stalno živel.	Spodnji razred	114	165,95
	Spodnji srednji razred	61	144,46
	Srednji razred	62	150,15
	Zgornji srednji razred	64	131,43
	Skupaj	301	
p1i/ Dobro je, da v Sloveniji ni tako velikih mest kot drugje v tujini, ker bi bili ljudje tako še bolj odtujeni drug od drugega.	Spodnji razred	116	155,83
	Spodnji srednji razred	61	154,37
	Srednji razred	61	144,33
	Zgornji srednji razred	63	145,30
	Skupaj	301	

H3: Bivanju v mestu so najbolj naklonjeni posamezniki s kozmopolitsko usmeritvijo kulturnega kapitala.

Prvi del testiranja H3 je obsegal analizo odgovorov o preferiranem tipu naselja. Izkaže se, da so večja mesta preferiran tip naselja za 50,7 % predstavnikov elite A, 37,8 % predstavnikov komercialnega tipa, 25,4 % elite B, 24,7 % predstavnikov domačijskega tipa in 22 % predstavnikov pasivnega domačijskega tipa (Tabela 6.7). Rezultati so skladni z našimi predvidevanji: elita A oz. intelektualno-urbani kulturni tip v resnici bolj preferira življenje v večjem mestu kot drugi kulturni tipi. Prvi del H3 lahko zato potrdimo.

Tabela 6.7: Preferiran tip naselja glede na kulturni tip (frekvence in %)

Kje bi najraje žveli, če bi sami izbirali?	Elita A		Domačijski tip		Pasivni domačijski tip		Elita B		Komerčni tip		Skupaj	
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
Na samem, zunaj naselja.	4	5,5	9	9,7	3	7,3	7	9,9	7	8,5	30	8,3
V majhn.i vasici	10	13,7	29	31,2	10	24,4	10	14,1	11	13,4	70	19,4
V večji vasi.	5	6,8	11	11,8	6	14,6	9	12,7	12	14,6	43	11,9
V manjšem mestu.	17	23,3	21	22,6	13	31,7	27	38,0	21	25,6	99	27,5
V večjem mestu.	37	50,7	23	24,7	9	22,0	18	25,4	31	37,8	118	32,8
Skupaj	73	100	93	100	41	100	71	100	82	100	360	100

V drugem delu preverjanja H3 smo primerjali povprečne vrednosti odgovorov, ki so jih kulturni tipi podali za trditve, ki se nanašajo na življenje v starem mestnem jedru, na mesta v Sloveniji, na občutek varnosti v Ljubljani in na življenje v »velikih mestih«. Primerjava pokaže, da ima elita A oz. intelektualno-urbani tip najnižje stopnje strinjanja z vsemi trditvami, ki bivanje v mestu prikazujejo v negativni luči: najmanj se strinjajo, da je bivanje v mestu primerno zgolj za tiste, ki si ne morejo zagotoviti kaj boljšega (1,57), da so velika mesta primerna le za obiske, ne pa za bivanje (2,87), da je Ljubljana preveliko mesto, da bi se človek počutil varnega (1,86) in da je odsotnost velikih mest v Sloveniji dobrodošla (3,16 – enako kot komercialni tip). Ti rezultati se ujemajo s predpostavkami, na katerih smo utemljili hipotezo, zato lahko drugi del H3 potrdimo. Primerjava povprečnih odgovorov kulturnih tipov kaže tudi,

da se z vsemi zgornjimi trditvami v največji meri strinjajo predstavniki domačijskega kulturnega tipa, tj. tipa z najmanj kulturnega kapitala (Tabela 6.8).

Za trditev »Slovenija je pretirano podeželska dežela, zato bi bilo koristno in vznemirljivo, če bi imeli kakšno res veliko mesto« smo predvidevali, da bo elita A izrazila najvišjo stopnjo strinjanja. Tega ne moremo potrditi, saj povprečna stopnja strinjanja za elito A znaša 2,24 in je tako blizu odgovorom domačijskega tipa (2,24), pasivnega domačijskega tipa (2,22) in elite B (2,30). S trditvijo se najbolj strinjajo anketiranci, ki jih uvrščamo v komercialni tip (2,88) (Tabela 6.8). Tretjega dela H3 torej ne moremo potrditi.

Tabela 6.8: Povprečno strinjanje z izbranimi trditvami glede na kulturne tipe (1 = ne strinjam se, 5 = popolnoma se strinjam)

	Prebivanje v starem mestnem jedru je primerno za tiste, ki si ne morejo zagotoviti kaj boljšega.	Velika mesta so zanimiva za občasne obiske, ne pa da bi tam človek stalno živel.	Že Ljubljana je preveliko mesto, da bi se človek počutil varnega.	Dobro je, da v Sloveniji ni tako velikih mest kot drugje v tujini, ker bi bili ljudje tako še bolj odtujeni drug od drugega.	Slovenija je pretirano podeželska dežela, zato bi bilo koristno in vznemirljivo, če bi imeli kakšno res veliko mesto.
Elita A	1,57	2,87	1,86	3,16	2,24
Domačijski tip	2,19	3,78	2,83	3,89	2,24
Pasivno domačijski tip	2,06	3,58	2,60	3,55	2,22
Elita B	1,78	3,57	2,31	3,40	2,30
Komercialni tip	1,85	3,00	2,29	3,16	2,88
Skupaj	1,89	3,36	2,38	3,45	2,39

Predpostavili smo, da bodo odgovori elite A, ki poseduje največ kulturnega kapitala, kazali največjo preferenco do bivanja v mestih. Izkazalo se je, da so bile naše predpostavke večinoma pravilne: polovica vseh anketirancev iz elite A bi kot preferiran tip naselja izbrala večje mesto, v povprečju pa se ta kulturni tip manj od vseh ostalih strinja z izjavami, ki negativno vrednotijo bivanje v starem mestnem jedru, bivanje v velikih mestih in občutek varnosti v slovenskem glavnem mestu. Presenetljiva je le povprečna vrednost strinjanja elite A s trditvijo »Slovenija je pretirano podeželska dežela, zato bi bilo koristno in vznemirljivo, če bi imeli kakšno res veliko mesto«, saj gre za edino trditev, pri kateri imata kulturna tipa na obeh koncih kontinuuma (elita A in domačijski tip) enako stopnjo strinjanja. Za to odstopanje od

pričakovane vrednosti lahko ponudimo dve razlagi. Morda se elita A z izjavo ne strinja prav zato, ker pozitivno vrednoti (svojo lastno) urbanost in življenje v mestu, in ocenjuje, da Slovenija vendarle ni pretirano podeželska. Druga možna razlaga je metodološke narave, saj je sama formulacija trditve morda preveč zapletena. Možno je, da se respondenti strinjajo s prvim delom trditve («Slovenija je pretirano podeželska dežela») in se ne strinjajo s koristnostjo velikega mesta in obratno.

Kljub temu, da H3 ne moremo potrditi v celoti, rezultati kažejo, da tudi Ljubljano naseljuje skupina prebivalcev, katerih bivanjske preference so naklonjene mestom. To se ujema z raziskavami, ki so jih v manjših evropskih mestih opravili Karsten (2007) ter Kährlik in drugi (2016). Mestom so tudi v Ljubljani najbolj naklonjeni posamezniki z največ kulturnega kapitala, saj ti predstavljajo, kot ugotavljata Savage in Hanquinet (2013), osrednje lokacije za kulturno potrošnjo in razkazovanje dobrin ter delujejo kot pomembni označevalci identitete. Dejstvo, da se domačijski kulturni tip v povprečju najbolj strinja z vsemi trditvami, ki negativno obravnavajo urbanost, pa kaže, da se v Ljubljani ključna kulturna prelomnica, ki jo Luthar (2014b) zariše med domačijsko kulturo, ki izraža lokalizem in antikozmopolitizem, ter »visoko« oz. urbano popularno kulturo z internacionalnimi, kozmopolitskimi kulturnimi preferencami, precej dobesedno preslikuje tudi na bivanjske preference. Pri tem posamezniki s kozmopolitskim okusom bolj preferirajo bivanje v mestih, posamezniki z lokalističnim, antikozmopolitskim kulturnim miljejem pa bivanje v vaseh in drugih manjših naseljih.

H4: *Znotraj srednjega razreda v Ljubljani je možno identificirati dve skupini: eno s suburbanimi in drugo z urbanimi bivanjskimi preferencami.*

Da bi potrdili oz. ovrgli prvi del H4, smo preverili, ali obstajajo razlike v stališčih do mest in življenja v urbanem okolju med, kot ju poimenuje Luthar (2014b), dvema frakcijama srednjega razreda: elito A oz. intelektualno-urbanim tipom in elito B oz. konvencionalnim tipom. Ker smo pri testiranju H1 iskali razlike med vsemi petimi kulturnimi tipi, smo s Kruskal-Wallisovimi H testi ugotovili zgolj, da med njimi verjetno obstajajo razlike glede bivanjskih preferenc, na podlagi opravljenega statističnega testa pa ne moremo nič povedati o naravi teh razlik. V primeru H4 smo zato primerjali dve skupini, ki imata največ izobrazbenega in kulturnega kapitala ter imata največji delež respondentov, ki spadajo v zgornje razrede po lestvici ESeC.

Strinjanje s trditvijo »Prebivanje v starems mestnem jedru je primerno za tiste, ki si ne morejo zagotoviti kaj boljšega« se med elito A in elito B najverjetneje razlikuje ($U = 2415,500$, $p = 0,039$), pri čemer povprečje rangov za elito A znaša 70,21, za elito B pa 83,53. Še bolj verjetno se stališča obeh elit razlikujejo tudi pri trditvi »Velika mesta so zanimiva za občasne obiske, ne pa da bi tam človek stalno živel« ($U = 2194,000$, $p = 0,001$), kjer povprečje rangov za elito A znaša 67,93, za elito B pa 91,37. Razlik med elitama pa z uporabljenim testom ni bilo možno zaznati za trditev »Slovenija je pretirano podeželska dežela, zato bi bilo koristno in vznemirljivo, če bi imeli kakšno res veliko mesto« ($U = 2887,000$, $p = 0,666$). Tu povprečje rangov za elito A znaša 76,51, za elito B pa 79,51. Razlik test ni zaznal niti pri drugi izjavi, ki se nanaša na mesta v Sloveniji, »Dobro je, da v Sloveniji ni tako velikih mest kot drugje v tujini, ker bi bili ljudje tako še bolj odtujeni drug od drugega« ($H = 2770,000$, $p = 0,261$). Povprečje rangov za elito A tu znaša 75,01, za elito B pa 82,94 (Tabela 6.9).

Rezultati opravljenih statističnih testov kažejo, da prvega dela H4 ne moremo potrditi, saj se razlika med elito A oz. intelektualno-urbanim kulturnim tipom in elito B oz. konvencionalnim tipom kaže zgolj pri dveh od štirih testiranih trditvah. Pri tem je zanimivo, da najverjetnejša razlika med skupinama obstaja v odnosu do bivanja v »velikih mestih«, nekoliko manjša glede bivanja v starems mestnem jedru, razlike pa ni možno ugotoviti za obe trditvi, ki se nanašata na koristnost/vznemirljivost/škodljivost velikih mest v Sloveniji, po drugi strani pa imata precej kompleksno stavčno formulacijo, ki morda dopušča različne interpretacije.

Tabela 6.9: povprečje rangov elite A in elite B za izbrane trditve

		N	Povprečje rangov	Vsota rangov
Prebivanje v starems mestnem jedru je primerno za tiste, ki si ne morejo zagotoviti kaj boljšega.	Elita A	75	70,21	5265,50
	Elita B	78	83,53	6515,50
	Skupaj	153		
p1e/ Slovenija je pretirano podeželska dežela, zato bi bilo koristno in vznemirljivo, če bi imeli kakšno res veliko mesto.	Elita A	78	76,51	5968,00
	Elita B	77	79,51	6122,00
	Skupaj	155		
	Elita A	80	67,93	5434,00

p1f/ Velika mesta so zanimiva za občasne obiske, ne pa da bi tam človek stalno živel.	Elita B	78	91,37	7127,00
	Skupaj	158		
p1i/Dobro je, da v Sloveniji ni tako velikih mest kot drugje v tujini, ker bi bili ljudje tako še bolj odtujeni drug od drugega.	Elita A	78	75,01	5851,00
	Elita B	79	82,94	6552,00
	Skupaj	157		

Drugi del preverjanja H4 je obsegal analizo vprašanja o preferiranem tipu naselja, pri čemer smo razlike med elito A in elito B iskali s Pearsonovim hi-kvadratom. Rezultat testa kaže, da se preference glede tipa naselja najverjetneje razlikujejo ($\chi^2 = 10,772^{24}$, $df = 4$, $p = 0,029$). Največji del, 50,7 % respondentov, ki spada v elito A oz. intelektualno-urbani tip, je kot preferiran tip naselja izbral večje mesto. Ta tip naselja preferira 25,4 % respondentov elite B oz. konvencionalnega tipa. Pri drugih, manjših tipih naselja so razmerja obrnjena: v manjšem mestu bi bivalo 23,3 % respondentov elite A in 38 % elite B, v večji vasi 6,8 % elite A in 12,7 % elite B. Preferenca do življenja v manjši vasici je med kulturnima tipoma podobno izražena: tam bi živelo 13,7 % elite A in 14,1 % elite B. Življenje na samem, izven naselja, bi izbralo 5,5 % elite A in 9,9 % elite B (Tabela 6.10).

Iz rezultata testa hi-kvadrat lahko sklepamo, da sta si elita A oz. intelektualno-urbani tip in elita B oz. konvencionalni tip dovolj različni, da je razlika med njunimi bivanjskimi preferencami vredna naše pozornosti. Iz porazdelitve odgovorov obeh tipov pa je možno razbrati, da življenje v večjem mestu bistveno bolj preferira elita A. Po drugi strani elita B bolj preferira bivanje v manjših mestih in večjih vaseh, tj. tipih naselja, ki so vsaj v slovenskem kontekstu precej močno povezani s suburbanim življenjskim slogom. Zato lahko drugi del H4 potrdimo.

Tabela 6.10: Preferiran tip naselja za elito A in B (frekvence in %)

Kje bi najraje živeli, če bi sami izbirali?	Elita A oz. intelektualno-urbani tip		Elita B oz. konvencionalni tip		Skupaj	
	F	%	F	%	F	%
Na samem, zunaj naselja.	4	5,5	7	9,9	11	7,6
V majhni vasici.	10	13,7	10	14,1	20	13,9
V večji vasi.	5	6,8	9	12,7	14	9,7

²⁴ 0 kvadratov (0,0 %) ima pričakovano vrednost manj kot 5. Najmanjša pričakovana vrednost je 5,42.

V manjšem mestu.	17	23,3	27	38,0	44	30,6
V večjem mestu.	37	50,7	18	25,4	55	38,2
Skupaj	73	100,0	71	100,0	144	100,0

Hipoteze H4 ne moremo potrditi, saj med elito A oz. intelektualno-urbanim tipom in elito B oz. konvencionalnim tipom ne obstaja zadostna razlika glede stališč do mest v Sloveniji. Rezultati kljub temu kažejo, da sta si oba kulturna tipa srednjega razreda na področju bivanjskih preferenc, ki odražajo razliko med urbanim in suburbanim življenjskim slogom, različna. Prav pri vprašanih, ki se najbolj neposredno dotikajo življenja v večjih mestih, so bile razlike v odgovorih med kulturnima tipoma največje. Tudi v Ljubljani so preference dela srednjega razreda, ki poseduje največ kulturnega kapitala (elite A), bolj naklonjene mestom, del srednjega sloja z manj kulturnega kapitala (elite B) pa je do bivanja v večjih mestih precej bolj zadržan in jasneje izraža »protiurbane vrednote« (Uršič 2015). Ta ugotovitev je skladna s študijami večjih evropskih mest (glej npr. Boterman 2012) in kaže na to, da imata distribucija in kroženje kulturnega kapitala vpliv tudi na usodo Ljubljane. Čeprav so razlike med urbanim in suburbanim življenjskim slogom v Ljubljani morda manjše kot v večjih evropskih mestih, se te utegnejo povečati, če se bo nadaljevala postopna segregacija mesta, ki jo usmerjajo tokovi suburbanizacije ter gentrifikacije in reurbanizacije (Rebernik 2013, 23). Prav v eliti A oz. intelektualno-urbanem kulturnem tipu lahko namreč prepoznamo »novi srednji razred« z urbanimi kozmopolitskimi kulturnimi preferencami (kot jih imenujeta Savage in Hanquinet 2013), ki bo najverjetneje poganjal gentrifikacijo določenih ljubljanskih sosesk.

6.5 Omejitve raziskave

Kljub temu, da smo se raziskave lotili z veliko pazljivostjo, moramo vendarle prepoznati omejitve izbranega raziskovalnega pristopa.

Prva omejitev se nanaša na izvirne podatke, ki so bili zbrani v letih 2010 in 2011 in so torej v času pisanja naloge nekoliko zastareli. Predpostavljamo, da se razlike v življenjskem slogu prebivalcev Ljubljane v zadnjih letih krepijo, zato je možno, da bi raziskava, opravljena l. 2017, pokazala še bolj izrazite razlike glede bivanjskih preferenc različnih kulturnih tipov.

Naslednjo omejitev predstavlja raziskovanje kulturnega kapitala z metodo anketnih vprašalnikov, s pomočjo katerih so bili pridobljeni primarni podatki, iz katerih izhajamo. Takšno kvantitativno raziskovanje omejuje dejstvo, da mora biti okus nujno zreduciran na kategorije, kot so vedeti/ne vedeti, poznati/ne poznati, imeti rad/ne imeti rad, imeti/ne imeti, početi/ne početi (Luthar 2014b, 77). Tako dobljeni podatki nam tako ne morejo dati vpogleda v subjektivne, hermenevtske vidike okusa (prav tam). Da sociološko raziskovanje ni izvzeto iz razmerij moči v družbi, pa je opozoril Bourdieu, ki je v prvi raziskavi o kulturnem kapitalu tudi sam uporabil anketni vprašalnik in statistične metode analize. Po njegovem mnenju je vprašalnik sestavljen podobno kot šolski test, ki meri odgovore le glede na priznano, absolutno normo, zaradi česar statistično raziskovanje morda ne bo zaznalo pomena dispozicije in odnosa do sveta, ki se v njem izraža, za različne razrede (Bourdieu 2012, 240).

Sekundarne analize kot metode znanstvenega raziskovanja imajo nekaj omejitev, ki jih je treba nasloviti. Neuman (2014, 384–385) kot eno od nevarnosti sekundarne analize navaja neprimernost podatkov za raziskovalno vprašanje, npr. na ravni merskih enot, časa in kraja zbiranja podatkov, obravnavane teme itd. Raziskave bivanjskih preferenc za mersko enoto večinoma postavljajo gospodinjstvo, osnovna enota v raziskavi Kultura in razred pa so posamezniki. Posledično je naše ugotovitve težje primerjati s podobnimi študijami (npr. s Haase in drugi 2010), vendar smo se na podlagi pomanjkanja kakršnih koli drugih podatkov o bivanjskih preferencah prebivalcev Ljubljane in na podlagi tradicije slovenskega raziskovanja bivanjskih preferenc v javnomnenjskih anketah med posamezniki (Hočevar in drugi 2004) odločili, da je kompromis sprejemljiv.

Zadnja in morda največja pomanjkljivost pričujoče raziskave je prav tako metodološka. Kot opozarja Neuman (2014, 385–386), je ena od tipičnih nevarnosti sekundarne statistične analize (in – po našem mnenju – tudi primarne) pretirano podrobno navajanje statističnih podatkov, ki bralcu podajo lažno podobo znanstvene rigoroznosti. Težava nastane, ko so podrobnosti v statističnih podatkih interpretirane kot izredno pomembne, čeprav za to ni nobenega zagotovila. Da bi dokazali, da kulturni kapital *vpliva* na bivanjske preference, bi potrebovali kompleksen raziskovalni model, na podlagi katerega bi lahko definirali številne kontrolne spremenljivke in šele nato preverili, kakšen je dejanski vpliv kulturnega kapitala (primer takšnega modela je prestavil Boterman 2012). Da bi to pomanjkljivost vsaj nekoliko omilili, se sklicujemo na

študijo, ki jo je opravila Luthar (2014b) in v kateri so številne značilnosti, ki bi sicer predstavljale kontrolne spremenljivke, kulturnim tipom že pripisane. Na ta način smo (dokaj nerigorozno) pridobili precej dobro sliko o skupinah ljudi, ki predstavljajo izhodišče naše raziskave. Da bi se izognili pretiranemu in, kot smo pokazali, ne nujno utemeljenemu sklicevanju na rezultate statističnih testov, pa smo se držali pravila, da se izogibamo besedni zvezi »statistično značilno« za rezultate p-vrednosti pod 0,05, in rajši govorili o tem, da med kulturnimi tipi »verjetno« obstajajo razlike.

Številne zgornje omejitve bi bilo moč odpraviti, če bi nam čas in denar dopuščala triangulacijo raziskovalnih metod in bi lahko analizo dopolnili z zbiranjem kvalitativnih podatkov ali pa vprašalnik ponovili kot longitudinalno študijo. Kot kažejo predvsem študije, ki jih je opravil Bridge (2006a in 2006b), kvalitativne metode raziskovanja kulturnega kapitala in bivanjskih preferenc prinašajo zanimive rezultate, podobno je tudi s kvalitativnimi raziskavami urbanega srednjega sloja, kakršna je npr. študija, ki jo je opravila Karsten (2007).

7 SKLEP IN DISKUSIJA

V nalogi smo predstavili, kaj je kulturni kapital in kako je povezan z bivanjskimi preferencami prebivalcev mest. Raziskovali smo, ali in kako se razlikujejo preference do bivanja v mestu med petimi kulturnimi tipi, ki predstavljajo pet skupin z različno količino in usmeritvijo kulturnega kapitala. Rezultati sekundarne analize podatkov, pridobljenih v raziskavi *Kultura in razred* (2011), kažejo, da se bivanjske preference različnih kulturnih tipov v Ljubljani razlikujejo, s čimer smo potrdili prvo hipotezo. To lahko razumemo kot empirični indic za obstoj pro- in proturbanih ideologij, ki kaže na možnost, da kulturni kapital in z njim povezan življenjski slog tudi v Ljubljani vpliva na to, kje želijo ljudje živeti. Potrdili smo lahko tudi drugo hipotezo, da večje razlike v bivanjskih preferencah nastanejo, če med seboj primerjamo kulturne tipe, kot pa če med seboj primerjamo poklicne razrede. To pomeni, da razredne razlike med prebivalci Ljubljane same po sebi nimajo večjega vpliva na bivanjske preference. Odnos do mest in želja po življenju v njih sta odvisna od različnih dejavnikov in izsledki naše raziskave kažejo, da je kulturni kapital najverjetneje eden od njih. Med kulturnimi tipi največjo naklonjenost mestom in bivanju v njih izkazuje elita A oz. intelektualno-urbani kulturni tip, ki poseduje največ kulturnega kapitala in ki ima tudi najbolj kozmopolitske kulturne preference, kar je skladno s predpostavko tretje hipoteze. Kljub temu, da hipoteze ne moremo potrditi v

celoti, je naklonjenost elite A bivanju v mestu možno dobro razbrati iz obstoječih podatkov. Velja tudi obratna trditev, in sicer, da so bivanju v mestu najmanj naklonjeni posamezniki z domačijskimi, lokalističnimi kulturnimi preferencami, ki jih v našem primeru poseebja domačijski kulturni tip. V celoti ne moremo potrditi niti četrte hipoteze, ki je predpostavila obstoj različnih, urbanih in suburbanih, bivanjskih preferenc med dvema skupinama znotraj srednjega razreda, med elito A oz. intelektualno-urbanim kulturnim tipom in elito B oz. konvencionalnim tipom. Kljub temu pa je treba poudariti, da tako rezultati statističnih testov kot opisna statistika kažejo najbolj jasne razlike med skupinama pri vprašanjih, ki se najbolj neposredno nanašajo na bivanje v mestih. Na podlagi tega lahko upravičeno predvidevamo, da se v Ljubljani kozmopolitske kulturne preference ujemajo z urbani bivanjskimi preferencami, čeprav je ta povezava morda manj izrazita kot v večjih evropskih mestih.

V času ponovnega razcveta evropskih mest pridobiva kulturni kapital vse večjo vlogo pri pojasnjevanju procesov reurbanizacije in gentrifikacije. V nalogi smo pokazali, zakaj mesta danes predstavljajo središčno lokacijo za akumulacijo kulturnega kapitala in kako je v mestih kozmopolitski kulturni kapital konvertibilen v druge oblike kapitala, predvsem v ekonomskega. V nasprotju s tem je večina predhodnih slovenskih raziskav kazala na negativen odnos prebivalcev Slovenije do mest in urbanosti ter na pretežno suburbanizacijske tendence prebivalcev Ljubljane. Izsledki naše raziskave kažejo, da v Ljubljani na področju preferenc do bivanja v mestih najverjetneje obstajajo razlike med skupinami z različnim kulturnim kapitalom. Zdi se, da tudi v Ljubljani največjo afiniteto do bivanja v mestih kaže skupina z najvišjim, kozmopolitsko usmerjenim kulturnim kapitalom, ki je tudi najbolj izobražena in jo pretežno sestavljajo pripadniki najvišjih poklicnih razredov. Ta ugotovitev je lahko vzpodbudna novica za prostorske načrtovalce, mestne upravljalce in sociologe, ki prepoznavajo pozitivne aspekte urbanega bivanja, pa naj bo to zaradi okolju prijazne, zgoščene poselitve, višjih davkov ali pa večje heterogenosti in tolerantnosti, ki jo prinaša bivanje v mestih. Kljub temu pa se je treba spomniti, da sta Prieur in Savage (2013) opozorila, da je kulturni kapital za analizo sodobnih družb uporaben zgolj, če ga razumemo kot del procesa stratifikacije, kulturni vir pa lahko razumemo kot kulturni kapital, ko ga lahko povežemo z legitimnostjo, konvertibilnostjo v druge oblike kapitala in družbeno močjo. Ob rastočih cenah nepremičnin, koncentraciji dobrih šol in visoko plačanih delovnih mest, prenovi majhnega, a dragocenega historičnega stanovanjskega sklada ter vse večji vpetosti Ljubljane v globalne tokove turizma in investicij je možno preferenco (kulturne) elite do bivanja v mestu razumeti

tudi kot mehanizem za ohranjanje družbene moči. Tudi mesto samo namreč lahko deluje kot resurs za tiste skupine, ki znajo tu vnovčiti in akumulirati različne oblike kapitala.

Pričujoča naloga je ena prvih slovenskih študij, ki se eksplicitno ukvarja s tematiko kulture pri obravnavi bivanjske problematike. Celo konzervativna interpretacija rezultatov raziskave kaže, da je povezava med kulturnim kapitalom in bivanjskimi preferencami zanimiva in vredna, da se jo raziskuje tudi v prihodnje, bodisi s prefinjenimi statističnimi metodami in modeli bodisi z longitudinalnimi študijami bivanjskih preferenc in stanovanjske mobilnosti ter kvalitativnimi raziskavami, ki bi bolje osvetlile razloge za preference. Zato so naše ugotovitve zanimive za slovensko kulturno sociologijo in kulturologijo, a tudi za klasično urbano sociologijo in stanovanjske študije. V času pospešene stratifikacije slovenske družbe in prostorske segregacije Ljubljane je ključno, da nove raziskave bivanjskih preferenc upoštevajo tudi kulturni aspekt stratifikacije urbanih prebivalcev, ki bo v prihodnje vse bolj pomemben.

8 LITERATURA

1. Aarø, Thorkild. 2006. Residential Choice from a Lifestyle Perspective. *Housing, Theory and Society* 23 (2): 109–130.
2. Boterman Willem R. 2012. Residential mobility of urban middle classes in the field of parenthood. *Environment and Planning A* 44 (10): 2397–2412.
3. Bourdieu, Pierre. 2002. *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. Cambridge: Harvard University Press.
4. --- 2011. The forms of capital. V *The sociology of economic life* (3. izdaja), ur. Granovetter, Mark S. in Richard Swedberg, 96–111. New York: Perseus Book Group.
5. --- 2012. Družbena kritika razsojanja o okusu. V *Mediji in Občinstva*, ur. Breda Luthar in Dejan Jontes, 205–264. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
6. Bridge, Gary. 2006a. Perspectives on cultural capital and the neighbourhood. *Urban Studies* 43(4): 719–730.
7. --- 2006b. It's not Just a Question of Taste: Gentrification, the Neighbourhood, and Cultural Capital. *Environment and Planning A* 38 (10): 1965–1978.
8. Butler, Tim in Garry Robson. 2003. Negotiating Their Way In: The Middle Classes, Gentrification and the Deployment of Capital in a Globalising Metropolis. *Urban Studies* 40 (9): 1791–1809.

9. Cerar, Aidan. 2015. *Vključevanje prebivalcev v urejanje prostora na lokalni ravni: primer regeneracije izbranih ljubljanskih stanovanjskih sosesk*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
10. Cirman, Andreja in Maša Filipovič Hrast. 2007. Stanovanjske strategije in stanovanjski trg v Ljubljani. *Urbani izziv* 18: 77–85.
11. Colquhoun David. 2014. An investigation of the false discovery rate and the misinterpretation of p-values. *Royal Society Open Science* 1: 140216. Dostopno prek: <http://dx.doi.org/10.1098/rsos.140216> (15. avgust 2017).
13. Ferligoj, Anuška. 1989. *Razvrščanje v skupine: teorija in uporaba v družboslovju*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Raziskovalni inštitut.
14. Filipovič, Maša in Srna Mandič. 2007. Mesto Ljubljana: njegova stanovanja, prebivalstvo in stanovanjske razmere. *Urbani izziv* 18 (1/07): 55–64.
16. Filipovič Hrast, Maša in Karien Dekker. 2009. Old habits die hard? Neighbourhood participation in post-WWII neighbourhoods in Slovenia and the Netherlands. *Cities* 26 (3): 148–157.
17. Florida, Richard. 2003. Cities and the creative class. *City & Community* 2 (1): 3–19.
18. Geodetska uprava Republike Slovenije. 2017. *Poročilo o slovenskem trgu nepremičnin za leto 2016*. Dostopno prek: http://www.e-prostor.gov.si/fileadmin/e tn/Porocila/Letno_porocilo__za_leto_2016.pdf (18. maj 2017).
19. Goldthorpe, John H. 2007. »Cultural kapital«: Some Critical Observations. *Sociologica* 2: 1–23.
20. Haase, Annegret, Katrin Grossmann in Annett Steinführer. 2012. Transitory urbanites: New actors of residential change in Polish and Czech inner cities. *Cities* 29 (5): 318–326.
21. Haase, Annegret, Sigrun Kabisch, Annett Steinführer, Stefan Bouzarovski, Ray Hall in Philip Ogden. 2010. Emergent spaces of reurbanisation: exploring the demographic dimension of inner-city residential change in a European setting. *Population, Space and Place* 16 (5): 443–463.
22. Hočevar, Marjan, Drago Kos, Barbara Verlič, Franc Trček in Matjaž Uršič. 2004. *Vrednote prostora in okolja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Center za prostorsko sociologijo.
23. Holt, Douglas B. 1998. Does Cultural Capital Structure American Consumption?. *Journal of Consumer Research* 25 (1): 1–25.

24. Huber, Florian J. 2011. Sensitive urban renewal or gentrification? The case of the Karmeliterviertel in Vienna. V *Everyday life in the segmented city*, gl. ur. Camilla Perrone. Bingley: Emerald. Dostopno prek: http://www.academia.edu/7441941/Sensitive_Urban_renewal_or_Gentrification_The_Case_of_the_Karmeliterviertel_in_Vienna (20. september 2016)
25. Huning, Sanda in Johannes Novy. 2006. Tourism as an Engine of Neighbourhood Regeneration? Some Remarks Towards a Better Understanding of Urban tourism beyond 'the Beaten Path'. *CMS Working Paper Series*, 06/2006. Center for Metropolitan Studies, Technical University Berlin. Dostopno prek: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.544.6506&rep=rep1&type=pdf> (24. julij 2017).
26. Karsten, Lia. 2007. Housing as a Way of Life: Towards an Understanding of Middle-Class Families' Preference for an Urban Residential Location. *Housing Studies* 22 (1): 83–98.
27. Kährrik, Anneli, Kadri Leetmaa in Tiit Tammaru. 2012. Residential decision-making and satisfaction among new suburbanites in the Tallinn urban region, Estonia. *Cities* 29 (1): 49–58.
28. Kährrik, Anneli, Jana Temelova, Kati Kadarik in Jan Kubeš. 2016. What attracts people to inner city areas? The cases of two post-socialist cities in Estonia and the Czech Republic. *Urban Studies* 53 (2): 355–372.
29. Kovács, Zoltán in Günter Herfert. 2012. Development Pathways of Large Housing Estates in Post-socialist Cities: An International Comparison. *Housing Studies* 27 (3): 324–342.
30. Kovács, Zoltán, Reinhard Wiessner in Romy Zischner. 2012. Urban renewal in the inner city of Budapest: gentrification from a post-socialist perspective. *Urban Studies* 50: 22–38.
31. Kurdija, Slavko. 2014. Metodološko pojasnilo raziskave Kultura in razred. V *Kultura in razred*, ur. Breda Luthar, 243–245. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.
32. Luthar, Breda. 2002. Boj za okus in moralno odličnost: tipologija vrednotnih habitusov. *Družboslovne razprave* 18 (39): 87–108.
33. --- 2012. Popularna kultura in razredne distinkcije v Sloveniji: simbolne meje v egalitarni družbi. *Družboslovne razprave* 28 (71): 13–37.

34. --- 2014a. Kulturne meje in razredni položaji: Ljubljana, Maribor. V *Kultura in razred*, ur. Breda Luthar, 11–28. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.
35. --- 2014b. Kultura kot premoženje: kulturni arhetipi v Sloveniji. V *Kultura in razred*, ur. Breda Luthar, 67–102. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.
36. Luthar, Breda in skupina. 2011. *Kultura in razred*. Datoteka podatkov. Ljubljana: interno gradivo.
37. Mandič, Srna. 1996. Stanovanjska mobilnost in izbira stanovanja: koncepti in nekaj podatkov. *Družboslovne Razprave*. 105-124.
38. --- 2006. Stanovanjske strategije gospodinjstev. V *17. tradicionalni posvet Poslovanje z nepremičninami: Zbornik referatov*, ur. Anton Kožar, 90–96. Ljubljana: GZS - Gospodarska zbornica Slovenije.
39. Ministrstvo za infrastrukturo in prostor. 2012. *Stanovanjska problematika v Republiki Sloveniji: Spremljajoče gradivo k osnutku Nacionalnega stanovanjskega programa 2013 – 2022*. Dostopno prek: http://www.stat.si/StatWeb/doc/sosvet/Sosvet_25/Sos25_s1900-2013.pdf (21. julij 2017).
40. Neuman, W. Lawrence. 2014. *Social research methods: qualitative and quantitative approaches*. Boston: Pearson.
41. Oblak Črnič, Tanja. 2012. Razredne distinkcije in kultura v Sloveniji. *Družboslovne Razprave* 28: 7–9.
42. Pacione, Michael. 2009. *Urban geography: A global perspective*. London: Routledge.
43. Pisman, Ann, Georges Allaert in Piet Lombaerde. 2011. Urban and suburban lifestyles and residential preferences in a highly urbanized society. *Belgeo* 1-2. Dostopno prek: <http://belgeo.revues.org/6394> (2. junij 2017).
44. Prieur, Annick, Lennart Rosenlund in Jakob Skjott-Larsen. 2008. Cultural capital today: A case study from Denmark. *Poetics* 36 (1): 45–71.
45. Prieur, Annick in Mike Savage. 2011. Updating cultural capital theory: A discussion based on studies in Denmark and in Britain. *Poetics* 39 (6): 566–580.
46. --- 2013. Emerging Forms of Cultural Capital. *European Societies* 15 (2): 246–267.
47. Rebernik, Dejan. 2013. Social areas in Ljubljana. *Dela* 39: 5–26.
48. Savage, Mike in Laurie Hanquinet. 2013. 'Emerging cultural capital' and the resurgence of urban culture. Dostopno prek: <https://stratificationandculture.files.wordpress.com/2013/05/savage-and-hanquinetlse.docx> (13. maj 2017).

49. Sendi, Richard. 2009. Sodelovanje stanovalcev kot pogoj za uspešno izvedbo prenove stanovanjskih sosesk. *Urbani Izziv* 16 (2): 5–15.
50. Siegel, Sidney. 1956. *Non parametric statistics for the behavioural sciences*. Tokyo: Kogakasha.
51. Skifter Andersen, Hans. 2011. Razlaga preferenc do okolice in lokacije doma. *Urbani Izziv* 22 (01): 22–36.
52. Slater, Tom. 2006. The Eviction of Critical Perspectives from Gentrification Research. *International Journal of Urban and Regional Research* 30 (4): 737–757.
53. Statistični urad Republike Slovenije. 2017. *Tabela: Prebivalstvo, gospodinjstva in družine, občine, Slovenija, večletno*. Dostopno prek: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=05F3005S&ti=&path=../Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/17_Gospodinjstva/15_05F30_Gospodinjsva_OBC/&lang=2 (20. julij 2017).
54. Tiran, Jernej, David Bole, Peter Kumer in Živa Malovrh. 2016. Morfološka tipologija stanovanjskih območij v Ljubljani. *Geografski Vestnik* 88: 37–64.
55. Trdina, Andreja. 2016. *Zamišljanje razreda: diskurzivne premestitve in proizvodnja razrednih kultur*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
56. Uršič, Matjaž. 2005. Spreminjanje bivalne kakovosti in stanovanjska mobilnost v Ljubljani: naraščanje socialne nestabilnosti v večjih stanovanjskih soseskah?. *Urbani izziv* 16 (2): 36–47.
57. Uršič, Matjaž. 2015. Skriti pridih podeželja?: razrednost in urbanost v primeru Ljubljane in Maribora. *Teorija in Praksa* 52 (1-2): 236–252.
58. Uršič, Matjaž in Marjan Hočevar. 2007. *Protiurbanost kot način življenja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
59. Vasanen, Antti. 2012. Beyond stated and revealed preferences: the relationship between residential preferences and housing choices in the urban region of Turku, Finland. *Journal of housing and the built environment* 27 (3): 301–315.
60. Vehovar, Urban in Jernej Tiran. 2016. Oris izbranih kazalnikov retradicionalizacije slovenske družbe. *Družboslovne razprave* 32 (83): 85–107.
61. Zukin, Sharon. 1990. Socio-Spatial Prototypes of a New Organization of Consumption: The Role of Real Cultural Capital. *Sociology* 24 (1): 37–56.